

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINIŲ TECHNOLOGIJŲ FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**IEVA STANIŠAUSKAITĖ
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS MAGISTRANTŪROS
NUOLATINĖS STUDIJOS**

VAIKO LIUDIJIMO PSICHOSOCIALINĖS PRIELAIIDOS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė - doc. dr. Brigita Kairienė

Vilnius,
2015

TURINYS

ĮVADAS	5
SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS	7
I. PSICHOSOCIALINIŲ VEIKSNIŲ, DARANČIŲ ĮTAKĄ VAIKO PARODYMAMS, ANALIZĖ	8
1. VAIKO RAIDOS PSICHOSOCIALINIO VYSTYMO SI YPATYBĖS IR JŲ REIŠMĖ VAIKO LIUDIJIMUI	8
2. PSICHOLOGINIŲ VEIKSNIŲ SĄSAJOS SU VAIKO LIUDIJIMU.....	13
2.1. Atmintis ir kalbiniai gebėjimai	13
2.2. Vaizduotė ir įtaigumas	15
2.3. Išgyvenamas stresas.....	17
2.4. Melagingų parodymų motyvai.....	19
3. SOCIALINĖS APLINKOS POVEIKIS VAIKO LIUDIJIMUI.....	23
4. AUKLĖJIMO BŪDŲ ŠEIMOJE ĮTAKA VAIKO LIUDIJIMUI.....	31
II. VAIKO - LIUDYTOJO APKLAUSOS PROCESO TOBULINIMO GALIMYBĖS	35
1. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS.....	35
2. TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ	39
2.1. Pareigūno pasiruošimas vaiko apklausai	39
2.2. Vaiko apklausos proceso pradžia.....	44
2.3. Vaiko apklausos proceso eiga	48
2.4. Vaiko apklausos proceso užbaigimas	55
2.5. Vaikų apklausos proceso sąlygų tobulinimo galimybės	57
IŠVADOS	60
REKOMENDACIJOS	62
LITERATŪRA	63
SANTRAUKA	69
SUMMARY	70
PRIEDAI.....	71

PRIEDAI

1 priedas. Interviu klausimynas	72
2 priedas. Specialisto Nr. 1 interviu.....	73
3 priedas. Specialisto Nr. 2 interviu.....	76
4 priedas. Specialisto Nr. 3 interviu.....	79
5 priedas. Specialisto Nr. 4 interviu.....	82
6 priedas. Specialisto Nr. 5 interviu.....	84
7 priedas. Specialisto Nr. 6 interviu.....	87

LENTELĖS

1 lentelė. Pareigūno, vykdančio vaikų apklausas, pasirengimas	40
2 lentelė. Kontakto užmezgimas su vaiku	44
3 lentelė. Esminiai vaikų apklausos proceso eigos etapo dalykai	49
4 lentelė. Apklauso užbaigimo etapas.....	55
5 lentelė. Vaiko apklausos proceso sąlygų vertinimas ir gerinimas	57

IVADAS

Temos aktualumas. Vaikai liudija įvairiose bylose – nuo stebėtų eismo įvykių iki asmeniškai išgyventų fizinės ar kitokios prievartos atvejų. Pastaruoju metu vis dažniau apie tai prabylant ir šviečiant tėvus bei specialistus, po truputį keičiantis visuomenės nuostatoms, išaugo įtariamų nuo įvairaus pobūdžio nusikalstamų veikų nukentėjusiųjų vaikų skaičius (Grigutytė, Čėsniienė, 2006). Vadovaujantis oficialiais duomenimis, Lietuvoje daugėja užregistruotų atvejų, kai nukenčia vaikai: 2013 m. vaikų, nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų, skaičius išaugo iki 1385, kai 2012 m. šis skaičius siekė 1300 vaikų (Oficialiosios statistikos portalas, 2013). Padaugėjo ir nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų skaičius: 2012 m. jis buvo 2805; 2013 m. – 2813 užregistruoti atvejai, o 2014 m. skaičius išaugo iki 3053 (Oficialiosios statistikos portalas, 2013). Taigi, daugėjant vaikų, nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų, ar padariusiems nusikalstamas veikas skaičiui, padaugėjo ir vaikų, teikiančių parodymus. Pasak I. Čėsniienės (2003), įvairios studijos įrodė, kad vaikai gali būti patikimi liudytojai kaip ir suaugusieji, tačiau būtina atsižvelgti į galimus klaidų šaltinius vaikų parodymuose. Neretai dėl specifinių vaiko raidos ir emocinių poreikių, nepakankamo gebėjimų (pvz., mąstymo, suvokimo, kalbinių gebėjimų ir kt.) išsivystymo, streso ar įtampos apklausos metu, ar dėl vaikų apklausiančiojo pareigūno netinkamų klausimų uždavimo, vaikas negali duoti išsamių ir tikslių parodymų. Dėl šių priežasčių nukenčia ne tik vaiko liudijimo tikslumas, bet pažeidžiamos ir vaiko teisės. 1995 m. Lietuva, ratifikuodama 1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją, įsipareigojo ginti kiekvieno vaiko teisę, kad su juo būtų elgiamasi stengiantis ugdyti jo orumą ir reikšmingumą, pagarbą žmogaus teisėms bei laisvėms, taip pat, kad būtų atsižvelgta į vaiko amžių. Taigi svarbu nustatyti, kas lemia sėkmingą nusikalstamos veikos tyrimo eigą.

Temos problema. Šiuo metu pripažįstama, kad vaikų sugebėjimas tiksliai prisiminti ir papasakoti matytus ar pačių išgyventus įvykius yra svarbi teorinė ir praktinė problema (Čėsniienė, 2003). Vaikų parodymais abejojama dėl to, jog vaikai neretai nesugeba atskirti realaus ir vaizduotėje susikurto vaizdo, lengvai gali pasiduoti įtaigai iš šalies, jais lengvai gali manipuliuoti piktavališkų paskatų turintis suaugęs žmogus ir pan. Jeigu vaikas bijo neigiamų pasekmių, jis gali ir nuslėpti tiesą apie nusikalstamą veiką. Rūpesčių kelia atvejai, kai kaltinamoji išvada grindžiama vien tik vaiko parodymais (Grigutytė, Valiukevičiūtė, 2006). Todėl svarbu išsiaiškinti, kokios yra vaiko liudijimo psichosocialinės prielaidos ir kokia jų įtaka tiriamojo įvykio išaiškinimui.

Temos iširtumas. Vaiko liudijimą lemiančius psichologinius veiksnius tyrinėjo Lietuvos ir užsienio šalių autoriai. Lietuvoje vaiko parodymus lemiančius psichologinius veiksnius (atmintį,

vaizduotę, kalbinius gebėjimus, išgyvenamą stresą, melagingų parodymų motyvus) tyrinėjo I. Čėsniene (2003); užduodamų klausimų formos įtaką - I. Čėsniene (2004); vaikų realaus pasaulio suvokimą tyrinėjo G. Jarašiūnaitė ir S. Raižienė (2008).

Užsienio mokslinėje literatūroje melagingus vaikų parodymų motyvus tyrė S. J. Costello (2009); K. S. Golding (2008); A. M. Crossman, V. Talwar (2012); K. J. Rotenberg (2012); streso įtaką vaikų apklausai nustatinėjo J. M. Golding ir kt. (2003), M. E. Pipe ir kt. (2004); J. F. Tedesco ir kt. (2005); įtaigą nagrinėjo D. Whitcomb (2003) ir kt. Tačiau nepavyko aptikti darbų, kuriuose būtų atlikta išsami vaiko liudijimui įtaką darančių psichosocialinių veiksnių analizė.

Objektas – vaiko liudijimo psichosocialinės prielaidos.

Tikslas – teoriškai ir empiriškai ištirti vaiko liudijimo psichosocialines prielaidas.

Uždaviniai:

1. paaiškinti vaiko raidos psichosocialinio vystymosi ypatybių reikšmę vaiko parodymams;
2. išnagrinėti psichologinių veiksnių sąsajas su vaiko liudijimu;
3. išnagrinėti socialinės aplinkos poveikį vaiko liudijimui;
4. pagrįsti auklėjimo būdų šeimoje įtaką vaiko parodymams;
5. identifikuoti psichosocialines prielaidas, turinčias įtakos vaiko liudijimui ir lemiančias sėkmingą vaiko apklausos procesą.

Tyrimo metodai: teorinis – mokslinės, metodinės literatūros bei teisės aktų analizės metodas ir empiriniai – interviu ir kokybinės turinio analizės metodai.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, sąvokų žodynėlis, teorinė dalis (4 skyriai, suskirstyti į poskyrius), metodologinė dalis, praktinė (analitinė) dalis, išvados, rekomendacijos, naudota literatūra, santrauka (lietuvių, anglų kalbomis) ir priedai.

SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS

Vaikas – asmuo iki 18 – os metų amžiaus, išskyrus tuos atvejus, kai pagal nacionalinius įstatymus vaikui pripažįstama pilnametystė anksčiau (Žin, 1996, Nr. 33-807).

Nepilnametis – asmuo iki pilnametystės, t.y. iki jam sueina 18 metų (Žin, 2000, Nr. 74-2262).

Mažametis – asmuo, kuriam nusikalstamos veikos darymo metu nebuvo suėję 14 metų (Žin, 2000, Nr. 89-2741).

Delinkventinis elgesys – poelgiai, pažeidžiantys egzistuojančias elgesio normas, bet nesukeliantys rimto pavojaus ir nedarantys didelės žalos (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2003).

Nusikalstama veika – teisinis terminas, apimantis nusikaltimą ir baudžiamąjį nusižengimą, t.y. lengvesnį už nusikaltimą nusižengimą Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui (Žin, 2000, Nr. 89-2741).

I. PSICHOSOCIALINIŲ VEIKSNIŲ, DARANČIŲ ĮTAKĄ VAIKO PARODYMAMS, ANALIZĖ

1. VAIKO RAIDOS PSICHOSOCIALINIO VYSTYMO SI YPATYBĖS IR JŲ REIKŠMĖ VAIKO LIUDIJIMUI

Lietuvos Respublikos įstatymuose, apibrėžiant vaikų amžių, dažniausiai išskiriamos šios sąvokos: nepilnametis ir mažametis, tačiau psichologinėje literatūroje bei kasdieninėje kalboje vartojamos tokios sąvokos kaip vaikystė, paauglystė, jaunystė arba ikimokyklinis amžius, pradinis mokyklinis amžius ir pan. (Čėsniėnė ir kt., 2006). Anot D. Jakučiūnienės (2007), kiekvienas vaiko raidos periodas yra labai svarbus, lemiantis tolesnę vaiko raidą. Tačiau normaliai vaiko raidai įtaką gali daryti daugelis veiksnių. Kaip pastebi N. Grigutytė ir J. Valiukevičiūtė (2006) neretai nepilnamečiui liudijimas yra vienas didžiausių vaiką traumuojančių įvykių, paliekantis gilius pėdsakus vaiko tolesnėje psichologinėje raidoje. Todėl dirbant su skirtingo amžiaus vaikais labai svarbu išmanyti jų psichologinius, socialinius, fiziologinius ypatumus, gebėti vaiko gyvenimui ir vystymuisi sukurti palankų mikroklimatą ir tenkinti jo poreikius. Atsižvelgiant į tai, šiame skyriuje apžvelgsime vaiko raidos psichosocialinių vystymosi tarpsnių reikšmę vaiko liudijimui.

Vaiko psichosocialinio vystymosi skirstymas į tam tikrus raidos etapus padeda geriau suprasti, kas būdinga tam tikro amžiaus vaikams ir kaip efektyviausiai reikia elgtis, atsižvelgiant į vaiko amžių (Jakučiūnienė, 2007). Neužtenka vienos sąvokos, apibūdinančios vaikų vystymosi ypatumus. Natūralu, jog augant ir bręstant vaiko gebėjimai vystosi, pavyzdžiui, 11 metų vaiko apklausa kokybiškai skiriasi nuo 8 metų vaiko apklausos, todėl, apklausiant vaikus, būtina atsižvelgti į skirtingo amžiaus vaikų gebėjimus (Čėsniėnė ir kt., 2006). Teisingai pastebi N. Grigutytė ir J. Valiukevičiūtė (2006), jog vaikai nėra maži suaugusieji; jie – besivystančios asmenybės, turinčios specifinių raidos ir emocinių poreikių, jų suvokimas ir kognityviniai gebėjimai dar nėra pakankamai išsivystę. Pastaraisiais dešimtmečiais psichologai, pedagogai ir psichiatrai atkreipė dėmesį į tai, kad vėlesniame vaiko amžiuje išlieka nemaža dalis vaikystėje atsiradusių emocinių ir elgesio problemų, kurios daro neigiamą įtaką asmenybės savijautai ir adaptacijai (Nasvytienė, 2005). Todėl drįstama teigti, jog tinkamas reagavimas į vaiko poreikius padėtų išvengti nemalonių elgesio pasekmių ir atvertų kelią sėkmingai asmenybės raidai.

Pirmaisiais vaiko gyvenimo metais yra dedami asmenybės pagrindai, formuojasi žmonių tarpusavio santykių pradmenys, kuriais pagrįstas mokymasis ir prisitaikymas (Žukauskienė, 2012).

Todėl normaliai vaiko raidai būtina tai, kad jis turėtų nuolat jį prižiūrintį asmenį, su kuriuo sietų abipusiai jausmai, prierašumas. Anot V. Karalienės ir S. Lesinskienės (2008), prierašumo jausmui formotis ypač svarbus didelis jautrumas vaiko poreikiams ir sugebėjimas juos patenkinti. Pavyzdžiui, bijant vaiką išlepinti, jis niekada neimamas ant rankų, jo verkiančio stengiamasi nemyluoti, nekreipti dėmesio ir kt. Pasak R. Žukauskienės (2012), saugiai prierašūs vaikai žvelgia į pasaulį su pamatiniu pasitikėjimu – jausmu, kad pasaulis yra patikimas; jie pasitiki savo kūnu, savastimi, pasauliu ir kitais žmonėmis. Neigiamai kūdikio psychosocialinę raidą veikia tai, jeigu jis ilgai paliekamas vienas, nemaitinamas, jaučia šaltį, staigius judesius, bauginančius garsus ar patiria motinos nervingumą, baimę, nenorą juo rūpintis (Ustilaitė, 2007). Anot S. Ustilaitės (2007), nepatenkinus kūdikio poreikių, ateityje gali formotis nesocialus ir net psichiškai nesveikas elgesys, netikrumas dėl savo lyties (su galimu stipresniu polinkiu į homoseksualumą), nedrąsa bendraujant su kitais, todėl vaikas įgyja pasitikėjimo jausmą tik tada, jei tam sukuriama palanki aplinka. Būtent pirmaisiais vaiko gyvenimo metais vaiko poreikių nepaisymas gali prognozuoti didesnius vaiko elgesio ar emocinius sunkumus vyresniame amžiuje: probleminį, rizikingą, agresyvų elgesį bendraamžių atžvilgiu, kelti sunkumų socialinio funkcionavimo, prisitaikymo, akademinų pasiekimų srityse, trikdyti kasdienę veiklą, tokį elgesį sunku keisti ar kontroliuoti (Perminas, Viduolienė, 2013). Taigi pirmaisiais vaiko gyvenimo metais svarbiausias yra emocinis ryšys, kuris susiformuoja tarp vaiko ir jam svarbių asmenų, kartu nulemiantis būsimus vaiko santykius su aplinka, o drauge ir visą jo raidą.

Vaikui, augant ir bręstant, jo gebėjimai vystosi, todėl jau apie trečiuosius gyvenimo metus vaikas supranta, kad kai kurie išgyvenimai buvo praeityje, taip pat pradeda numatyti būsimus faktus, pavyzdžiui, vaikas gali nerimauti dėl bausmės ar suaugusiųjų nepritrimo (Nasvytienė, 2005). Vaikas pradeda tirti, pažinti pasaulį, todėl 2-3 metų vaikai pradeda tyrinėti savo lyties organus, nes jam lyties organai dažnai yra visiškai nesuprantami (Jakučiūnienė, 2007). Ugdant vaiko supratimą apie lytį, nederą prieš jį visiškai nusirenginėti ir demonstruoti savo nuogą kūną, nes tėvų kūnas gali būti papildomas dirgiklis vaiko fantazijai, be to, jeigu vaikas nori pamatyti suaugusiųjų lyties organus, reikia jam paaiškinti, kad tai tokie žmogaus organai, kurie viešai nerodomi, nes toks elgesys netinkamas (Jakučiūnienė, 2007). Svarbu, kad suaugusieji paaiškintų vaikui fizinę žmogaus sandarą, lyčių skirtumus ir pabrėžtų, kad tai labai asmeniška sritis, kuri nėra viešai aptariama ar demonstruojama. Pasak S. Ustilaitės (2007), vaikas nuo mažens turėtų suprasti, kad turi gerbti savo ir kitų žmonių kūno privatumą (pavyzdžiui, vaikas privalo belstis prieš įeidamas į tualetą, vonios kambarį ar kitų žmonių miegamąjį), todėl vaiką galima supažindinti su moters ir vyro kūnu, pasitelkus tinkamą literatūrą ar iliustracijas. Tačiau ikimokykliniame amžiuje išskyla didelė tikimybė pasireikšti rizikingai elgsenai: vaikas patiria seksualinę prievartą iš suaugusiųjų labai jais

pasitikėdamas arba naudojant jėgą, arba pats vaikas, pats to nesuprasdamas, elgiasi rizikingai (pavyzdžiui, eina su jį kviečiančiu nepažįstamu žmogumi ir pan.) (Jakučiūnienė, 2007). Vaikai, patyrę seksualinę prievartą, elgiasi skirtingai: vieni labai saugo savo kūną, neleidžia niekam prisiliesti, bijo nusirengti, paliesti įsitempia, o kiti atvirkščiai – liečia save, glaustosi prie suaugusiųjų, demonstruoja nuogumą (Jakučiūnienė, 2007). Pažymėtina, jog įtarus seksualinę prievartą prieš tokio amžiaus vaiką, šį faktą gana sunku įrodyti, nes dažnai trūksta aiškių medicininių įrodymų, be to, neretai vienintelis ir pagrindinis informacijos apie prievartą šaltinis yra pats vaikas arba liudytojai būna kiti vaikai (Čėsniienė, 2003). Žinoma, vaikų iki ketverių metų amžiaus parodymai nėra išsamūs, kadangi vaiko dėmesys, atmintis ar mąstymas dar nėra taip gerai išvystyti kaip suaugusiojo; vaiko kalba nėra pakankamai turtinga, kad jis galėtų išreikšti savo išgyvenimus, jam dar gali kilti sunkumų atskiriant fantaziją nuo realybės (Čėsniienė ir kt., 2006). Nepaisant to, jog, stebint ikimokyklinio amžiaus vaikus, nustatyta, jog jie, esant reikalui, sugeba susikaupti, prisiminti jiems svarbios situacijos detales ir apie jas smulkiai papasakoti, prievarta, patirta vaikystėje, palieka gilius pėdsakus vaiko raidoje, įvairiapusiškai pažeidžia vaiko funkcionavimą (Grigutytė, Valiukevičiūtė, 2006). Taigi tokiam amžiuje ypač svarbu atskirti natūralų ir sveiką elgesį nuo elgesio, kuris yra pavojaus signalas, pranešantis apie išgyventą skriaudą.

Įvairaus amžiaus vaikų ypatybės lemia vaiko santykius su jį supančiu pasauliu ir yra reikšmingos vaiko liudijimui. Nuo ketverių metų vaikas pradeda skirti spalvas, suvokti formas, objektus suvokti erdvėje ir laike, pradeda formuoti laiko santykio suvokimą, vaikas ima atrasti priežasties - pasekmės ryšius, kurių suvokimas labai priklauso nuo suaugusiųjų paaiškinimų (Čėsniienė ir kt., 2006). Pasak N. Grigutytės ir kt. (2006), apie penktuosius gyvenimo metus vaikas pradeda suvokti savaitės dienas, tinkamai vartoti sąvokas „šiandien“, „vakar“, „šįryt“, „poryt“, taip pat šio amžiaus vaikai save laiko visa ko centru, t.y. jiems dar sunku pamatyti įvykį kito žmogaus akimis. Dėl šios priežasties atsiranda vaikų kalbos netikslumų, kurie gali turėti įtakos ikimokyklinio amžiaus vaikų parodymų tikslumui ir patikimumui įvertinti (Čėsniienė ir kt., 2006). Kaip teigia N. Grigutytė ir kt. (2006), iki šešerių -septynerių metų vaikai mano, kad kiti žino tą patį, ką ir jie, todėl paprastai nesistengia kitam perduoti to, ką patys žino. Be to, šio amžiaus vaikai dar žaidžia įvairaus pobūdžio žaislais neskirstydami juos į „vyriškus“ ir „moteriškus“, jeigu to nepabrėžia suaugusieji (Ustilaitė, 2007). J. Tutkuvienės (2000) teigimu, šio amžiaus vaikai ypač jautrūs suaugusiųjų komentarams apie jų elgesį, todėl netinkama suaugusiųjų reakcija gali sukelti baimės, gėdos jausmus ir formuoti vaiko neigiamą santykį su savo lytiškumu. Septintaisiais vaiko gyvenimo metais vaikams dar sunku atskirti fantaziją nuo realios minties, todėl jie nesistengia minčių konkretinti ir iš suaugusiųjų klausimų jie atsirenka tik tai, kas jiems yra reikšminga (Juodaitytė, 2011). Nuo septynerių metų vaikai jau turi daugiau ar mažiau išvystytus gebėjimus tam tikrą laiko tarpą sutelkti

dėmesį, suprasti instrukciją, geba atsiminti bei palyginti objektus tarpusavyje (Čėsniėnė ir kt., 2006). Pradiniame mokykliniame amžiuje vaikai pradeda spręsti realias problemas remdamiesi ne savo įsivaizdavimais, o priežasties-pasekmės ryšiais (Greig, Taylor, 2005). Tačiau, kaip teigia I. Čėsniėnė ir kt. (2006), nors jie dar negali abstrakčiai mąstyti, t.y. mąstyti apie tai, kas nesusiję su jų patyrimu, į tam tikrus klausimus jie gali atsakyti, kai pateikiami pavyzdžiai ar su daiktais atliekami veiksmai (pavyzdžiui, skaičiuojama ant pirštų). Vaikas pradeda vis geriau suprasti kitų žmonių požiūrį, pamatyti įvykį kito žmogaus akimis; geba atsakyti į klausimus, kodėl, jo nuomone, draugas vienaip ar kitaip pasielgė (Grigutyė ir kt., 2006). Jau nuo aštuonerių metų vaikai palaipsniui pradeda reikšti socializuotas mintis, todėl šio amžiaus vaikų paklausus apie jų gyvenimo tikrovės reiškinius, prieinamus jų patyrimui, galima gauti konkrečius atsakymus (Juodaitytė, 2011). Todėl, pasak A. Juodaitytės (2011) su šio amžiaus vaikais tyrėjas gali atlikti trumpus interviu bei nukreipti juos į vaikams aktualių problemų ar jų gyvenimiškos patirties analizę. Devintaisiais – dešimtaisiais vaiko raidos metais vaikai stengiasi išsiveržti iš „vaikiško“ gyvenimo rėmų, užimti visuomeniškai svarbią poziciją ir būti už tai įvertinti (Geig, Taylor, 2005). Baigiantis vaikystei, t.y. apie dvyliktuosius gyvenimo metus, vaikai suvokia sąvokų esmę ir geba sekti savo minčių eigą, todėl šiame amžiuje vaikai yra pajėgūs samprotauti ir iš savo, o ne tik iš suaugusiųjų pozicijų (Juodaitytė, 2011). Atsižvelgiant į tai, galima teigti, jog, tiriant asmeninę vaikų patirtį, galima orientuotis į vaiko pasakojimą ar pokalbį su juo.

Dažnai teisinė sąvoka „nepilnametis“ yra sutapatinama su sąvoka „paauglys“ ir manoma, jog paauglystė prasideda apie dvyliktuosius metus (Žukauskienė, 2012). Paauglystė - tai pereinamasis laikotarpis į suaugusiųjų amžių, kurio metu, kaip teigia E. Kuprytė ir L. Bukšnytė-Marmienė (2013), vyksta daug pokyčių – tiek fizinių, tiek socialinių, tiek psichologinių. Kitaip nei ankstesniais vaiko vystymosi raidos etapais, kai tėvai tiesiogiai veikė psichosocialinę vaiko raidą, šiame vystymosi etape jų vaidmuo mažėja ir ypač svarbūs tampa santykiai su bendraamžiais, todėl pastebima, jog paaugliai dažnai tampa jautrūs kitų nuomonei apie išvaizdą, gebėjimus; pradedama maištauti prieš visuomenėje ar šeimoje nustatytas elgesio normas, taip pat paauglystėje būdinga rizika pasireikšti nusikalstamam elgesiui, nes dažnai paauglys gali nusikalsti vien dėl to, kad taip elgiasi jo draugai (Žukauskienė, 2012). Paauglystės laikotarpiu neretai pradedama rūkyti, vartoti alkoholį, išbandomi ir narkotikai. Galima teigti, jog pagrindinis jaunuolio poreikis – išsivaduoti iš suaugusiųjų kontrolės. Nepaisant to, paauglystėje didėja gebėjimas abstrakčiai mąstyti, t.y. palaipsniui nutolstama nuo savo asmeninės patirties, įgyjama savybė suprasti ir kelti klausimus įvairiose gyvenimiškose situacijose (Grigutyė ir kt., 2006). Paaugliai ne tik suvokia realybę, tai, kaip viskas vyko iš tikrųjų, bet pradeda svarstyti įvairias įvykio galimybes („Kas būtų buvę, jei...?“); susikuria įsivaizdavimą, kaip viskas turėtų būti. Būtent dėl šios priežasties, paaugliai kartais jaučiasi kalti dėl to, kas jiems atsitiko, arba

jiems atrodo, kad galėjo išvengti tam tikro nusikaltimo ar bausmės (pavyzdžiui, jie gali sakyti: „Jei tik aš būčiau pasipriešinusi,...“, „Jei tas žąsinas nebūtų prasitaręs,...“) (Čėsniėnė ir kt., 2006). Kaip pastebi N. Grigutyė ir kt. (2006), paauglių žodynas daug platesnis nei jaunesnių vaikų, jų kalba spalvingesnė, nes atsiranda tam tikrų kitų amžiaus grupių nevarojamų žodžių (pavyzdžiui, „pričiuožus“, „tratintis“ ir kt.), todėl apklausos metu, siekiant gauti kuo tikslesnius parodymus, būtina išsiaiškinti atskirų žodžių prasmes. Pasak A. Lekarevičiūtės (2001), pokalbis su paaugliu turėtų būti netgi atviresnis nei pokalbis su suaugusiu žmogumi, tačiau reikėtų aiškinti ir neišsisukinėjant nusakyti paaugliui pokalbio tikslą, jo pasekmes; jeigu įmanoma - parodyti susitikimo naudingumą pačiam paaugliui. Pabrėžtina, kad mergaitės siekia daugiau artumo nei paaugliai berniukai, tad pašnekovas turi būti nuoširdus, dėmesingas, be išankstinių neigiamų nuostatų (Lekarevičiūtė, 2001). Priešingai, jeigu paauglys nusiteikęs negatyviai, atsisako bendrauti, reikėtų vengti spaudimo, savo nepasitenkinimo išsakymo, vertinimo, nes paprastai paaugliai labai jautriai reaguoja į su jo gyvenimu susijusius klausimus (Lekarevičiūtė, 2001). Taigi palaipsniui vaikas įgyja vis geresnius gebėjimus, įgūdžius, įgauna socialinės patirties, todėl, vykdant vaikų apklausas, svarbu įvertinti vaiko mąstymą, suvokimą, kalbinius gebėjimus.

Apibendrinant galima teigti, kad vaiko raida yra nuoseklus procesas, susidedantis iš skirtingų psichosocialinių vystymosi tarpinių. Kiekvienam vaiko raidos laikotarpiui būdingi tam tikri požymiai, apibūdinantys vaiko mąstymo, suvokimo, kalbinius gebėjimus. Vaiko apklausos metu, siekiant gauti kuo tikslesnius parodymus, būtina atsižvelgti į skirtingo amžiaus vaikų vystymosi ypatumus tam, kad liudijimas nepaliktų neigiamų pėdsakų vėlesniais vaiko gyvenimo metais. Tačiau pažymėtina, jog kiekvieno vaiko vystymasis yra individualus, todėl buvo nusakomos tik bendros tam tikro amžiaus vaikų vystymosi ypatybės. Gali būti, kad vienas vaikas sugeba daugiau, o kitas mažiau, palyginti su bendraamžiais, todėl toliau bus aptarti pagrindiniai vaikų vystymosi ypatumai, kurie yra reikšmingi vykdant apklausas.

2. PSICHOLOGINIŲ VEIKSNIŲ SAŠAJOS SU VAIKO LIUDIJIMU

Vaikų amžius yra tik vienas atspirties taškas nagrinėjant gautus vaikų parodymus, nes kiekvienos amžiaus grupės vaikai gali skirtis savais sugebėjimais (pavyzdžiui, vieni šešiamečiai jau moka skaityti ir rašyti, kiti moka tik skaityti, o tretieji nemoka nė vienos iš šių veiklų), todėl vaikų parodymų skirtumai gali atsirasti ne tik dėl amžiaus, bet ir dėl kitų veiksnių įtakos (Kai liudija vaikai, 2007). Kaip ir buvo minėta, kiekvieno vaiko vystymasis yra individualus, todėl bendros tam tikro amžiaus vaikų vystymosi ypatybės ne visada yra svarbiausios apklausiant vaikus. Vadovaujantis I. Čėsniienės (2003) pasiūlyta vaiko parodymams įtaką darančių veiksnių klasifikacija, pažymėtina, jog klaidingų vaikų pasakojimų priežastys pirmiausia buvo siejamos su psichologiniais, kitaip dar žinomais kaip vidiniais, veiksniais, t.y. vaiko atminties ir kalbiniais gebėjimais, vaizduotės ypatumais, melagingų parodymų motyvais ir išgyvenamo streso įtaka vaiko parodymams.

2.1. Atmintis ir kalbiniai gebėjimai

Tiriant kiekvieną nusikalstamą veiką liudytojo pateikiama informacija yra viena svarbiausių įrodomųjų priemonių, todėl vaiko gebėjimas tiksliai prisiminti ir papasakoti su nusikalstama veika susijusias detales neabejotinai turi reikšmės tiriamos bylos baigčiai (Čėsniienė, 2003). Tačiau vaikų liudytojų parodymai ne visada būna tikslūs ir tai lemia keletas priežasčių.

Pasak N. Grigutytės ir kt. (2006), tuo metu, kai daromas nusikaltimas, įvykį stebėjęs asmuo dažniausiai nežino, kokia informacija bus svarbi ir reikalinga vėliau, todėl jis atkreipia dėmesį į tuos dalykus ar įvykio detales, kurios jam yra reikšmingos. Pažymėtina, jog vaikai (ypač ikimokyklinio amžiaus) atkreipia dėmesį į bendrus, tipiškus įvykių aspektus (Grigutytė, Valiukevičiūtė, 2006). Vaikai ir suaugusieji neretai skiriasi tuo, ką jie laiko svarbiomis detalėmis, nes vaikai turi kitokį požiūrį į realybę. Tačiau, kaip teigia M. E. Pipe ir kt. (2004), vaikams augant ir bręstant, jų informatyvumas gerėja ir detales tampa vis lengviau prisiminti. Nepaisant to, jog yra nustatyta, kad trejų – ketverių metų vaikai geba gerai prisiminti jiems asmeniškai svarbių įvykių epizodus, kurie įvyko prieš vienerius ar dvejus metus, vyresni vaikai turi daugiau asmeninės patirties, todėl jų gebėjimai prisiminti praėjusį įvykį yra ženkliai didesni nei jaunesnių vaikų (Pipe ir kt., 2004). Mokslininkų E. Beuscher ir C. M. Roebers (2005) atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad vaikų atminties gebėjimai bėgant laikui gerėja. Tyrime dalyvavo vaikai, kurių amžius siekė 6, 8 ir 10 metų, jų buvo klausama apie trumpo vaizdo įrašo detales, tačiau praėjus savaitei po jo pristatymo. Buvo

nustatyta, kad teisingi atsakymai apie matytą vaizdo įrašą priklausė nuo vaikų amžiaus, t.y. 6 metų amžiaus vaikai pasakė daugiau netikslių detalių apie matytą vaizdo įrašą, o 10 metų amžiaus vaikai pasakė žymiai tikslesnių atsakymų (apie matytus personažus, spalvas ir kt.) (Beuscher, Roebbers, 2005). Jeigu vaikas įvykio metu, pavyzdžiui tada, kai nustatoma, jog jis patyrė seksualinę prievartą artimojoje aplinkoje, gali žodžiais nupasakoti savo išgyvenimus, daroma prielaida, jog jis tą įvykį galės prisiminti ir po kelerių metų (Čėsniėnė ir kt., 2006). Svarbu tai, kad informacija, kurią vaikai turi atkurti, būtų jiems asmeniškai reikšminga arba kuo nors išsiskirianti.

Vaikai gali teikti informaciją apie jų išgyventą patirtį, tačiau jų gebėjimas perteikti informaciją priklauso ne tik nuo asmeninių savybių, pavyzdžiui, gebėjimo prisiminti svarbias įvykio detales, bet ir nuo apklausėjo bei apklausiamojo bendravimo kokybės: apklausėjo sugebėjimo įvertinti skirtingo amžiaus vaikų kalbinius gebėjimus (Čėsniėnė, 2004). Nepaisant to, kad vaiko atminties sugebėjimai gerėja vaikui augant, vis dėlto vaikų pasakojimų tikslumas apie praeities įvykius labai priklausys nuo užduodamų klausimų pobūdžio bei apklausėjo pateikiamų užuominų (apie klausimų formos įtaką vaiko parodymams kalbėsime kitame skyriuje). Teikiant parodymus, bet kokie neatitikimai gali turėti neigiamos įtakos vertinant vaikų parodymų patikimumą (Grigutytė ir kt., 2006). Žinoma, tai problemiška tada, kai netikslios išvados yra įtraukiamos į tolesnį tiriamojo įvykio procesą – taip gadinant vaiko apklausą.

Kaip ir buvo minėta, 11 metų vaikai jau suvokia sąvokų esmę ir geba sekti savo minčių eigą; mąstymas tampa panašus į suaugusiųjų. Tačiau liudija ir jaunesnio amžiaus vaikai, kuriems ne visada lengva suprasti tai, ką suaugusieji nori sužinoti. Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, jog kalbiniai įgūdžiai yra susiję su vaikų liudytojų parodymų tikslumu (Ceci, Klemfuss, 2012). Visų pirma, gebėjimas suprasti apklausos metu užduodamus klausimus reikalauja bent minimalių kalbinių įgūdžių, nes apklausos metu vartojamos sąvokos, susijusios su teisiniu procesu, neretai yra labai sudėtingos, todėl vaikai jų nesupranta, taip pat savo socialinėje aplinkoje (mokykloje, šeimoje) jie šių sąvokų nenaudoja (Ceci, Klemfuss, 2012). Pažymėtina tai, kad gebėjimas veiksmingai reaguoti į apklausos metu užduodamus klausimus reikalauja ir produktyvių kalbinių gebėjimų. Vaikas, kuris yra labiau pažengęs šnekamojoje kalboje, gali lengviau suprasti apklausėjo užduodamus klausimus (Čėsniėnė, 2004). Tačiau, tam prireikia nemažai laiko, kol vaikai išmoksta suprasti tas sąvokas, sujungti jas į sudėtingesnius sakinius, panaudojant ir tuos terminus, kurie vartojami teisiniame procese.

Pasak R. Žukauskienės (2012), nors dauguma vaikų išitaria pirmuosius savo žodžius prasidėjus antriesiems gyvenimo metams, o šešerių metų vaiko žodynas jau susideda iš kelių tūkstančių žodžių - to neužtenka norint gauti iš vaikų tikslius parodymus. Ikimokyklinio amžiaus vaikų žodynas pasižymi tuo, kad jame labai nedaug būdvardžių irrieveiksmių, todėl vaikų

parodymai būna trumpesni, juose mažiau detalių, analogijų ir pan., t.y. vaikų parodymai yra mažiau diferencijuoti (Čėsniėnė, 2003). Be to, ikimokyklinio amžiaus vaikų kalba dažnai būna neartikuluota, todėl pasitaiko tarties klaidų. Vaikai ne visada supranta užduodamų klausimų prasmę, ypač jeigu tie klausimai suformuluoti sudėtingai ar pateikiami keli klausimai iš karto (Čėsniėnė, 2004). Kaip teigia S. J. Ceci ir J. Z. Klemfuss (2012), stebint teismo posėdžius, buvo nustatyta, kad teisininkai linkę užduoti vaikams sintaksiškai sudėtingus klausimus, nes nežino, kokius klausimus ir kaip juos galima užduoti vaikams liudytojams. Todėl tai gali tapti kliūtimi vaikams pateikti tikslius parodymus.

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog vaiko gebėjimas kuo tiksliau prisiminti ir papasakoti informaciją apie patirtus praeities įvykius yra psichologinės brandos bruožas, nes vaikas sąmoningai geba kontroliuoti savo elgesį, mintis ir jausmus. Tačiau šiuo metu ne tik vaiko atmintis, bet ir kalbiniai gebėjimai yra pripažįstami kaip vienas iš psichologinių veiksnių, turinčių įtakos vaikų parodymams. Svarbu tai, kad apklausiant vaikus, kyla pavojus, kad jų parodymus suaugusieji supras neteisingai, todėl reikalingos ne tik teisinės, bet ir psichologinės žinios, kurios padėtų įvertinti vaikų kalbinius gebėjimus ir gauti kuo patikimesnių įrodymų apie tiriamuosius įvykius.

2.2. Vaizduotė ir įtaigumas

Amžius yra labai svarbus veiksnys vaikams suvokiant, kas yra realus, o kas – fantazijų pasaulis. Nustatyta, jog ikimokykliniame amžiuje vaikų realybės ir fantazijos supratimas pasižymi tuo, jog vaikai objektams, reiškiniams, situacijoms priskiria savybes, kurių šie realiame pasaulyje iš tikrųjų neturi (Jarašiūnaitė, Raižienė, 2008). Pažymėtina, jog iki 7 metų vaikų mąstymas yra nukreiptas į žaidimą; vaikams sunku atskirti fantaziją nuo realios minties, todėl nenuostabu, jog ikimokyklinio amžiaus vaikai tiki, kad egzistuoja magija, burtai ir fantastinės būtybės, tokios kaip drakonai, fėjos ir kt.; vaidmeninių žaidimų metu kuria įsivaizduojamus draugus, tik panorėję jie gali lenktyniauti kartonine dėže, o tuščia degtukų dėžutė jiems gali tapti milžinišku kelionių laivu (Juodaitytė, 2011). Kaip teigia J. D. Wooley ir kt. (2004), taip yra dėl to, kad ikimokyklinis amžius yra laikas, kai vaikai žavisi fantazijos karalyste. Požiūri, jog ikimokykliniame amžiuje vaikai fantazuoja, galima grįsti tuo, kad vaikai daug laiko praleidžia žaisdami įvairius žaidimus.

Vis dėlto, reikėtų pažymėti, jog ir vėlesniame amžiuje vaikai įsitraukia į fantazijų pasaulį. Vadovaujantis JAV mokslininkės M. Taylor ir jos kolegų (2010) atliktu tyrimu, buvo nustatyta, kad daugiau nei 65 % vaikų vaikystės amžiuje (nuo 2 – 12 metų) kažkuriuo brandos laikotarpiu turi įsivaizduojamus draugus (angl. *imaginary friends*). Įsivaizduojami draugai gali būti žmonės, gyvūnai

ar kitos fantazijos būtybės; berniukai linkę sugalvoti tik draugus – vyrus, o mergaitės – tiek vyrus, tiek moteris, taip pat vaikai labai dažnai gali tiksliai apibūdinti, ką šie draugai veikia, kaip atrodo ir kaip jie elgiasi (Taylor ir kt., 2010). Dėl šių „draugų“ buvimo gali kilti įvairių klausimų. Viena vertus, fantazuojant lavėja vaiko kūrybiškumas, emociniai ir socialiniai gebėjimai; teigiama, jog ikimokykliniame amžiuje fantazuoti yra normalu ir sveika (Wooley, 2003). Be to, daugelis tėvų gėrįsi savo vaiko įsivaizduojamais draugais kaip stiprios vaizduotės ir kūrybiškumo požymiu (Wooley, 2003). Pasak M. Taylor ir kt. (2010), tėvai neturėtų bijoti šių „draugų“ buvimo, nes neretai patys gali sužinoti, ką nors naujo apie savo vaikus, pavyzdžiui, sužinoti apie jų interesus, baimes, rūpesčius, skaudžius įvykius, nes vaikas dažniausiai pradeda pasakoti apie tai, dėl ko nerimauja jų draugas; pradeda pastebėti kitų žmonių elgesio priežastis (pavyzdžiui, jis išmetė sulčių buteliuką, nes jam nepatiko jų skonis), o tai labai svarbus dalykas – suvokti situaciją kito žmogaus akimis, nesvarbu tikro ar įsivaizduoto. Jeigu vaikas praneša, kad jo „draugas“ bijo kraustytis į kitus namus ar bijo vieno ar kito asmens (pavyzdžiui, giminaičio), jis suteikia neįkainojamą galimybę pasikalbėti apie tai, kas kelia įtampą jo gyvenime, todėl negalima uždrausti vaikui turėti tokį „draugą“ (Taylor ir kt., 2010). Vis dėlto, stebima fantazija gali sukelti ir tam tikrų sunkumų, nes vaikai dažnai fantazijos pasaulį painioja su realybe. Kaip teigia G. Jarašiūnaitė ir S. Raižienė (2008), neretai vaikui jo paties sukurtos fantastinės būtybės gali sukelti įvairių baimių: jis gali bijoti miegoti tamsoje, nes mano, jog į kambarį ateis pabaisa ar kitas vaikams siaubą keliantis personažas. Suaugusiesiems dažnai sunku suprasti, kad vaikams yra neaiškios fantazijos ir realybės pasaulių ribos, todėl jie gali apkaltinti vaikus, kad šie meluoja (Jarašiūnaitė, Raižienė, 2008). Taigi vaikų fantazavimo paplitimas leidžia teigti, kad vaikai skiriasi nuo suaugusiųjų tuo, jog jie labai tiki fantazijos ir iliuzijų pasauliu.

Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, jog pareigūnams sunkiausiai gali būti patikėti vaiku, kuris pasakoja apie patirtą seksualinę prievartą (Westcott ir kt., 2002). To padariniai – sustiprėjęs nukentėjusiojo vaiko kaltės ir atsakomybės jausmas dėl patirtos prievartos; manymas, kad jis pats yra blogas ir nusipelnė to, kas jam atsitiko; nepasitikėjimas kitais žmonėmis; netikėjimas, kad atsitikus bėdai galima sulaukti pagalbos, ir manymas, kad visas pasaulis yra priešiškas bei blogas (Grigutytė, Valiukevičiūtė, 2006). Vis dėlto, pažymėtina, kad vaikų pasakojimai apie patirtą seksualinę prievartą retai kada atsiranda vaiko vaizduotėje savaime ir yra išgyvenami kaip realiai patirti (Čėsnienė 2003; Čėsnienė ir kt., 2006). Todėl nesvarbu tai, kokia neįtikėtina gali pasirodyti situacija, vaikai tokių situacijų nesukuria „iš niekur“ (Westcott ir kt., 2002). Be seksualinės prievartos fakto, galima kalbėti ir apie įtaką iš šalies. Pavyzdžiui, vykstant skyryboms ir tėvams negalint susitarti dėl vaiko gyvenamosios vietos, mažametis gali kalbėti mamos žodžiais sakydamas, ką „blogo“ tėvelis su juo darė bendrų maudynių metu (Kai liudija vaikai, 2007). Tačiau, kaip teigia G. Jarašiūnaitė ir S. Raižienė (2008), tėvai paprastai praleidžia daug laiko su savo vaikais, tad būtų

stebėtina, jeigu jie neturėtų įtakos savo vaikų kognityviniam vystymuisi ir realybės bei fantazijos suvokimui. Vis dėlto, mokslinėje literatūroje pasigendama tyrimų apie vaikų realybės ir fantazijos supratimo sąsajas su šeimos aplinka.

Anksčiau paplitusi neigiama nuostata dėl vaikų parodymų patikimumo buvo grindžiama įsitikinimu, kad vaikų fantazija yra labai laki ir kad jie negali atskirti realybės nuo mintyse susikurtų vaizdų (Rotenberg, 2012). Anot I. Čėsniienės (2003), nustatyta, jog pastarųjų dešimtmečių tyrimų rezultatai šios nuostatos nepatvirtino, todėl vaikų ir suaugusiųjų vaizduotė yra daug panašesnė nei buvo manyta iki šiol. Kalbant apie vaiko gebėjimą atskirti realybę nuo fantazijos, tikslinga akcentuoti ne vaiko fantazavimą, o jo nepakankamą gebėjimą atskirti tikrus įvykius nuo įteigtų, ypač jeigu šie įvykiai yra labai panašūs tam tikromis detalėmis (Grigutytė ir kt., 2006). Kaip teigia I. Čėsniienė (2003), ikimokyklinio amžiaus vaikai gali supainioti tikrus ir įteigtus įvykius, jeigu šie įvykiai yra perceptiškai ir semantiškai labai panašūs, taip pat jiems kyla sunkumų bandant atskirti realiai patirtą veiksmą arba išgirstus žodžius nuo įsivaizduoto veiksmo arba žodžių. Paprastai tai gali nutikti ne tik esant įtakai iš šalies, bet ir naudojant papildomas poveikio priemones apklausos metu (plačiau papildomos poveikio priemonės bus analizuojamos kitame skyriuje). Pavyzdžiui, vaikas, gavęs anatominę lėlę, tuojau pat bando ją nurengti, o tai sudaro pagrindą tolesnei apklausai, kai vaiko teiraujamosi, ar tą patį jam darė įtariamasis (Westcott, 2002). Ši idėja patinka žaidžiančiam vaikui ir jis pasakodamas toliau ją palaiko (Čėsniienė, 2003). Todėl apklausėjams dažnai gali būti sunku nustatyti, iš kur vaikas gavo informaciją – ar jis pats patyrė, ar matė, ar kas nors jam apie tai sakė.

Apibendrinant galima teigti, jog nepaisant to, kad vaikų ir suaugusiųjų vaizduotė yra daug panašesnė nei buvo manyta iki šiol, atskirti vaizduotę nuo realybės vaikams sekasi sunkiau nei suaugusiems, nes pastarieji turi didesnę realybės vertinimo patirtį. Tačiau šiuo metu įtaigumas pripažįstamas kaip vienas iš galimų psichologinių veiksnių, turintis įtakos vykdant apklausas.

2.3. Išgyvenamas stresas

Teisinės apklausos yra išskirtinis ir didelį nerimą keliantis įvykis vaiko gyvenime (Tedesco ir kt., 2005). Liudijimas yra labai svarbus procesinis veiksmas, nes gauta informacija palengvina teisėjams darbą priimant sprendimus, tačiau kiekviena apklausa vaikui sukelia tam tikrus emocinius sukrėtimus ir išgyvenimus (Jones, 2006). Vis dėlto, vaikų apklausos yra neišvengiamos, jeigu vienintelis ir pagrindinis informacijos apie tiriamąjį įvykį šaltinis yra pats vaikas arba liudytojai būna kiti vaikai.

Mokslinėje literatūroje yra keletas, tačiau prieštaringų nuomonių apie streso ir vaikų parodymų tikslumo ryšį. Manoma, kad stresas daro nevienodą įtaką skirtingiems atminties procesams – įsiminimui (patiriamas stresas įvykio metu), saugojimui ir atkūrimui (stresas apklausos metu) (Čėsniėnė ir kt., 2006). Kaip teigia M. E. Pipe ir kt. (2004), įsiminimo metu patiriamas nedidelis stresas gali pagerinti vaikų atmintį. Teigiama, kad trauminiai prisiminimai dažnai yra ryškesni, todėl ir prisiminimai apie juos gali būti ilgiau saugomi atmintyje (Peters, 1991). Pavyzdžiui, seksualinės prievartos atvejai yra itin skausmingi ir traumuojantys įvykiai, todėl ryškesnės detalės, susijusios su patirta seksualine prievarta, vaiko atmintyje gali išlikti ilgesnį laiką. Priešingai, nustatyta, jog išgyvenamas stresas arba neturi pastebimos įtakos įvykių atsiminimui, arba trukdo juos tiksliai atsimiti bei pasipriešinti įtaigai (didina vaiko įtaigumą) (Čėsniėnė, 2003). Pasak I. Čėsniėnės ir kt. (2006), stresas, patiriamas apklausos metu, gali trukdyti atsimiti svarbias įvykio detales, kai vaikas gali teigiamai atsakyti į klausimą ne todėl, kad taip iš tiesų vyko, bet norėdamas išvengti kitų klausimų ir kuo greičiau baigti apklausą. Kaip teigia J. F. Tedesco ir kt. (2005), stresas neleidžia adekvačiai reaguoti į situaciją, todėl vaikams sunku atsakyti į užduodamus klausimus, išlaikyti dėmesį, dėl to gali sustiprėti įtaka iš šalies. Manoma, jog netiksliems vaiko parodymams didesnę įtaką turi stresas, o ne vaiko kalbiniai gebėjimai, nes patiriama įtampa neleidžia vaikui susikaupti, dėl to informacija duota iš vaiko dažnai yra neinformatyvi ir nevertinga (Tedesco ir kt., 2005). Stresas, kaip teigia B. H. Bornstein (2009), yra neišvengiamas bet kokio amžiaus vaikams, todėl jis yra svarbus veiksnys, kuris dažniau lemia netikslius vaikų parodymus. Pasak I. Čėsniėnės (2003), minėtus išgyvenamo streso ir atsiminimų tikslumo ryšio interpretacijos skirtumus gali lemti skirtingi išgyvenamo streso įvertinimo metodai, pavyzdžiui, vieni autoriai vadovaujasi tiriamųjų atsakymais į anketų klausimus, kiti – fiziologinių reakcijų pokyčiais. Atsižvelgiant į tai, šiuo atveju galimas gautų parodymų interpretavimo sudėtingumas, nes pasirenkami skirtingi streso įvertinimo metodai. Taigi streso poveikis vaiko parodymams išlieka diskutuotinu klausimu.

Mokslinėje literatūroje vienu iš galimų streso šaltinių įvardijamas susidūrimas su įtariamuoju/kaltininku (Tedesco ir kt., 2005). Kaip pabrėžia J. F. Tedesco ir kt. (2005), susidūrimas su kaltininku (ypač teismo posėdžio metu) vaikams neretai sukelia didelį stresą, todėl vaikai bijo kalbėti, nes mano, kad įtariamasis/kaltininkas vėliau gali atkeršyti, nors tai būna ypač retais atvejais. Vaikai nerimauja, jaučiasi pažeidžiami, net jeigu jų fizinis saugumas yra užtikrinamas viso tiriamojo įvykio metu (Tedesco ir kt., 2005). Vaiko patiriamas stresas taip pat susijęs ir su apklausų skaičiumi. Pavyzdžiui, pirmoji apklausa vaikui gali kelti didelį nerimą. Kitos apklausos bus mažiau stresinės tik tuo atveju, jeigu per pirmas apklausas buvo sumažintas vaiko nerimas ir užmegztas geras kontaktas su pareigūnu (Čėsniėnė ir kt., 2006). Priešingu atveju vaikas tik dar labiau bijos ateiti į apklausą ir bendrauti su pareigūnu. Galimi ir tokie atvejai, kai vaikas, kuris jau buvo apklausiamas keletą kartų,

palyginti su vaiku, kuris dar nė karto nedalyvavo apklausoje, atėjęs į apklausos vietą, gali jausti mažesnę nerimą, nes jis jau yra susipažinęs su aplinka, kurioje vyksta apklausa (Kai liudija vaikai, 2007). Užsienyje atliktas tyrimas parodė, jog per pakartotines apklausas mergaitės, kurios buvo apklausiamos dėl patirtos seksualinės prievartos, labai jautriai reagavo į užduodamus klausimus, verkė, nes joms tai asocijavosi su kaltinimu, todėl apklausa sukėlė dar sunkesnius išgyvenimus (Golding, Fryman, 2003). Galima reziumuoti, jog vienareikšmiško atsakymo, ar vaikas apklausos metu patirs stresą, ar ne – nėra, todėl, siekiant išgirsti išsamesnius parodymus, reikia mokėti atpažinti ar vaikas patiria stresą, ar ne ir nuraminti jį bei užtikrinti jo saugumą.

Apibendrinant galima teigti, jog stresas yra vienas iš vaiko liudijimui įtaką darančių psichologinių veiksnių, tačiau jo įtaka yra nevienoda: daliai vaikų jis gali sumažinti vaiko pasakojimo tikslumą, kitiems – pagerinti vaiko atmintį. Tačiau dėl vaikų išgyvenamo streso informacija apie tiriamąjį įvykį gali būti sunkiau prieinama ir gaunama. Vis dėlto, apklausą vykdančias pareigūnas turi žinoti, jog vaikas gali patirti stresą, jausti nerimą dėl įvairių dalykų.

2.4. Melagingų parodymų motyvai

Dar visai neseniai buvo tikima, jog maži vaikai nemoka meluoti, nes šiam veiksmui atlikti jiems trūksta kognityvinių sugebėjimų, tačiau, kaip teigia D. P. Jones (2003), pastarųjų studijų rezultatai rodo, jog ikimokyklinio amžiaus vaikai gali sąmoningai meluoti (pavyzdžiui, dauguma keturmečių jau turi tam tikrą išmanymą apie tai, kas yra melas ir kas yra tiesa). A. Vrij (2015) teigimu, vaikai pradeda meluoti jau nuo 3 metų. Todėl tyrėjams išgauti patikimą ir tikslią informaciją pavojus kyla gana anksti.

Daug dėmesio vertindami vaikų parodymų tikslumą tyrėjai skiria motyvams, skatinantiems juos sąmoningai iškreipti tiesą. Mokslinėje literatūroje galima rasti ne vieną priežastį, kodėl vaikai meluoja. Pasak H. L. Westcott ir kt. (2002) bei D. P. Jones (2003), galima išskirti tokius pagrindinius vaikų melą skatinančius motyvus: noras išvengti bausmės; siekimas gauti tai, ko kitu būdu negausi; savigarba arba savęs gynimas; tarpasmeninių santykių reguliavimas (pavyzdžiui, vaikas nenorėjo, jog jam artimas ar pažįstamas žmogus jaustųsi blogai, todėl neišsakė nusivylimo); noras užkariauti aplinkinių dėmesį; siekis pažeisti nusistovėjusias normas ir taisykles (ypač būdinga paaugliams); noras apsaugoti kitą asmenį. Kartais vaikai meluoja ir dėl to, jog jaučia keršto baime, jeigu nusikalstamos veikos faktas bus atskleistas (ypač pastebima tais atvejais, kai vaikas patyrė seksualinę prievartą ir nori tai nuslėpti) (Costello, 2009). K. S. Golding (2008) tyrė paauglių melo priežastis ir nustatė, jog dažnai vyresni vaikai meluoja dėl to, jog nori parodyti draugams ar

bendraamžiams, kokie jie yra „drąsūs“ ar kokie jų poelgiai yra „protingi“. Vadovaujantis K. J. Rotenberg (2012) atliktu tyrimu, nustatyta, jog ikimokyklinio amžiaus vaikai dažniausiai meluoja dėl to, jog nori išvengti bausmės (teigė 54 % tyrime dalyvavusių motinų); kiti rezultatai pasiskirstė skirtingai: 21 % tyrime dalyvavusių motinų teigė, jog jų vaikai melavo dėl to, jog nori apsaugoti kitą asmenį (dažniausiai artimą žmogų), kiti tiesiog juokavo (6 %), norėjo apsaugoti save (11%) ir kt. V. Talwar ir kt. (2015), iš tyrime dalyvavusių 372 vaikų (nuo 4 iki 8 metų), nustatė, jog daugiau negu 50 % vaikų linkę meluoti dėl noro išvengti bausmės. Lietuvoje autoriai išskiria šiuos pagrindinius vaikų melą skatinančius motyvus: 1) bausmės vengimas; 2) žaidimo kontekstas (pavyzdžiui, vaikas, norėdamas žaisti toliau, meluoja mamai sakydamas, kad jis dar nenori valgyti; 3) pažado laikymasis (siekiant apsaugoti artimą žmogų); 4) asmeninių tikslų siekimas (pavyzdžiui, atlygio) (Čėsnienė ir kt., 2006). Kaip matyti, vaikų melą skatinančių motyvų yra ganėtinai daug, tačiau šie motyvai nevienodai stiprūs. Šiuo požiūriu labiausiai išsiskiria noras išvengti bausmės ir siekis apsaugoti kitą asmenį (pažado laikymasis): nepaisant daugelio kitų melo priežasčių, dauguma autorių pabrėžia, jog vaikai dažniausiai meluoja dėl to, jog nori išvengti bausmės arba apsaugoti kitą asmenį (pažado laikymasis) (Westcott ir kt., 2002; Jones, 2003; Čėsnienė ir kt., 2006; Golding, 2008; Costello, 2009; Rotenberg, 2012; Talwar ir kt., 2015).

Neretai jaunesnių vaikų sprendimai meluoti yra nulemti noro sumažinti neigiamus padarinius. Dažniausiai taip atsitinka todėl, kad vaikas nenori, jog suaugęs (dažniausiai vienas iš tėvų) turėtų kokių nors problemų ir dėl to saugo paslaptį (Vrij, 2015). Jaunesni vaikai linkę manyti, kad paslaptys turi būti saugomos ir „skundikai“ yra visų smerkiami (Čėsnienė ir kt., 2006). Pavyzdžiui, pradinio mokyklinio amžiaus vaikai yra gana pastabūs, todėl, būdami kieme su draugais, jie labai dažnai žino, ką veikia vyresnieji paaugliai, nusimano apie jų tarpusavio santykius, todėl gali turėti pakankamai daug svarbios ir naudingos informacijos apklausėjams, tačiau šią informaciją jie dažnai nutyli, nes bijo būti pasmerkti. Pastebima, jog jaunesni vaikai gali jausti didesnę motyvaciją nuslėpti nusikalstamą veiką ar nepapasakoti svarbios informacijos apie suaugusiojo nusižengimus, jeigu jo apie tai suaugusysis paprašė (Westcott ir kt. 2002; Čėsnienė ir kt., 2006). Jaunesni vaikai meluoja dėl to, kad jie tiesiog nesupranta arba neatsižvelgia į galimas melo pasekmes, o vyresni vaikai, paaugliai, priešingai - gali būti mažiau jautrūs skatinimui meluoti dėl nusistovėjusių moralės principų prieš melą (Costello, 2009). Priešingai, manoma, jog vyresnių vaikų amžiaus branda yra labiau išvystyta, todėl jie turi daugiau „meistriškumo“ ilgiau nuslėpti tiesą (Talwar ir kt., 2015). Kaip teigia K. S. Golding (2008), paauglių melą dažnai išduoda tai, kad jie daugiau kaltina kitus ar bando paneigti savo nusižengimus, todėl tyrėjai mano, jog tai suteikia prielaidą manyti, jog tokiu būdu vyresni vaikai bando nuslėpti savo melą. Vis dėlto, nors vaikai ir bando nuslėpti melą, tačiau jie suvokia, kad jų elgesys yra netinkamas.

Įdomu tai, kad vaikų melavimo įgūdžiai gali būti įvertinami keliais būdais. Štai H. L. Westcott ir kt. (2002) teigia, jog, norint išsiaiškinti, kada vaikai meluoja, tikslinga skaičiuoti verbalinės ir neverbalinės kūno kalbos ženklų dažnumą. Pavyzdžiui, skaičiuoti, kiek kartų vaikas ištaria vieną ar kitą žodį, frazę; kiek kartų nusuka akis nuo apklausiančiojo, mikčioja, netgi šypsosi ir pan. ir gautus duomenis palyginti su tais, kurie apklausos metu sakė tiesą. Šis būdas reikalauja itin daug atidumo, nes reikia mokėti išgirsti, ką sako vaikas, be to, jis labiau pasiteisina tada, kai apklausiami yra vyresnio amžiaus vaikai, paaugliai, kurie geba geriau išlaikyti savo minčių eigą; jaunesni vaikai dažniau nenusėdi vietoje, neišlaiko dėmesio dėl savo amžiaus ypatumų, todėl tyrėjai gali klaidingai vertinti vaikų parodymus (Westcott ir kt., 2002). Vaikų melavimo įgūdžius galima vertinti ir kitu būdu – parodyti vaikams vaizdo įrašus, kuriuose kiti asmenys meluoja arba sako tiesą ir paprašyti, jog jie pasakytų, kada šie žmonės įrašė meluoja, kada ne (Golding, 2008; Rotenberg, 2012). Pavyzdžiui, vaizdo įrašė mergaitė sudaužo puodelį, bet, norėdama nuslėpti tiesą, tėvams pasako, jog taip padarė kitas asmuo (dažniausiai vaikai mini brolių arba sesę) (Rotenberg, 2012). Pasak K. J. Rotenberg (2012), tokio pobūdžio vaizdo įrašai gali padėti pamatyti skirtingas vaikų reakcijas į šiuos vaizdo įrašus bei nustatyti, ar pats vaikas turi melą išduodančių elgesio požymių. Tačiau, kaip teigia H. L. Westcott ir kt. (2002), šių vaizdo įrašų naudojimas reikalauja itin kruopščios analizės, todėl praktikoje jie retai naudojami dėl pareigūnų laiko trūkumo. Taigi tam tikri vaiko ištarti žodžiai ar emocijos, atsispindinčios vaiko elgesyje, gali būti laikomos užuominomis apie melą.

Vadinasi, įrodyta, jog neretai vaikai sąmoningai geba iškreipti tiesą, be to, motyvų, skatinančių vaikus meluoti, yra gana daug. Daugelio autorių tyrimai rodo, kad dažniausiai pasitaikančios vaikų nenuoširdumo ir melavimo formos yra šios: siekis išvengti bausmės ar noras apsaugoti kitą asmenį. Galima teigti, jog melas kenkia ne tik tarpasmeniniams santykiams, bet ir sumažina galimybę gauti kuo patikimesnius parodymus apie tiriamąjį įvykį.

Apibendrinant Lietuvos ir užsienio šalių autorių pateiktus tyrimų duomenis ir rezultatus, galima teigti, jog vaikų parodymų skirtumai gali atsirasti ne tik dėl amžiaus, bet ir dėl kitų veiksnių įtakos: atmintis, kalbiniai gebėjimai, vaizduotė, įtaigumas, stresas bei melagingų parodymų motyvai turi svarbią įtaką vaiko parodymams. Tačiau pažymėtina, jog kiekvienas iš šių vaiko liudijimui įtaką darančių psichologinių veiksnių gali pasireikšti skirtingai, pavyzdžiui, stresas gali ir pakenkti vaiko apklausai, ir padėti gauti išsamesnius parodymus; vaizduotė gali skatinti vaiko kūrybiškumą, tačiau vaikai gali lengviau pasiduoti įtakai iš šalies, taip pat, motyvų, skatinančių vaikus meluoti, yra gana daug. Kaip ir buvo minėta, kiekvieno vaiko vystymasis yra individualus, todėl bendros tam tikro amžiaus vaikų vystymosi ypatybės ne visada yra svarbiausios apklausiant vaikus. Todėl, norint atsakyti į klausimą – kaip gauti tikslesnius ir patikimus parodymus apie tiriamąjį įvykį, reikia

atsižvelgti ne tik į psichosocialines vaiko vystymosi ypatybes, bet ir psichologinių veiksnių įtaką. Vis dėlto, dėl skirtingo psichologinių veiksnių įtakos interpretavimo tikslinga atlikti tolesnius empirinius tikrinimus.

3. SOCIALINĖS APLINKOS POVEIKIS VAIKO LIUDIJIMUI

Vaiko parodymams įtaką daro ne tik psichologiniai, bet ir socialiniai veiksniai: nusikalstamų veikų tyrimą vykdančių pareigūnų darbo specifika ir kompetencija tiesiogiai lemia vaikų apklausos kokybę. Vaikai, duodami parodymus, sąveikauja su nusikalstamų veikų tyrimą vykdančiais pareigūnais: vaikas turi savais žodžiais papasakoti tiesą apie tai, kas jam nutiko, ką jis matė ar girdėjo (Kai vaikas liudija teisme, 2007). Neretai sėkminga vaiko apklausa priklauso nuo veiksnių, susijusių su pareigūnu (Westcott ir kt., 2002). Taigi svarbiausia nustatyti, koks yra socialinės aplinkos vaidmuo vaiko parodymams.

Pastaruoju metu kaip vienas iš svarbiausių veiksnių yra išskiriamas klausimų formulavimas. Pasak I. Čėsniienės (2004), nagrinėjant šį veiksnių svarbu nustatyti, kaip tinkamai suformuluoti klausimus, norint gauti tiksliausius ir išsamiausius vaikų liudytojų parodymus. Teisės psichologijos literatūroje paprastai išskiriamos dvi pagrindinės klausimų formos: atviri ir uždari klausimai (Čėsniienė ir kt., 2006). Atviri klausimai nepateikia jokių atsakymo alternatyvų, tačiau šių klausimų spektras yra platus: vieni jų reikalauja aprašymo ar paaiškinimo (t.y. atsakymo, kuris susideda iš daugelio žodžių), kiti akcentuoja tam tikrą detalę ir atsakant į juos užtenka frazės ar net vieno žodžio; dažniausiai prasideda žodžiais: *kas, kaip, kur, kam, ką* ir pan. (Gee ir kt., 2005). Anot H. L. Westcott ir kt. (2002), atviri klausimai (pavyzdžiui, „*Ką tu matei?*“) suteikia vaikams laisvę pasipasakoti, galimybę nevaržomai atskleisti daugiau detalių apie tiriamąjį įvykį. Kaip teigia I. Čėsniienė (2004), užduodant atvirus klausimus, vaikų pasakojimų tikslumas yra gana didelis. Tą patvirtina ir H. L. Westcott (2002): nors vaikų pasakojimai būna neišbaigti ir neretai paviršutiniški (ypač jaunesnių vaikų), tačiau labiau tikslūs, nes vaikai prisimena daugiau jiems svarbių detalių. Tačiau vaikai, ypač ikimokyklinio amžiaus, retai kada pateikia išsamius atsakymus į tokius klausimus, todėl norint gauti kuo daugiau informacijos iš vaikų liudytojų, dažnai tenka užduoti uždarus klausimus (Čėsniienė, 2004). Uždari klausimai, kitaip nei atviri, pateikia galimo atsakymo variantą. Uždariems klausimams dažniausiai priskiriami „*taip-ne*“ klausimai (pavyzdžiui, „Ar tas vyriškis, kuris mušė tavo mamą, buvo apsirengęs raudona striuke?“; klausimai su pasirenkamais atsakymais (pavyzdžiui, vaikas pasakė, kad nusikaltimo metu buvo dar vienas vaikas. Pateikus klausimą: „Ar tu jį pažįsti, ar tai buvo tau nematytas vaikas?“ galima išsiaiškinti tam tikras detales); daugiaprasmiai klausimai, kuriuose klausama dviejų ar daugiau skirtingų dalykų (pavyzdžiui, „Ar tu buvai namie, o tavo sesė buvo sode?“) ir kiti klausimai, menantys tokią informaciją, kurios dar nepaminėjo apklausiamasis (angl. *leading questions*), pavyzdžiui, vaikas nieko nėra minėjęs apie

dėdę X, o apklausėjas klausia: „O kas atsitiko, kai susitikai su dėde X?“ Šiuo atveju daroma prielaida, kad vaikas buvo su dėde X ir kažkas tuo metu atsitiko, nes klausimas „Kas atsitiko?“ leidžia suprasti, kad kažkas tuo metu įvyko (Čėsniėnė, 2004; Čėsniėnė ir kt., 2006). Todėl, kalbant apie uždarų klausimų naudojimą, dažnai minimos tokios sąvokos kaip „teisingą atsakymą menantys klausimai“, „klaidingą atsakymą menantys/klaidinantys (angl. *misleading*) klausimai“ arba daug bendresnė sąvoka – įtaigūs klausimai (Westcott ir kt., 2002; Čėsniėnė, 2004). Nustatyta, jog vaikų pasakojimų tikslumas priklauso nuo klausimų formos: vaikai dažniau renkasi neteisingą atsakymą į uždarus klausimus ir atsakymą „nežinau“ – į atvirus (Gee ir kt., 2005). Kaip teigia I. Čėsniėnė (2004), neretai taip atsitinka dėl to, kad vaikai, atsakydami į atvirus klausimus, labiau pasitiki savo žiniomis nei atsakydami į uždarus, t.y. į atvirus klausimus nežinant atsakymo atsakyti yra sunkiau, kadangi šiuose klausimuose nepateikiamas galimas atsakymas. Priešingai, uždaruose klausimuose jau yra pateikiamas galimas atsakymas (-ai), kurį vaikai dažniau ir pasirenka, jeigu nežino atsakymo (Čėsniėnė, 2004). Jeigu uždaras klausimas mena klaidingą atsakymą, tai gali tik padidinti klaidos tikimybę vaiko parodymuose (Čėsniėnė ir kt., 2006). Taigi svarbi problema yra klausimų formulavimas.

Teigiama, jog įtaigių klausimų uždavimas sumažina vaiko liudijimo tikslumą (Čėsniėnė, 2004). Aiškinantis šio reiškinių priežastis, būtina atsižvelgti į dvi svarbias aplinkybes. Visų pirma, ikimokyklinio amžiaus vaikams gali būti ypač sunku atsakyti „taip-ne“ klausimus, kadangi vaikai tokią klausimo formą supranta kaip būtinai reikalaujančią atsakymo ir todėl nori pateikti atsakymą net ir tais atvejais, kai jo nežino (Vrij, 2015). Antra, vaikų parodymų tikslumas sumažėja ne tik tada, kai užduodami įtaigūs klausimai, bet ir tada, kai šie klausimai yra pakartojami tos pačios arba kitų apklausų metu (Čėsniėnė ir kt., 2006). Šiuo atveju vaikai mano, kad jeigu apklausėjas užduoda tuos pačius klausimus, tai reiškia, kad jam nepatiko pirmasis atsakymas, todėl vaikai, atsižvelgdami į situacijos socialinius poreikius, yra linkę pakeisti savo atsakymus, kadangi nori pateikti apklausėjui tokią informaciją, kokią, jų nuomone, jis tikisi išgirsti (Čėsniėnė, 2004). Manoma, jog vaikus būtina apklausti antrą kartą, kadangi tai jiems padeda prisiminti svarbias įvykio detales (Bruck, Ceci, 2005), tačiau su tuo nesutinka I. Čėsniėnė (2004): pirmosios apklausos metu vaikų parodymai būna tiksliausi, kadangi taip išvengiama įtaigaus klausinėjimo neigiamo poveikio pasakojimo tikslumui pakartotinėje apklausoje. Vis dėlto, įtaigūs klausimai gali būti užduodami ir pirmosios apklausos metu. Svarbiausias dalykas čia yra apklausėjo šališkumas.

Apklausėjo šališkumas gali pasireikšti keliais būdais. Visų pirma, apklausėjas užduoda labai konkrečius, specifinius klausimus, kurių dauguma mena pageidaujamą atsakymą, jis siekia išgauti tokius atsakymus, kurių jis tikisi (Westcott ir kt. 2002; Čėsniėnė, 2003). Tačiau ši klausinėjimo strategija yra netinkama, nes, kaip jau buvo minėta, vaikų atsakymai į atvirus klausimus yra tikslesni

nei į specifinius klausimus. Šališkas apklausėjas gali užduoti tokius klausimus, jog apklausiamasis pasimestų (Westcott ir kt., 2002) arba neretai pakartoja specifinius klausimus ne tik pirmosios, bet ir kitų apklausų metu (Vrij, 2015). Todėl vaikai lengviau paveikiami įtaigos, nes apklausėjas sudaro tokį įspūdį, jog „reikia taip sakyti“. Be to, šališkas apklausėjas siekia gauti ne tik jo poziciją patvirtinančius įrodymus, bet ir nori išvengti tam prieštaraujančių faktų (Čėsniėnė, 2004). Pavyzdžiui, toks apklausėjas gali neabejoti vaiko pasakojimo autentiškumu, jeigu jis dera su jo išskeltomis prielaidomis, tačiau, jeigu vaiko pasakojimas nėra nuoseklus, jame daug prieštaringų faktų, jie greičiausiai bus ignoruojami arba interpretuojami taip, kaip apklausėjui yra palankiau (Grigutytė ir kt., 2006). Tikėtina, jog gautus atsakymus apklausėjas interpretuos taip, kaip „viskas turėjo būti“, jeigu vaiko atsakymai jam bus nepriimtini. Vaiko liudijimo metu svarbu ir tai, jog šališkas apklausėjas sukuria tam tikrą emocinę apklausos atmosferą naudodamasis subtiliomis žodinėmis arba neverbalinėmis išraiškos priemonėmis, kurioms vaikai ypač jautrūs (Eichberger, 2004). Pasak vokiečių autoriaus H. Eichberger (2004), vaikai ypač jautrūs apkaltinimo atmosferai, t.y. kai apklausėjas, kalbėdamasis su vaiku, apkaltina įtariamąjį asmenį nusikaltimo padarymu. Pavyzdžiui, jeigu apklausėjas apklausos metu yra draugiškas ir paremiantis (*supportive*), liudytojai rečiau keičia savo parodymus, palyginti su tais, kuriuos apklausia griežtas ir atsiribojęs apklausėjas. Tai galima paaiškinti tuo, kad didelis psichologinis atotrūkis tarp apklausėjo ir liudytojo (esant griežtam apklausos stiliui) yra suvokiamas kaip neigiamas grįžtamasis ryšys, kuris gali paskatinti apklausiamąjį pakeisti savo poziciją tam tikrų klausimų atžvilgiu (Eichberger, 2004). Be to, apklausėjo užimamas statusas arba autoritetas gali turėti įtakos tam, kaip bus suvokiama pateikiama informacija ar atsakoma į apklausėjo klausimus (Čėsniėnė, 2003). Tai ypač svarbu bendraujant su vaikais. Teigiama, jog vaikai dažnai priima suaugusiuosius kaip autoritetingus asmenis, jų kompetencija jie paprastai pasitiki labiau nei savo prisiminimais, todėl vaikus gali labiau paveikti klaidinanti informacija, kurią pateikė suaugusysis (Čėsniėnė ir kt., 2006). Be to, ikimokyklinio amžiaus vaikai dažnai vadovaujasi nuostata, kad klausimus užduodantis asmuo žino, kas atsitiko, todėl vaikai neretai labiau linkę perimti klausinėjančio asmens požiūrį (Eichberger, 2004). Tai galima pagrįsti tuo, kad vaikai suvokia suaugusiuosius kaip kooperatyvius pokalbių partnerius, kurie sako tiesą ir neapgandinėja. Kaip teigia I. Čėsniėnė (2004), vaikai siekia būti kooperatyvūs bendravimo partneriai: jie pateikia suaugusiajam tokią informaciją, kurios, jų nuomone, jam reikia. Ypač tada, kai vaikams užduodamas tas pats klausimas daugiau nei vieną kartą, - jie dažnai atsako kitaip (Westcott ir kt., 2002). Pavyzdžiui, vaikai gali interpretuoti pakartotą klausimą taip: „Pirmą kartą aš pateikiau neteisingą atsakymą, vadinasi, kad būčiau geras bendravimo partneris, turiu pateikti naują informaciją“ (Westcott ir kt., 2002; Čėsniėnė, 2003; Eichberger, 2004; Grigutytė ir kt., 2006). Vadinasi, pakartotiniai klausimai gali prieštarauti prieš tai buvusiam vaiko atsakymui, nes jis

mano, kad atsakė neteisingai į pirmąjį klausimą. Taigi tokiais atvejais dažnas vaiko apklausos rezultatas – vaiko parodymų sutapimas su šališko apklausėjo įsivaizduojamu įvykio scenarijumi.

Neretai vaiko parodymams didelę įtaką daro papildomos priemonės, naudojamos apklausų metu, norint išsiaiškinti svarbias tiriamojo įvykio aplinkybes. Anot I. Čėsniienės (2003), psichologinėje literatūroje dažnai minima, jog apklausiant vaikus yra naudojamos anatomiškai tikslios lėlės, kontūriniai anatominiai žmogaus kūno piešiniai, vaikų piešiniai, žaislinis namas ir vizualizacijos metodai. Profesionalai (policijos pareigūnai, teisininkai) dažnai naudoja anatomines lėles, kai kyla įtarimas, kad apklausiamas vaikas patyrė seksualinę prievartą (McCauley, Parker, 2001). Šių lėlių naudojimą paskatino keletas priežasčių. Visų pirma, jos leidžia vaikui manipuliuoti objektais, primenančiais kritinį įvykį, pateikia prisiminimą lengvinančias užuominas, taip pat jos padeda įveikti motyvacines problemas, susijusias su gėda ir susivaržymu, todėl vaikai gali jaustis ramiau, kai prievartos veiksmus jie atgamina naudodami lėlę, o ne pasakodami (Grigutytė, Valiukevičiūtė, 2006). Anatomiškai tikslios lėlės dažniausiai naudojamos kaip pagalbinė priemonė vaiko seksualiniam išnaudojimui atskleisti, pademonstruoti patirtos prievartos detales, jeigu vaikas nėra pajėgus tai įvardinti žodžiais (McCauley, Parker, 2001). I. Čėsniienės (2003) nuomone, jeigu vaikas vengia anatominės lėlės ar kaip nors neįprastai elgiasi su jos genitalijomis, tai liudija apie jo patirtą seksualinę prievartą. Teigiama, jog šios lėlės, uždavus tinkamus klausimus, padeda išsiaiškinti svarbių detalių, kas buvo daroma su vaikų kūnu (Rotenberg, 2012). Vis dėlto, pastebima ir kitokių vertinimų dėl šių lėlių naudojimo apklausų metu. Pavyzdžiui, M. R. McCauley ir J. F. Parker (2001) pateikia ir priešingą nuomonę dėl šių lėlių naudojimo: anatominės lėlės yra įtaigios, todėl jos skatina vaiką įsitraukti į seksualinį žaidimą net ir tada, kai jis nepatyrė jokios prievartos. Vaikas gali įkišti pirštą į lėlės genitalijas tik todėl, kad tai nauja, įmanoma, smalsu (McCauley, Parker, 2001). Kaip teigia M. Bruck ir S. J. Ceci (2005), pernelyg didelį vaikų aktyvumą seksualiai žaidžiant su tokiais lėlėmis gali lemti ne tik patirta seksualinė prievarta, bet ir per ankstyvas seksualinių veiksmų stebėjimas arba pažintis su erotinio pobūdžio literatūra. Pasak I. Čėsniienės ir kt. (2006), neįmanoma tvirtai nuspręsti apie vaiko patirtą seksualinę prievartą vadovaujantis vien tik jo žaidimu su anatomine lėle, nes nėra nustatyta, kaip su tokiais lėlėmis žaidžia nepatyrę prievartos vaikai. Be to, dažnai vaikams būna sunku apibūdinti veiksmus, kurie buvo daromi su jų kūnais, nes tam trūksta kalbinių gebėjimų (Westcott ir kt., 2002). Dėl prieštaringo šių lėlių naudojimo galimybių vertinimo, jas uždrausta naudoti kai kuriose JAV valstijose bei Europos šalyse, bent jau iki tol, kol jų naudingumas nebus moksliskai įrodytas (Bruck, Ceci, 2005). Vis dėlto, Lietuvoje kiekvienam pareigūnui, kuriam tenka apklausinėti mažamečius vaikus, rekomenduojama kabinete turėti paprastas lėles (vyrą ir moterį) tam, kad prireikus, šių lėlių pagalba vaikas galėtų parodyti tas kūno vietas, kurias jam lietė, sudėti lėles ta poza, kuria buvo patirta prievarta ar pademonstruoti judesius,

atliktus seksualinės prievartos metu (Grigutytė, Valiukevičiūtė, 2006). Deja, bet Lietuvoje iki šiol nėra nustatytų standartinių procedūrų, kaip turėtų būti naudojamos anatinės lėlės (pavyzdžiui, kuriuo interviu momentu jas reikėtų pateikti, ar jos turėtų būti su drabužiais, ar be jų ir pan.) (Čėsniėnė ir kt., 2006). Taigi informacija, kurią galima gauti naudojant anatomiškai tikslias lėles, labai priklauso nuo pareigūno mokėjimo bendrauti su vaiku nedarant jam įtaigos.

Nuo anatomiškai tikslių lėlių savo paskirtimi nežymiai skiriasi ir kontūriniai anatominiai žmogaus kūno piešiniai. Anatominiai piešiniai – tai skirtingų lyčių ir skirtingo amžiaus žmonių kūnų kontūrai, kuriuose aiškiai matomi pirminiai ir antriniai lyties požymiai; kūnas būna pavaizduotas iš priekio, šono ir nugaros (Rotenberg, 2012). Apklauso metu tikslinga turėti įvairių piešinių variantų ir pateikti kiekvienam vaikui labiausiai tinkamą paveikslėlį (pasirenkant pagal lytį ir amžių). Pavyzdžiui, piešiniuose pieštuku ar rašymo priemone nepilnametis gali pažymėti, kur jam sudavė, kur buvo nudeginimai ar nubrozdinimai, arba nuspalvinti tas žmogaus kūno vietas, kurios buvo liečiamos netinkamu būdu (Čėsniėnė, 2003). Tačiau, kaip teigia N. Grigutytė ir kt. (2006), pagrindinis šių paveikslėlių trūkumas yra tas, kad vaikas negali parodyti nuoseklios įvykių sekos. Vis dėlto, nusikalstamos veikos tyrimo metu šie piešiniai gali pasitarnauti kaip aiškus vaiko pasakojimo ir prievartos atskleidimo įrodymas, nes vaikai tokių prievartos faktų nesukuria iš niekur (Rotenberg, 2012). Skirtingai nei kontūriniai anatominiai žmogaus kūno piešiniai, žaislinis namas, naudojamas apklausiant nepilnamečius, ypač ikimokyklinio amžiaus vaikus, vaikui gali padėti papasakoti žodžiais, kas nutiko jo namuose: galima prašyti parodyti visą įvykių eigą, naudojant žaislinį namą ir mažas žmonių figūrėles (Čėsniėnė ir kt., 2006). Tačiau svarbu su vaiku prieš apklausą susitarti, kokia figūrėlė kokį įvykio veikėją vaizduos ir žaislinį namą sukonstruoti taip, kad jis atitiktų įvykio vietą (Bruck, Ceci, 2005). Mokslinėje literatūroje pateikiamas žaislinio namo panaudojimo pavyzdys: motina, kuri tuo metu sirgo ir gulėjo lovoje, įtarė, kad tėvas seksualiai išnaudojo 3 metų mergaitę. Tėvas perėmė iš motinos vaiko maudymo pareigą. Prieš susitikimą su mergaite pareigūnas sudėliojo namą pagal motinos nupasakotą buto išdėstymą ir šeimos situaciją: lėlė-mama buvo lovoje, lėlė-mergaitė ir lėlė-tėvas buvo vonioje. Kai mergaitė priėjo prie žaislinio namo, ji sustingo ir pradėjo drebėti. Vėliau su lėle ji parodė, ką tėtis jai darė vonioje (Grigutytė ir kt., 2006). Todėl žaislinio namo naudojimas apklausų metu gali padėti išsiaiškinti daugiau su tiriamuoju įvykiu susijusių detalių.

Kaip ir buvo minėta, apklausiant vaikus, gali būti naudojami vaikų piešiniai. Kaip ir kontūriniai anatominiai žmogaus kūno piešiniai, vaiko nupiešti piešiniai gali būti taikomi keliais tikslais: siekiant patikslinti įvykio detales, padėti sumažinti intensyvius vaiko jausmus, įvertinti vaiko patirtį ir aplinką (Čėsniėnė ir kt., 2006). Tačiau vaiko piešiniai suteikia didesnę vaiko piešimo laisvę, nes jam neliepiama pažymėti ar nuspalvinti tam tikras kūno vietas. Pasak mokslininkės,

tyrinėjančios vaikų piešinius, N. Bedard (2009), piešinys iš dalies atskleidžia sąmonę, bet daug labiau – pasąmonę. Vaikas, to net nesuvokdamas, perkelia ant lapo savo dvasinę būseną ir nuotaiką (Bedard, 2009). Pavyzdžiui, jeigu vaikas sunkiai kalba apie įvykį, galima pasiteirauti, gal jam lengviau būtų tai nupiešti arba prašyti, kad vaikas nupieštų bent jau vietą, kur tai vyko, jeigu vaikas sako, kad jis nedaug atsimena (Eichberger, 2004). Taigi, paskatinus vaiką, galima sužinoti daug vertingos informacijos. Pavyzdžiui, mergaitė, piešdama buto išplanavimo schemą, prisiminė, jog durys buvo užremtos kėde, o įsibrovėlis pabėgo pro balkoną (Čėsniėnė ir kt., 2006). Įdomu tai, kad pernelyg spinduliuojanti saulė gali rodyti tėvo polinkį į žodinį ir fizinį smurtą; itin karšta saulė, bet be spindulių, netgi blausoka, duoda užuominą, kad prarastas entuziazmas ir savarankiškumas; jautrus tėvų sukurtai arba socialinei atmosferai vaikas piešia debesis – pranešdamas, jog taip suvokia, kad jo dienos gali būti kupinos ir malonių, ir nemalonių akimirkų; jeigu vaiko piešiniuose, ypač mergaičių, gausu gėlių, greičiausiai, kad ji išgyvena Edipo kompleksą¹, todėl trokšta ne tik atkreipti, bet ir išlaikyti tėvo dėmesį (Bedard, 2009). Tačiau praktikoje piešinių analizė turi būti pavedama specialistams, kurie galėtų papasakoti, kas vyksta vaiko galvoje ir ką jis jaučia (Eichberger, 2004). Vis dėlto, skirtingos piešinių variacijos gali išduoti daugelį svarbių ir reikalingų momentų atliekant nusikalstamų veikų tyrimus.

Kartais vaikai gali būti skatinami galvoti apie įvykius naudojant kitas papildomas priemones apklausų metu. Neretai pasitaiko atvejų, kada apklausėjas, norėdamas gauti informaciją iš pradžių prašo vaiko prisiminti arba įsivaizduoti įvykį, o sudarius įvykio vaizdą – „galvoti“ apie atskiras jo detales (Powell, 2011). Šis vizualizacijos būdas yra vadinamas „nukreipiančios vaizduotės“ (angl. *guided imagery*) arba „atminties darbo“ (angl. *memory work*) metodu (Čėsniėnė, 2003). Tačiau tokių metodų taikymas gali kelti problemų. Kaip teigia I. Čėsniėnė (2004), apklausiant mažamečius, gali atsitikti taip, kad jeigu vaiką, sunkiai galintį atskirti tikrovę nuo fantazijos, paprašysime įsivaizduoti tai, kas atrodo keista ir nerealu, jis vėliau gali pateikti įsivaizduotus faktus kaip realius (ypač tais atvejais, kai apklausėjas nesugeba grąžinti vaiko į realybę). Šis vizualizacijos būdas tik dar labiau padidina įtaigumo tikimybę. Tačiau pareigūnas gali ir kitaip siekti, kad nepilnametis greičiau atskleistų tiesą, pavyzdžiui, apklausos metu naudoti ir netiesioginio poveikio priemones. Anot N. Grigutytės ir kt. (2006), pasitaiko atvejų, kai pareigūnas aiškiai pasako, kad apklausos (kartu ir apklausėjo) tikslas yra toks, kad nepilnametis papasakotų visą tiesą – taiko *tiesioginio įkalbinėjimo* techniką. Naudojant šią techniką, apeliuojama į tai, kad už melagingus parodymus bus baudžiama, kad tai yra garbingo žmogaus reikalas nebijoti pasakyti tiesą ir kt. (Powell, 2011). Pastebima, jog

---

¹ *Edipo kompleksas* – Zigmundo Froido (*Sigmund Freud*) psichoanalizės teorijoje apibūdinamas kaip vaikų psichoseksualinio vystymosi etapas, kurio metu abiejų lyčių vaikai supranta tėvą kaip konkurentą kovoje dėl išimtinės savo motinos meilės. S. Freud manė, kad Edipo kompleksas pasireiškia maždaug 5 metų vaikams.

apklausiamieji daugiau atskleidžia, jeigu greta to, kad jų prašoma pasakyti visą jiems žinomą informaciją, pareigūnas pridės, kodėl tai yra labai svarbu pasakyti: „*todėl, kad šio nusikaltimo išaiškinimas yra labai svarbus...*“, „...*todėl, kad šiaip ar taip viskas išaiškės*“ ir pan. (Čėsniėnė ir kt., 2006). Deja, bet Lietuvoje apie netiesioginio poveikio priemones kalbama išties labai mažai, todėl neįmanoma pasakyti, koks jų poveikis vaiko apklausai. Vis dėlto, taikant bent vieną iš minėtų technikų, svarbu nežeminti pačio vaiko.

Siekiant užtikrinti vaiko saugumą, tikslinga ne tik stengtis išvengti papildomų vaiko apklausų, bet ir sukurti jaukią ir komfortišką aplinką, kai liudija vaikai. Manoma, kad jauki aplinka, kurioje nepilnametis jaučiasi gerai ir saugiai, padeda užmegzti geresnį kontaktą ir gauti tikslesnius parodymus (Kai liudija vaikai, 2007). Pastebima, jog Lietuvoje neretai dėl nepakankamo finansavimo materialinės nusikalstamų veikų tyrimo pareigūnų darbo sąlygos yra prastos; kabinetuose dirba mažiausiai du pareigūnai arba viename kabinate vyksta kelios apklausos tuo pačiu metu, todėl vaikas negali jaustis saugiai, kai nėra izoliavimo nuo pašalinių žmonių ir garsų ar fizinio patogumo vaikui (Grigutytė, Valiukevičiūtė, 2006). Tačiau, D. Whitcomb (2003) teigimu, galima bent šiek tiek pagerinti vaiko apklausos sąlygas: sudaryti sąlygas vaikui pasakoti apie įvykį be pašalinių žmonių dalyvavimo; pasirūpinti geru patalpos apšvietimu; stengtis vengti bet kokių pašalinių garsų (pavyzdžiui, telefono); leisti vaikui pačiam pasirinkti, kur jis norėtų sėdėti, paruošti jam patogią kėdutę, kad kojos netabaluotų (kitai vaikas greičiau pavargs); pasirūpinti pieštukais, popieriumi tam, kad apklausos pradžioje būtų galima užmegzti geresnį kontaktą su apklausiamuoju. Taigi geresnių aplinkos sąlygų kūrimas gali lemti apklausos kokybę.

Neretai pašalinių asmenų dalyvavimas vaiko apklausoje gali turėti įtakos tiriamojo įvykio eigai. Pasak I. Čėsniėnės ir kt. (2006), tėvai (ar kiti vaiko atstovai) gali turėti ne mažiau baimių ir nerimo dėl nusikalstamos veikos tyrimo, todėl kartais jie daugiau prašo palaikymo iš apklausiančiojo pareigūno arba priešingai – daro pareigūnui spaudimą, kad byla būtų nutraukta (pavyzdžiui, tada, kai vaikas yra įtariamasis). Pastebima, jog vaikas susiduria su pagunda paprašyti suaugusiojo pasakyti už jį, atsakyti ar papildyti informaciją (Kai liudija vaikai, 2007). Svarbu, kad pašalinis asmuo apklausos metu nekoreguotų, nepildytų vaiko, o tiesiog būtų šalia. Priešingai, vaikas, matydamas, kaip mama nerimauja, dalyvaudama apklausoje, gali pagalvoti, jog įvykio atskleidimas liūdina mamą, todėl geriau apie tai nekalbėti (Čėsniėnė ir kt., 2006). Tačiau, specialistų dalyvavimas (ikiteisminio tyrimo teisėjo ar pareigūno) yra naudingas, nes vėliau nepilnametis gali būti neklausinėjamas: tokiu būdu atsižvelgiama į galimą antrinio traumavimo riziką. Vis dėlto, šiuo atveju svarbu, kad apklausoje dalyvaujantis specialistas prisistatytų vaikui, kas toks yra, dėl ko jis dalyvauja, ką jis darys ir pan.; vengtų tarnybinių rūbų, taip pat užduotų klausimus vaikui suprantama kalba (Čėsniėnė, Grigutytė, 2006). Tačiau Lietuvoje įstatymai nedraudžia dalyvauti ir kitos srities

specialistams. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 186 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta nuostata, proceso dalyvių prašymu arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo iniciatyva į jaunesnių kaip aštuoniolikos metų liudytojo arba nukentėjusiojo apklausą privalo būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie padeda apklausti nepilnametį, atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą. Taigi įstatymas numato vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovo arba psichologo dalyvavimą vaiko apklausoje. Vaiko teisių apsaugos tarnybų atstovai gali dalyvauti visose baudžiamosiose ir civilinėse bylose, kurių proceso dalyviai yra nepilnamečiai, kadangi šiose bylose sprendžiami klausimai vienaip ar kitaip susiję, turi įtakos jose dalyvaujančių asmenų teisėtiems interesams (Bendrieji vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatai, 2009). Svarbų vaidmenį apklausiant vaikus atlieka ir psichologas. Teigiama, jog psichologas gali padėti atsakyti į tokius tyrimui svarbius klausimus: įvertinti vaiko gebėjimus pagal klausimus, kuriuos pateikia apklausėjas; įvertinti jau pateiktus ir užfiksuotus nepilnamečio parodymus; stebėti vaiką apklausos metu, vėliau pateikti stebėjimo rezultatų išvadas; pateikti bendrą situacijos įvertinimą apie vaiką, tam tikras problemas, tipinius elgesio būdus (pavyzdžiui, kai trūksta žinių, kaip veikia narkotinės medžiagos, kokia yra bendra vaikų, įtrauktų į prostituciją, charakteristika ir pan.) (Grigutytė, Valiukevičiūtė, 2006). Tačiau svarbiausias dalykas, kaip teigia I. Čėsniienė ir kt. (2006), yra specialisto profesionalumas: jo kompetencija, žinios, įgūdžiai iš tos srities, kuria užsiima. Taigi tam tikrais atvejais specialisto dalyvavimas vaiko apklausoje gali būti išties gera pagalbos forma nusikalstamos veikos tyrimo metu. Vis dėlto, specialisto dalyvavimą vaiko apklausoje neretai nulemia tyrimo proceso aplinkybės.

Apibendrinant galima teigti, jog, siekiant tikslų vaikų parodymų, reikia atsižvelgti ne tik į vaiko psichosocialinio vystymosi ypatumus, įtaką darančius psichologinius veiksnius, bet ir į socialinės sąveikos ypatybes, papildomų priemonių naudojimo galimybes bei ribotumus. Priešingu atveju, vaikui galime įteigti buvus nusikalstamos veikos faktą ar neteisingai interpretuoti jo veiksmus. Siekiant užtikrinti vaiko saugumą, būtina stengtis sudaryti tokias aplinkas, kurioje liudija vaikai, sąlygas, kad vaikas joje jaustųsi saugiai ir komfortiškai. Atsižvelgiant į tai, kad apklausa yra nemažą psichologinę įtampą sukeliantis procesas, tikslinga atsižvelgti ir į pašalinių asmenų dalyvavimą vaiko apklausoje, tačiau, jeigu yra būtina, apklausoje gali dalyvauti tie asmenys, kurie pagelbėtų pareigūnui interpretuoti vaiko atsakymus. Taigi kiekviena vaiko apklausa reikalauja atskiro dėmesio ir pastangų tam, kad vaikas būtų įvairiapusiškai apsaugotas viso nusikalstamos veikos tyrimo metu.

4. AUKLĖJIMO BŪDŲ ŠEIMOJE ĮTAKA VAIKO LIUDIJIMUI

Vaiko liudijimas gali priklausyti nuo daugelio veiksnių poveikio. Tačiau nepageidautinas vaiko elgesys gali atsirasti ir dėl auklėjimo klaidų šeimoje, pavyzdžiui, netiksliai išaiškinamos elgesio normos, šiltų emocinių santykių stoka, kontrolės trūkumas, paskatinimų ir bausmių disproporcija, prieštaringi reikalavimai ir pan., todėl tiesioginius poveikius vaikas patiria jam artimiausioje aplinkoje – šeimoje (Žukauskienė, 2012). Tad labai svarbu apžvelgti, kokią įtaką vaiko liudijimui daro auklėjimo būdai šeimoje.

Jau keletą dešimtmečių nagrinėjama tėvų elgesio ir auklėjimo įtaka vaiko gyvenime ir ieškomas ryšys tarp auklėjimo stilių ir vaikų elgesio ar emocinių sunkumų (Bukšnytė-Marmienė, Rusinaitė-Vaitkuvienė, 2013). Kaip teigia J. Jonynienė ir R. M. Kern (2012), mokslinėje literatūroje vis dažniau pabrėžiama šeimos įtaka vaiko fizinei, psichologinei ir socialinei raidai; nuolat domimasi efektyviais tėvų bendravimo su vaiku metodais, vaiko gebėjimu bendradarbiauti su tėvais, tėvų auklėjimo būdų strategijomis. Stabili ir saugi šeimos aplinka yra būtina vaikų fizinio ir psichinio vystymosi sąlyga (Peterson, Reilly, 2015). Taigi šeima – svarbiausia, ką turi vaikas.

Auklėjimo būdai šeimoje gali būti labai įvairūs. Pasak R. Žukauskienės (2012), pastaruoju metu dažnai vadovaujama Dianos Baumrind² išplėtotą vaikų auklėjimo koncepcija. Norėdama išsiaiškinti pagrindinius vaiko auklėjimo stilius ir jų poveikį vaiko raidai, D. Baumrind vaikų darželyje stebėjo 110 vaikų (3 – 4 metų) suskirstytų pagal asmenybės tipus; vėliau ji apklausė visų vaikų tėvus, stebėjo vaikų ir tėvų tarpusavio santykius namie ir savo laboratorijoje (Žukauskienė, 2012). Vadovaujantis tyrimo duomenimis, išskirti šie pagrindiniai tėvų elgesio stiliai – autoritetingas, autoritarinis, viską leidžiantis (nuolaidžiauojantis) ir neįsitraukiantis (abejingas). Kiekvienas iš vaikų auklėjimo stilių atspindi tėvų požiūrį į savo vaikus ir tarpasmeninių santykių kokybę.

Šeimų studijos patvirtino autoritetingo auklėjimo naudą socialiniam vaiko elgesiui bei mokymuisi. Lietuvoje 2012 metais atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad autoritetingo auklėjimo strategijas naudojančių tėvų vaikai dažniau linkę bendradarbiauti ir elgtis atsakingai, jie savarankiškiau atlieka su mokykla susijusias užduotis ir rečiau savo elgesiu tėvams sukelia nemalonių jausmų (Jonynienė, Kern, 2012). Autoritetingi tėvai formuoja teisingą, atsakingą socialinį elgesį, todėl vėliau kyla mažiau grėsmės pasireikšti asocialiam, nusikalstamam vaiko elgesiui; taip

---

² Diana Baumrind (*Diana Blumberg Baumrind 1927-08-23*) – amerikiečių psichologė, mokslinių tyrimų autorė, tyrinėjusi vaikų auklėjimo stilių, vaikų vystymosi psichologiją. Sparčiai išplėtotą vaikų auklėjimo koncepcija grindžiama dviem aspektais: tėvų reagavimas į vaiko poreikius ir tėvų noras išauginti brandų ir atsakingą vaiką.

pat autoritetingi tėvai tvirtai vadovauja vaikų elgesiui, laikosi teisingumo ir nuoseklumo principu mokydami laikytis taisyklių ir drausmės; kartu ir aiškindami priežastis bei stengdamiesi (ypač su vyresniais vaikais) aptarti numatomas taisykles (Pivorienė, Šabliauskienė, 2011). Naujausi moksliniai tyrimai rodo, kad emocinė parama labai svarbi vaikams (Maranville, 2015); tėvų skatinimas, meilė, kalbėjimasis, klausymasis – tai pagrindiniai dalykai, kurie sukuria pasitikėjimą ir pagarbą tarp vaiko ir jo tėvų (Jensen ir kt., 2015). Neretai tėvų bendravimas su vaikais padeda sumažinti jaučiamą stresą ar įtampą nusikalstamos veikos tyrimo metu, kai liudyti kviečiami jų vaikai. Teigiama, jog vaiko liudijimas priklauso nuo tėvų elgesio: jeigu patys tėvai mažiau jaučia nerimą nusikalstamos veikos tyrimo metu (ypač tada, kai vaikas apklausiamas ne vieną kartą), paaiškina vaikui, kur jis turės dalyvauti (pavyzdžiui, apklausoje) ir kodėl, supažindina jį su ta aplinka, kurioje vyks apklausa – vaikas patirs mažiau streso ir įtampos (Bornstein, 2009). Kaip teigia B. H. Bornstein (2009), nepriklausomai nuo vaikų amžiaus, tėvų sugebėjimas nuraminti vaiką yra svarbus veiksnys, kuris gali lemti vaiko parodymus. Dalis vaikų puikiai jaučiasi liudytojo vaidmenyje, tačiau kitiems tai kelia daug įtampos, todėl jiems reikia tėvų pagalbos, kad šie nuramintų ir vaikai nesijaustų tarsi padarę ką nors blogo (Kai vaikas liudija teisme, 2007). Kaip teigia V. Vaitekonienė (2001 a), tvirtai auklėjami vaikai, tampa pasitikintys savimi ir socialiai išmanūs. Vis dėlto, dauguma vaikų liudytojų išgyvena nemalonius jausmus, todėl tėvų skatinimas ir palaikymas labai reikalingi.

Naujausi moksliniai tyrimai leidžia teigti, jog autoritarinis vaikų auklėjimo stilius turi neigiamą įtaką vaiko raidai. Griežtas, autoritarinis vaikų auklėjimas paremtas taisyklių laikymusi, paklusnumu tėvams, todėl vaikai gali patirti daug neigiamų padarinių savo gyvenime (Bonvalet ir kt., 2015). Ypatingai neigiamai vaiko raidą veikia tėvai, kai iš vaiko reikalaujama daryti tai, kas liepiama, imama vadovautis tik išorine kontrole, tačiau vaiko savikontrolė nesivysto (Schindler, Black, 2015). Neretai tėvams nelengva pasiekti, kad vaikai laikytųsi jų pateikiamų reikalavimų ir taisyklių, todėl dažniausiai tėvai vaiko elgesį kontroliuoja bauddami – taip išliedami pyktį ar agresiją vaikų atžvilgiu (Valeckienė, 2006). Ankstyvoji agresija, (dažniausiai agresija vadinamas toks elgesys, kuriuo vykdomas fizinis ar žodinis smurtas kito asmens atžvilgiu) patirta šeimoje, gali virsti antisocialiu agresyvumu vėlesniaisiais vaiko raidos metais, t.y. kriminaliniu elgesiui, fizine agresija, smurtiniu elgesiui šeimoje ir su kitais žmonėmis (Vaitekonienė, 2001 b). Anot B. E. Mapes (2003), agresyvumas, kurį naudoja tėvai, vaiką padaro visiškai lojaliu tėvams ir vaikas tampa labiau pažeidžiamu. Be to, kaip teigia E. Mabbe (2015), pernelyg kontroliuojantis tėvų auklėjimas kenkia vaiko psichologinei ir emocinei būsenai. Dėl patirtos agresijos gali atsirasti įvairių asmenybės moralinio formavimosi defektų, kaltės ir nerimo jausmų išgyvenimo paviršutiniškumas, impulsyvumas ir nedrausmingumas, egocentiškumas, silpnas atsakomybės jausmas ir pan.

(Vaitekonienė, 2001 b). Kaip pastebi D. Nasvytienė (2005), tokiose šeimose, kur tėvai dažnai naudoja agresiją vaikų atžvilgiu, tėvų ir vaikų bendravimas daug negatyvesnis ir priešiškesnis nei neagresyvių vaikų šeimose: vaikai į tėvų agresiją atsako vis įžūlesniu elgesiu, kuris savo ruožtu didėja vaikui augant. Be abejo, toks tėvų elgesys ne tik didina vaiko polinkį į nusikalstamos veikos padarymą, bet gali turėti įtakos ir vaiko apklausai. Pasak I. Čėsniienės ir kt. (2006), vaiko tėvai gali piktybiškai sąmoningai trukdyti tyrimui: vaikas būna išbartas, prigąsdintas; kartais vaikams užkertamas kelias dalyvauti apklausoje arba vaikui liepiama tylėti. Todėl galima teigti, jog negatyvus ir priešiškas vaiko bei jo tėvų bendravimas gali trukdyti atskleisti nusikalstamos veikos faktus.

Skirtingai nei autoritariški tėvai, pernelyg nuolaidžiaujančių, arba viską leidžiančių, tėvų vaikai auga nežinodami jokių apribojimų ir draudimų, dažniausiai nevykdo tėvų reikalavimų (Pivorienė, Šabliauskienė, 2011; Žukauskienė, 2012). Tokie tėvai nemoka arba net nenori vadovauti vaikams. Pasak V. Vaitekonienės (2001 a), augdami tokiose šeimose, vaikai gyvena pagal malonumo principą: vaiką gaubia žavėjimosi ir garbinimo atmosfera, nekritiškai vertinami jo laimėjimai ir pasiekimai. Anksčiau ar vėliau tėvams darosi sunku patenkinti padidejusius, egocentriškus vaiko poreikius. Tačiau susiformavęs įprotis, visada greitai ir be ypatingų pastangų įgyvendinti savo norus, didelės pretenzijos vaiką ar paauglį skatina ieškoti bet kokių poreikių patenkinimo būdų, todėl neretai pasirenkami socialiai nepriimtini būdai (Vaitekonienė, 2001 b). Pastebima, jog pernelyg nuolaidžiaujančių tėvų vaikai, patekę į aplinką, kai turi prisitaikyti (dažniausiai tai būna mokykla), gali patirti stiprų stresą, prilygstantį įprasto pasaulio griūčiai; tuomet vaikams kyla grėsmė prarasti savigarbą (Pivorienė, Šabliauskienė, 2011). Būtent dėl savigarbos trūkumo atsiranda daugiau rimtų problemų. Kaip teigia L. Varžinskienė (2010), vaikai, ypač paaugliai, kuriems būdingas žemas savęs vertinimas, toleruoja neigiamą alkoholio įtaką; tokie vaikai yra jautrūs pozityviems gėrimo pojūčiams: atsipalaidavimui, laisvesniam elgesiui įvairiose socialinėse situacijose ir kt. Be to, nustatyta, jog dėl žemo savęs vertinimo vaikai, ypač vyresni, dažniau išbando narkotikus, nesugeba atsispirti neigiamai bendraamžių ir draugų įtakai (Jurgaitienė, Stankuvienė, 2007). Akivaizdu, kad toks auklėjimas skatina vaiko elgesio kontrolės nebuvimą; kartu ir prielaidas rizikingo elgesio atsiradimui.

Manoma, jog kraštutinė viską leidžiančių, arba pernelyg nuolaidžiaujančių, tėvų ugdymo išraiška yra visiškas vaiko apleistumas, kai nesirūpinama ne tik vaiko veikla, bet ir jo apranga, maitinimu ir kitais esminiais poreikiais (Pivorienė, Šabliauskienė, 2011). Vaiko apleistumas tapatinamas su abejingumu vaikui, kai ignoruojami vaiko dvasiniai poreikiai; bet kokie vaiko veiksmai vertinami kritiškai ir užgauliai; vaikas tapatinamas su nemaloniais įvykiais ar kliūtimis (Vaitekonienė, 2001 a). Naujausi moksliniai tyrimai liudija, jog tėvų abejingumas gali pakenkti arba

iškreipti vaiko suvokimą apie žmonių tarpusavio santykius, sukelti didelį stresą, įtampą, baimę ar nepasitikėjimą jokiais asmenimis bei probleminį vaiko tolimesnį elgesį (Peterson, Reilly, 2015). Kai šeima negeba tinkamai kontroliuoti vaiko elgesio, atsiranda stipri rizika jam būti įtrauktam į asocialias grupes, vartoti kvaišalus, kadangi vaikas sunkiai valdo savo norus, linkęs siekti malonumo, nemoka įveikti sunkumų, o savarankiškumas ir atsakomybė nepakankamai susiformavę (Pivorienė, Šabliauskienė, 2011). Be to, abejingų tėvų vaikai mažai ko tikisi iš gyvenimo, nes, jų manymu, jis – priešiškas, nedraugiškas, nepatikimas, nemalonus ir kt. (Vaitekonienė, 2001 a). Neretai tėvai net nepastebi, jeigu vaikai praleidinėja pamokas ar iš viso neina į mokyklą, nes jie nesulaukia reikiamo tėvų dėmesio ir pagalbos, arba į vaiko probleminį elgesį dėmesį atkreipia tik tada, kai apie jį praneša mokykla ar įsikiša policija (Pivorienė, Šabliauskienė, 2011). Reikia nepamiršti to, kad vaikai liudija įvairiose bylose ir kiekvienu atveju tėvų emocinis palaikymas yra labai svarbus. Tačiau abejingų tėvų vaikai gali tapti emociškai užsidarę, taip pat bendraudami su žmonėmis dažnai išlaiko didelę distanciją (Peterson, Reilly, 2015). Jeigu patys tėvai palaiko liudijantį vaiką ir padeda jam pasiruošti, tokiam vaikui liudyti yra lengviau, jis jaučiasi labiau apsaugotas, jeigu tėvai liudijimo metu būna kartu su jais (Kai vaikas liudija teisme, 2007). Vadinasi, jeigu šeimoje nėra priežiūros ir atitinkamos kontrolės, vaikai patirs didesnę socialinę atsitraukimą kitų asmenų atžvilgiu.

Apibendrinant galima teigti, jog tėvai yra labai svarbūs vaiko gyvenime. Tyrinėtojai nustatė ryšį tarp vaikų auklėjimo stiliaus ir vaikų emocinių ar elgesio problemų atsiradimo: jeigu vaikai laikomi nevykėliais ir nejaučia tėvų palaikymo, tikėtina, kad tėvų abejingumą nuolat išgyvenantys vaikai greičiau įsitrauks į nusikalstamą veiką, bus agresyvesni savo tėvams bei bendraamžiams ir priešingai – tėvų skatinimas, palaikymas, vaiko įtraukimas į šeimos problemų svarstymą formuos teisingą, atsakingą socialinį elgesį. Vaikui liudijant tėvų palaikymas yra labai svarbus, nes vaikai jaučiasi drąsesni už tuos, kuriems dėl tėvų abejingumo sunku užmegzti kontaktą su kitais žmonėmis. Vienareikšmiškai galima teigti, kad tėvų auklėjimas yra svarbus veiksnys formuojant vaiko socialinį išmanymą ir elgesį.

II. VAIKO - LIUDYTOJO APKLAUSOS PROCESO TOBULINIMO GALIMYBĖS

1. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS

Tyrimo tipas. Kokybiniu tyrimu siekiama ne verifikuoti jau suformuluotus teiginius apie socialinę tikrovę, t.y. patikrinti jų teisingumą, o atlikti mokslinę žvalgybą – aprašyti pasirinktą pažinimo objektą, gauti duomenų apie mažai tirtą socialinį reiškinį ar procesą (Bitinas ir kt., 2008). Anot B. Bitino ir kt. (2008), kokybiniu tyrimu tyrėjas ne tik renka duomenis apie nagrinėjamą objektą, bet ir dalyvauja kuriant šiuos duomenis išreiškiantį tekstą. Todėl šis mokslinio tyrimo tipas pasirinktas dėl tiriamojo objekto specifiškumo, nes tyrėja, kurdama tyrimo modelį, yra pagrindinė duomenų rinkėja. Manoma, jog kokybinio tyrimo tipas leis tiesiogiai dalyvauti tyrime ir duomenis rinkti sąveikaujant kartu su tyrimo informantais, siekiant išsamiai ištirti tiriamąjį objektą.

Tyrimo metodai. Atlikus mokslinės bei metodinės literatūros analizę, nuspręsta, jog tyrimo įgyvendinimui tinkamiausi kokybinio tyrimo tipo metodai:

- Duomenų rinkimo – interviu. Interviu apibrėžiamas kaip tyrėjo inicijuotas dviejų asmenų pokalbis, kurio tikslas – gauti būtiną tyrimo uždaviniams informaciją (Kardelis, 1997). Kaip teigia B. Bitinas ir kt. (2008), interviu taikymas grindžiamas prielaida, kad prasminga žinoti informantų požiūrius, vertinimus, nuomones. Šiame darbe naudojant interviu, kaip kokybinių duomenų rinkimo metodą, skatinama informantus išsakyti savo patirtį, sužinoti jų įžvalgas tiramaisiais klausimais. Interviu pasirinktas dėl to, kad šis duomenų rinkimo metodas padėjo gauti maksimalią ir detalią informaciją apie tiriamąjį objektą. Kokybiniam tyrimo duomenims buvo renkami pusiau standartizuotu interviu, žodine forma.
- Duomenų apdorojimo metodas – kokybinė turinio analizė. Atlikus interviu, tyrimo duomenis pasirinkta apdoroti naudojant kokybinę turinio analizę – metodą, kuriuo gilinamasi į objektą ar kontekstą, domintis panašumais bei skirtumais tarp kategorijų (Bitinas ir kt., 2008). Visų pirma, buvo atliekama interviu transkripcija, t.y. visų informantų interviu užrašyti ant popieriaus. Gautuose tekstuose atsispindėjo informantų patirtis, nuostatos, jausmai (Bitinas ir kt., 2008). Atlikus transkripciją, buvo išskirti teksto reikšminiai vienetai – žodžiai, kurie jungiami į kategorijas bei subkategorijas. Gautos kategorijos ir subkategorijos buvo tikslinamos informantų

citatomis. Vėliau gauti duomenys interpretuojami tik objektyviai ir atsakoma į tyrimo klausimus.

Metodologiniu požiūriu kokybinę turinio analizę sudaro tekstas, gautas naudojant įvairias technikas, pavyzdžiui, interviu (Bitinas ir kt., 2008), todėl šiame darbe kokybinio tyrimo metodai pasirinkti ne atsitiktinai, o atsižvelgiant į mokslinio darbo temos specifiškumą, gilumą ir siekiant suvokti informantų patirtį pagal tyrėjos sudarytus klausimus.

Tiriamųjų atrankos charakteristikos. Prieš kuriant tyrimo modelį, iš anksto numatyta institucijos, kuriose turėtų vykti tyrimas, ir, kas turi būti tiriamieji – informantai.

Tyrimui įgyvendinti buvo pasirinkti Druskininkų miesto policijos komisariatas bei Alytaus apskrities vyriausiasis policijos komisariatas. Darbo autorė Druskininkų miestą rinkosi todėl, kad norėjo ištirti iki šiol netirtą Druskininkų miesto policijos komisariato pareigūnų darbą vykdant vaikų apklausas, tačiau esant mažam informantų skaičiui, kreiptasi į Alytaus apskrities vyriausiąją policijos komisariatą. Taip pat, buvo laikomasi nuostatos, jog daugiausia tyrimų yra atliekama didžiuosiuose Lietuvos miestuose, todėl šiam tyrimui atlikti pasirinkti mažesni Lietuvos miestai. Tyrimui įgyvendinti Druskininkų ir Alytaus miestai pasirinkti ir dėl greitesnio informacijos prieinamumo, o tai remiasi prielaida, jog, greičiau surenkant tyrimui reikalingus duomenis, galima ilgiau ir kokybiškiau išanalizuoti gautą informaciją tiramuoju požiūriu. Be to, tyrimui įgyvendinti, buvo pasirinkti skirtingi Druskininkų bei Alytaus miestų policijos komisariatų skyriai. Skirtingą policijos komisariatuose dirbančių specialistų pasirinkimą lėmė tai, kad Viešosios policijos skyriaus specialistai apklausia tuos vaikus, kurie padaro lengvesnes nusikalstamas veikas (pavyzdžiui, vagystė, plėšimai, viešosios tvarkos pažeidimai ir pan.), o Kriminalinės policijos skyriuje dirbantys specialistai susiduria su sunkesnių nusikaltimų padarymais: smurtas artimojoje aplinkoje, seksualinio pobūdžio nusikaltimai ir pan., todėl skiriasi tiek nusikalstamos veikos tyrimo trukmė, tiek pareigūno ir vaiko tarpusavio bendravimo kokybė.

Atliekant mokslinį tyrimą, svarbu tinkamai apibrėžti informantų atrankos kriterijus. Visų pirma, pasirenkami tyrimo metu tiesiogiai vaikų apklausas vykdantys pareigūnai. Antra, atsižvelgiant į tyrimui atlikti pasirinktos institucijos specifiškumą, darbo autorė nusprendė interviu atlikti su aukštąjį universitetinį išsilavinimą turinčiais informantais dėl prielaidos, jog informantai turės ne tik praktinių įgūdžių, bet ir nemažai mokslinių žinių. Trečia, tyrimui įgyvendinti, pasirenkami informantai, turintys nuo 5 iki 10 metų praktinio darbo patirties atliekant vaikų apklausas. Kadangi, šio mokslinio darbo tema yra mažai tyrinėta, todėl tikėtina, kad turintys didelį darbo stažą ir vyresnio amžiaus pareigūnai pateiktų nepakankamai platų požiūrį į tiriamąjį objektą. Tačiau jaunesnio amžiaus pareigūnai, vykdantys vaikų apklausas gali turėti per mažai patirties, todėl

tikslingai atrinkti informantai, kurie turi nuo 5 iki 10 metų darbo su vaikais srityje, vykdant vaikų apklausas. Pasirinktas darbo stažas yra pakankamas surinkti kokybiškus duomenis.

Tyrimo imties dydis. Atliekant kokybinį tyrimą, imties dydis neturi griežtų reikalavimų, neįmanoma iš anksto numatyti informantų skaičiaus (Bitinas ir kt., 2008), todėl interviu buvo atliekami tol, kol duomenys pradėjo kartotis. Siekiant detaliau iširti tiriamąjį objektą ir įvairius informantų patirties aspektus – buvo atlikti 6 interviu (žr. 2 priedas. Specialisto Nr. 1 interviu; 3 priedas. Specialisto Nr. 2 interviu; 4 priedas. Specialisto Nr. 3 interviu; 5 priedas. Specialisto Nr. 4 interviu; 6 priedas. Specialisto Nr. 5 interviu; 7 priedas. Specialisto Nr. 6 interviu).

Tyrimo organizavimas. Organizuojant tyrimą, buvo svarbu gauti Druskininkų miesto policijos komisariato viršininko sutikimą tam, kad būtų leista atlikti interviu su šios institucijos pareigūnais. Tačiau, norint gauti kuo daugiau reikalingos informacijos, buvo nuspręsta gauti ir Alytaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato viršininko sutikimą tam, kad būtų galima atlikti interviu su pareigūnais, vykdančiais vaikų apklausas, Alytaus mieste. Gavus teigiamą atsakymą iš abiejų policijos komisariatų, buvo gauti informantų telefono numeriai ir su kiekvienu susitarta, kada interviu bus atliktas. Visi interviu buvo atlikti informantų darbovietėje, jiems patogiu metu. Kiekvieno interviu trukmė nuo 30 iki 60 min. priklausomai nuo informantų atsakymų platumo. Tyrimas atliktas 2015 m. balandžio mėn. Druskininkų ir Alytaus miestuose.

Tyrimo instrumentas. Siekiant gauti kuo kokybiškesnę informaciją apie tiriamąjį objektą, buvo sudarytas interviu klausimynas (žr. 1 priedas). Klausimyną sudaro 18 klausimų, suskirstytų į blokus. Pirmąjį klausimų bloką sudaro 1, 2 ir 3 klausimai, kurie grindžiami tuo, kad tinkamas pareigūno pasirengimas apklausai neretai nulemia tolimesnę apklausos proceso eigą (Grigutyte ir kt., 2006). Antrąjį klausimų bloką sudaro 4 ir 5 klausimai, kurie grindžiami tuo, jog pradėdamas apklausą pareigūnas pirmiausia turi užmegzti kontaktą su vaiku, nes tai, ar vaikas išdrįs kalbėti ir duoti parodymus priklauso ne nuo vaiko, o nuo bendravimo ir kontakto su vaiku ypatybių (Čėsniene, 2004). Trečiąjį klausimų bloką sudaro 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 ir 13 – kryptingi ir detalizuoti klausimai, orientuojantys į subjektyvų informanto suvokimą ir vertinimą apie tiriamąjį objektą. Sudarant pastarąjį klausimų bloką atsižvelgta į tai, jog vieni svarbiausių veiksnių, lemiančių vaikų parodymus, yra tinkamų klausimų formulavimas, vaiko patiriamo streso atpažinimas, papildomų priemonių naudojimas tais atvejais, kai jos yra būtinos atskleisti tiriamojo įvykio detales, pareigūno gebėjimai nustatyti, kada vaikas fantazuoja ir kt. (Čėsniene ir kt., 2006). Ketvirtąjį klausimų bloką sudaro 14 ir 15 klausimai, kurie grindžiami prielaida, jog apklausos užbaigimas yra labai svarbi apklausos dalis, turinti įtakos ir tolesniam kontaktui su vaiku, ir apklausos efektyvumui (Čėsniene, 2004). Penktąjį klausimų bloką sudaro 16, 17 ir 18 klausimai, kuriais buvo siekiama išsiaiškinti teigiamus ir neigiamus šiandieninio pareigūnų darbo, vykdant vaikų apklausas, aspektus tam, kad būtų galima

parengti tikslines rekomendacijas siekiant pagerinti apklausos proceso sąlygas, kad vaikas būtų kuo daugiau apsaugotas. Vienu metu buvo užduotas vienas klausimas; naudoti tik atvirojo tipo klausimai; iš pradžių klausiama apie patirtį, tik tada klausiama informantų nuomonės (Bitinas ir kt., 2008). Visi klausimai užduoti nenukrypstant nuo darbo temos.

Tyrimo etika. Sėkmingas mokslinio darbo tyrimo įgyvendinimas priklauso ne tik nuo kokybiškų duomenų gavimo, bet ir nuo tyrimo etikos principų laikymosi. Anot B. Bitino ir kt. (2008), kiekvienas informantas tyrime turi dalyvauti tik laisvanoriškai, t.y. niekas negali jo versti, daryti jam spaudimo. Informantai tyrime dalyvavo gavus teigiamą atsakymą, taip pat buvo supažindinti su tyrimo tema, tikslu, buvo paaiškinta dėl kokių priežasčių būtent jie atrinkti į tyrimą. Kiekvienam informantui buvo paaiškinta, kad tyrimas yra anoniminis: gauta informacija yra konfidenciali ir tiriamieji išlieka anonimais viso tyrimo metu ir atlikus tyrimą. Tyrimui įgyvendinti pasirinkti klausimai buvo detaliam aptarti su mokslinio darbo vadove, todėl klausimų formuluotės suformuluotos etiškai, metodologiškai, nekritikuojančiai. Taip pat, po kiekvieno interviu buvo padėkoma ir pasiūloma susipažinti su transkribuotu interviu tekstu ir galutiniais tyrimo rezultatais.

2. TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

Pasak T. Butvilo ir R. Prakapo (2011), tyrimo rezultatų analizė svarbi teoriniu ir taikomuoju požiūriu, nes leidžia patikrinti teorinius teiginius, išryškinti tiriamų socialinių procesų ar reiškinių dėsningumus, tendencijas. Žinoma, kuomet detaliau ištirsime mokslinio darbo tiriamąjį objektą, tuo geriau galima parengti moksliskai pagrįstas rekomendacijas.

Siekiant įgyvendinti vieną iš šio mokslinio darbo uždavinių – identifikuoti psichosocialines prielaidas, turinčias įtakos vaiko liudijimui ir lemiančias sėkmingą vaiko apklausos procesą, buvo apklausti 6 pareigūnai, vykdantys vaikų apklausas: 3 specialistai iš Kriminalinės policijos skyriaus; 3 specialistai iš Viešosios policijos skyriaus.

Vaikų apklausos reikalauja atskiro pareigūnų dėmesio. Kiekviena vaiko apklausa susideda iš šių etapų:

- 1) Apklausos proceso pradžios;
- 2) Apklausos proceso eigos;
- 3) Apklausos proceso užbaigimo.

Tačiau, išanalizavus mokslinę bei metodinę literatūrą, pastebėta, jog ne mažiau svarbus yra pareigūnų, vykdančių vaikų apklausas, tinkamas pasirengimas apklausai tam, kad būtų lengviau organizuoti vaiko apklausos procesą. Atsižvelgiant į tai, informantų buvo prašoma atsakyti į tyrimui svarbius klausimus, sudarytus atsižvelgiant į nuoseklią vaiko apklausos proceso eigą ir kiekvienam etapui būdingus, pagrindinius vaiko apklausos proceso ypatumus.

2.1. Pareigūno pasiruošimas vaiko apklausai

Prieš pradėdant konkrečią vaiko apklausą, svarbus tinkamas pasiruošimas tam, kad vaikas duotų ne tik kuo tikslesnius parodymus, bet ir kad vaikui nebūtų daroma antrinė žala. Čia galioja paprasta taisyklė: kuo daugiau dėmesio bus paskirta pasiruošimui, tuo apklausa bus efektyvesnė. Tinkamas pareigūno pasiruošimas vaiko apklausos procesui gali padėti sumažinti įtampą, kurią patiria vaikas; kartu tai gali lemti ir tikslesnius parodymus. Atsižvelgiant į tai, buvo norima iširti, kas sudaro pareigūno, vykdančio vaikų apklausas, pasiruošimą, siekiant apklausos efektyvumo (žr. 1 lentelė).

1 lentelė. Pareigūno, vykdančio vaikų apklausas, pasirengimas

Kategorijos	Subkategorijos	Informantų teiginiai
Supažindinimas	<...su apklausa...>	<...dėl ko jis turi būti apklaustas, koks tyrimas bus vykdomas...> <...pasakau, kas aš, kodėl susirinkome ir kas vyks...> <...paaiškinu vaikui, kas vyks ir kodėl jis turėjo atvykti...>
	<...vaiko procesine padėtimi...>	<...pasakau vaikui ar jis nukentėjęs, ar įtariamasis...> <...paaiškinu vaikui, kas jis toks: liudytojas, įtariamasis ar nukentėjęs...>
	<...teisinais aspektais...>	<...išaiškinu vaikui, kokią priešingą teisei veiką jis padarė...> <...pasakau, kad pagal Baudžiamajame kodekse numatytą tvarką tu turi duoti parodymus...>
Informacijos rinkimas	<..informacija apie vaiką...>	<...visų pirma, surenku pagrindinę informaciją apie vaiką: kas jis toks, kur mokosi ir t.t....> <...apie patį vaiką...>
	<...informacija apie šeimą...>	<...su kuo gyvena vaikas...> <...kas jo tėvai ir t.t....>
Bendradarbiavimas	<...Vaiko teisių apsaugos skyriumi...>	<...jeigu vaikui 5-8 metai, kviečiu Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovą...> <...Vaiko teisių apsaugos skyrių atstovai suteikia informacijos apie vaiką...>
	<...mokyklos darbuotojais...>	<...ar mokyklos socialiniu darbuotoju, jeigu nusižengia mokykloje...> <...jeigu sunkūs atvejai mokykloje, daug papasakoja ir mokytojai...> <...būna, kad mokytojai suteikia žinių...>

Kategorijos	Subkategorijos	Informantų teiginiai
Saugumo ir komfortiškumo užtikrinimas	Dėmesys vaiko emocijoms	<...jeigu matau, kad vaikas pergyvena dėl to, ką padarė, stengiuosi jį nuraminti...> <...kad vaikas jaustųsi kaip namie...> <...siekiu, kad vaikas nesijaustų kaltas...>
	<...piešimas...>	<...vaikams duodu piešti, nes tai nuramina vaiką...> <...duodu papiešti, jeigu matau, kad labai nerimauja...>
	Laisvas vaiko pasakojimas	<...leidžiu vaikui viską išsipasakoti...> <...stengiuosi nepertraukti vaiko, nes jie greičiau pasimeta...>
Pareigūno lyties įtaka apklausai	<...kai mergaitė apklausoma pareigūno vyro...>	<...mergaitės, kurios patyrė seksualinę prievartą, bijo pareigūnų vyrų, nes jos „susitapatina“ su jais...> <...mergaitėms sunkiau atsiverti prie pareigūno vyro...>
	<...kai berniukas apklausomas pareigūnės...>	<...berniukai gėdijasi kalbėti apie priešingos lyties organus...> <...prieš pareigūnę vaidina, kelia balso toną, būna įžulesni...>
	<...lytis neturi įtakos...>	<...nepastebėjau didelio skirtumo...> <...nepastebiu skirtumų dėl lyties...>
Pareigūno statuso įtaka apklausai	<...nepastebiu skirtumo...>	<...tie, kurie neatsako už savo pažeidimus, visai nebijo...> <...dažniausiai vaikai žino, kodėl atėjo, todėl žiūri be baimės...>
	<...daro neigiamą įtaką...>	<...pastebiu, kad vaikai išsigąsta stambaus dėdės pareigūno...> <...vaikai į vyrą žiūri kaip į griežtesnį...>

Žvelgiant į informantų atsakymus, nustatyta, jog pareigūno pasiruošimas apklausai prasideda nuo vaiko supažindinimo su apklausos procesu ir tam skiriama nemažai dėmesio. Supažindinant vaiką su apklausos procesu, visų pirma, vaikui pasakoma, dėl ko jis turi būti apklaustas, kodėl vyks apklausa, koks tyrimas bus vykdomas. Vaikas, kuris eina į apklausą žinodamas jos tikslą, gali jaustis daug drąsiau. Taip pat, pastebėta, jog vaikui pasakoma ir tai, kokia yra jo procesinė padėtis tyrime: ar vaikas yra liudytojas, nukentėjęs ar įtariamasis byloje. Savo vaidmens žinojimas gali padėti pagerinti apklausos eigą, nes vaikas geriau supranta, kokių pasekmių jis gali tikėtis. Nustatyta, jog kai kurie specialistai vaiką supažindina su nusikalstamos veikos tyrimo teisiniais aspektais, t.y. pasako, kokią priešingą teisei veiką vaikas padaro ir kodėl turi duoti parodymus. Tačiau analizuotoje mokslinėje bei metodinėje literatūroje nepastebėta, jog vaikas būtų supažindinamas su vaikų apklausos proceso teisiniais aspektais, t.y. jam nepaaiškinama, kokią priešingą teisei veiką jis padarė ir su kokiomis įstatymų nuostatomis vaikas susidūrė (Grigutytė ir kt., 2006; Grigutytė, Valiukevičiūtė, 2006). Tai gali būti paaiškinama tuo, jog vaikui sunku suprasti teisinės sąvokas ir tokia informacija jį gali išgąsdinti, dėl to apklausa taptų neefektyvi. Priešingai, analizuotoje mokslinėje bei metodinėje literatūroje laikomasi nuostatos, jog tikslinga vaiką supažindinti su jo vaidmeniu nusikalstamos veikos tyrime (Čėsniienė, Grigutytė, 2006; Grigutytė, Valiukevičiūtė, 2006; Bornstein, 2009). Galima teigti, jog, ruošiantis vaiko apklausai, reikėtų supažindinti vaiką su apklausos procesu tam, kad visas apklausos procesas neturėtų neigiamo poveikio vaiko liudijimui.

Priešingai, tyrimas parodė, kad kai kurie specialistai prieš vaiko apklausą skiria dėmesį rinkdami informaciją apie patį vaiką: kas jis toks, kur mokosi bei jo šeimą: kas jo tėvai, su kuo ir kur gyvena. Gauta informacija gali palengvinti specialistų darbą: kuo daugiau bus žinoma apie vaiką, tuo geriau galima pasiruošti vaiko apklausai ir pritaikyti tam vaikui efektyviausius ir tinkamiausius apklausos metodus.

Nustatyta, jog dalį informacijos apie patį vaiką ir kitą tyrimui reikšmingą informaciją, specialistams suteikia kitose institucijoje dirbantys specialistai, pavyzdžiui, Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovas ar socialinis darbuotojas. Žinios apie vaiką bei kita tyrimui reikšminga informacija yra naudinga pradedant bendrauti su vaiku. Taip pat, pastebėta, jog jeigu vaikas yra 5-8 metų, į apklausą gali būti kviečiamas ir Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovas. Tai rodo, jog specialistai atsižvelgia į vaiko amžių.

Išanalizavus mokslinę bei metodinę literatūrą, pastebėta, kad geresnių aplinkos, kurioje apklausiamas vaikas, sąlygų sukūrimas (pavyzdžiui, sudaryti sąlygas vaikui pasakoti apie įvykį be pašalinių žmonių dalyvavimo; pasirūpinti geru patalpos apšvietimu; stengtis vengti bet kokių pašalinių garsų (pavyzdžiui, telefono); leisti vaikui pačiam pasirinkti, kur jis norėtų sėdėti, paruošti jam patogią kėdutę) gali padėti užtikrinti vaiko saugumą ir komfortiškumą (Grigutytė,

Valiukevičiūtė, 2006; Whitcomb, 2003). Tačiau informantų atsakymai to nepatvirtino. Pastebėta, jog kai kurie specialistai daugiau dėmesio skiria vaiko emocijoms; kai kurie taiko laisvo pasakojimo metodą ir tik nedaugelis vaikui suteikia galimybę piešti. Vaiko laisvas pasakojimas apie įvykius ir aplinkybes gali padėti gauti daug patikimos ir reikšmingos informacijos, tačiau, apklausiant vaiką, svarbu atkreipti dėmesį, kokiomis sąlygomis vaikas jaučiasi saugiai ir komfortiškai. Piešimas, kaip teigė N. Bedard (2009), turi didelę reikšmę, siekiant atskleisti tyrimui reikalingą informaciją. Tačiau pastebėta, jog specialistai dažniau piešimą taiko kaip metodą, padedantį nuraminti vaiką prieš pradėdant apklausą, tačiau tai nelemia vaikui palankios aplinkos sąlygų sukūrimo. Vis dėlto, būtų sunku surinkti tikslus ir patikimus parodymus, jeigu apklausą vykdančias specialistas nereaguotų į vaiko būseną ir emocijas.

Nauja tai, kad, analizuojant tyrimo duomenis, nustatyta, jog pareigūno, vykdančio vaikų apklausas, lytis daro įtaką vaiko apklausos proceso efektyvumui išskiriant vaikus pagal lytį. Pastebėta, kad mergaitės bijo pareigūnų vyrų, neretai jaučiasi nesaugiai ir nejaukiai, o berniukai gėdijasi kalbėti apie priešingos lyties kūno organus, taip pat pasitaiko atvejų, kada prieš pareigūnę berniukai jaučiasi drąsesni, įžūlesni, kalba pakėlę toną. Tačiau kai kurie informantai nepastebi jokios pareigūno, vykdančio vaikų apklausas, lyties skirtumo vaiko liudijimui. Nepaisant to, organizuojant vaiko apklausą, svarbu žinoti, jog pareigūno lytis gali daryti įtaką vaiko apklausos procesui. Žinant, jog vaiko apklausai įtaką daro pareigūno lytis, galima siekti, jog vaiką apklaustų tos pačios lyties pareigūnas, kad vaikas nejaustų nepatogumų ar diskomforto.

Analizuojant specialistų atsakymus į pateiktą klausimą dėl pareigūno, vykdančio vaikų apklausas, lyties įtaką vaiko apklausai, pastebėta, jog kai kada pareigūno užimamos pareigos, t.y. statusas turi neigiamą įtaką vaiko apklausai - pareigūnas atrodo griežtesnis, fiziškai stipresnis, todėl vaikai į jį žiūri su baime. Tačiau išsiskyrė kelių informantų atsakymai dėl pareigūno statuso įtakos vaiko apklausai. Specialistai, dirbantys Viešosios policijos skyriuje, nepastebėjo jokio pareigūno užimamo statuso įtakos vaiko apklausai. Tai galima paaiškinti tuo, kad Viešosios policijos skyriuje dirbantys pareigūnai susiduria su tokiais atvejais, kai vaikai padaro lengvesnes nusikalstamas veikas, už kurių veiksmus atsako tėvai, todėl tokie vaikai į apklausą ateina be baimės. Vis dėlto, pareigūnams, bendraujantiems su vaikais, svarbu žinoti, jog vaiko liudijimui įtaką gali daryti pareigūno lytis. Atsižvelgiant į tai, kad į pareigūnus vaikai žiūri kaip į autoritetingus asmenis, tikslinga žinoti, kad tai gali turėti lemiamos įtakos vaikų parodymams.

Kalbant apie šio mokslinio darbo tiriamąjį objektą, svarbu pabrėžti, jog pareigūno pasiruošimas vaiko apklausai gali daryti teigiamą įtaką vaiko liudijimui: pagerinti apklausos proceso tolimesnę eigą bei sukurti vaikui palankesnę emocinę atmosferą. Priešingai, kai kuriais atvejais, pareigūno lytis, užimamas statusas gali turėti neigiamą poveikį vaikų parodymams.

Apibendrinus gautus informantų duomenis, galima teigti, jog pareigūno pasirengimą apklausai sudaro vaiko supažindinimas su apklausos procesu ir jo vaidmeniu joje; išankstinis informacijos apie vaiką ir kitos tyrimui reikšmingos informacijos rinkimas, kartu bendradarbiaujant ir su kitų institucijų specialistais bei saugumo ir komfortiškumo užtikrinimas apklausos metu, naudojant skirtingus metodus. Taip pat, atkreiptinas dėmesys į tai, kad naudingiausia būtų, jeigu vaiką apklaustų tos pačios lyties specialistas, kad vaikas nejaustų nepatogumų. Taigi kuo daugiau dėmesio bus paskirta pasiruošimui, tuo apklausa bus efektyvesnė.

2.2. Vaiko apklausos proceso pradžia

Kaip ir buvo minėta, vaiko apklausa susideda iš kelių etapų. Vienas svarbiausių vaiko apklausos etapų – vaiko apklausos proceso pradžia. Tiesa yra tokia, kad tai, ar vaikas išdrįs kalbėti ir duoti parodymus neretai priklauso ne nuo vaiko, o nuo bendravimo ir kontakto su vaiku ypatybių (Whitcomb, 2003; Jensen ir kt., 2015; Vrij, 2015). Taigi atsižvelgiant į tai, buvo norima iširti, kas lemia tolimesnę vaikų apklausos proceso eigą (žr. 2 lentelė).

2 lentelė. Kontakto užmezgimas su vaiku

Kategorijos	Subkategorijos	Informantų teiginiai
Ryšio užmezgimo būdai	<...su vaikais iki 12 m...>	<...vaikams nuo 5 iki 8 metų duodu atšvaitėlį į rankas...> <...su vaikais iki 12 metų dažniausiai kalbu apie rūpimus dalykus, pavyzdžiui, mokyklą...> <...jeigu vaikas ikimokyklinio amžiaus, dažnai duodu saldainį, atšvaitą...>
	<...su vaikais nuo 12 m...>	<...pastebiu, jog paaugliai labiau linkę atvirauti, todėl klausiu apie tai, kuo jie domisi...> <...vyresnių vaikų dažniausiai klausiu apie bendrus dalykus: pomėgius, mokyklą, draugus...> <...maždaug nuo 10 metų...paklausiu, kokie žymūs žmonės jam patinka, kuo domisi...>

2 lent. tęsinys

Kategorijos	Subkategorijos	Informantų teiginiai
Ryšio užmezgimas išskiriant vaikus pagal lytį	<...lytis įtakos neturi...>	<...tiek su berniukais, tiek su mergaitėmis elgiuosi taip pat...> <...nepriklausomai nuo lyties paaiškinu, kas aš toks...>
	<...lytis daro įtaką...>	<...berniukų klašiu apie sportą, mergaitėms duodu spalvinimo knygeles...> <...mergaitėms duodu knygeles, berniukams dažniau atšvaitėlius...>
Bendravimas su įtariamuoju	<...kontaktą užmegzti sunku...>	<...su įtariamaisiais dirbti sunkiau, nes tie, kurie prasižengė, mažai nori kalbėti...> <...vengiu asmeniškumo, todėl bendrauti yra sunkiau...> <...ypač su įtariamaisiais, kurie ne kartą prasižengė, bendravimas yra griežtas ir dalykiškas...>
	<...kontaktą užmegzti lengva...>	<...įtariamieji dažniausiai būna drąsesni, todėl juos prakalbinti yra lengviau...> <...vaikų, kurie ne kartą prasižengė...iš karto klašiu apie įvykį...>
Vaiko vystymosi įvertinimas	<...mąstymo...>	<...vaiko prašau papasakoti apie jam svarbius dalykus...> <...seku jo minčių eigą...>
	<...suvokimo...>	<...kartais tenka namuką nupiešti ir paprašyti parodyti, kur yra viršus, kur apačia, kur yra namuko vidus...> <...jeigu pavogė telefoną, paklašiu vaiko ar jam kažkas dovanojo, ar davė...> <...turiu pieštukų, kurie padeda nustatyti, ar vaikas skiria spalvas...> <...dažniausiai panaudoju spalvotų pieštukų dėžutę ir paprašau, kad vaikas parodytų tą spalvą, kurią liepiu...>

Kategorijos	Subkategorijos	Informantų teiginiai
Vaiko vystymosi įvertinimas	<...kalbiniai gebėjimai...>	<...nustatyti padeda klausimai, pvz., kaip tau sekasi mokykloje...> <...dažniausiai nustatau iš vaiko atsakymų apie bendrus dalykus apklausos pradžioje...>
	<...įvertinti padeda kiti specialistai...>	<...jeigu vaikas 5-6 m., kartais kviečiu Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovą, kuris žaidimo forma nustato...> <...kadangi turime dirbančią psichologę, ji įvertina vaiko pažintinius procesus...>

Teigiama, jog, pradėdamas apklausą, pareigūnas pirmiausia turi užmegzti kontaktą su vaiku (Jones, 2003). Visų pirma, buvo norima atskleisti, kokie ryšio su vaiku užmezgimo būdai yra efektyviausi išskiriant vaikus pagal jų amžių. Kadangi informantų atsakymuose buvo minimas vaiko amžius, nutarta informantų atsakymus sugrupuoti, t.y. suskirstyti ryšio užmezgimo būdus su vaikais iki 12 m. ir su vaikais nuo 12 m. Gauti informantų atsakymai liudija tai, kad kontakto užmezgimas su vaikais priklauso nuo vaikų amžiaus: su vaikais iki 12 m. kontaktas užmezgamas vaikams duodant atšvaitėlį ar saldainį į rankas. Mažesniems vaikams yra sunkiau kalbėti apie save, todėl su jais bendraujant labiau gelbsti įvairūs neverbaliniai užsiėmimai: atšvaitėliai ar kiti žaislai, tačiau analizuotoje mokslinėje literatūroje nepastebėta, jog užmegzti ryšį su vaikais rekomenduojama duoti saldainį, todėl tiriamuoju požiūriu tai nauja. Taip pat, svarbu atsižvelgti ir į vaikų mokyklinį amžių, todėl klausiama apie vaikui svarbius dalykus, pavyzdžiui, mokyklą. Pastebėta, jog pokalbis su vyresniais vaikais, t.y. vaikais nuo 12 m. yra atviresnis, tačiau ir vyresniems vaikams užduodami bendri klausimai apie vaikui svarbius dalykus – mokyklą, draugus - apklausos proceso pradžioje. Taigi pokalbis apie vaiko pomėgius labiau tiks vyresniam vaikui. Šie neutralūs klausimai gali padėti nuraminti vaiką, nes bus kalbama apie jam malonius ar rūpimus dalykus. Taip pat, ryšio užmezgimui su vaikais įtakos neturi tai, kokiame policijos komisariato skyriuje dirba pareigūnai.

Analizuojant specialistų atsakymus į klausimą, kokie ryšio su vaiku užmezgimo būdai specialistams yra efektyviausi išskiriant vaikus pagal jų amžių, pastebėta, jog kai kuriais atvejais ir vaiko lytis daro įtaką tam, kaip bus užmezgamas kontaktas su vaiku. Kaip liudija informantų atsakymai, kai kurie specialistai atsižvelgia į tai, ar apklausoje dalyvauja mergaitė, ar apklausiamasis yra berniukas. Pastebėta, jog berniukų klausiama apie jiems svarbesnius dalykus, pavyzdžiui, apie sportą, o mergaitėms duodamos spalvinimo knygelės. Tuo parodoma, jog kai kurie specialistai

atsižvelgia į lyčių skirtumus. Tačiau kelių informantų atsakymai išsiskyrė. Pastarieji mano, jog lytis neturi įtakos ryšio užmezgimui su vaiku arba neatsižvelgia į lyčių skirtumus. Skirtumai, kokio pobūdžio nusikaltimus tiria informantai, atsakymams įtakos neturėjo. Vis dėlto, tikslinga atkreipti dėmesį į lyčių skirtumus, nes priešingu atveju gali nukentėti vaiko apklausos efektyvumas.

Kontakto užmezgimas yra svarbus apklausiant tiek vaikus nukentėjusiuosius, tiek liudytojus, tiek pažeidėjus (Grigutytė ir kt., 2006; Vrij, 2015), tačiau, žvelgiant į informantų atsakymus, nepastebėta, jog daug dėmesio būtų skiriama nukentėjusiesiems bei liudytojams. Priešingai, labiausiai išsiskyrė bendravimas su įtariamuoju, tačiau nepastebėti ryšio su įtariamaisiais užmezgimo būdai. Vis dėlto, galima pamatyti, jog kai kada su įtariamaisiais kontaktą užmegzti yra sunku, nes jie linkę būti uždaresni, tačiau kai kada – lengviau, nes įtariamieji paprastai jaučiasi drąsesni, ypač tie, kurie ne kartą prasižengė. Pastebėta, jog pareigūnams, dirbantiems Viešosios policijos skyriuje, su nepilnamečiais įtariamaisiais kontaktą užmegzti yra lengviau. Vis dėlto, dažnas informantų susidūrimas su įtariamaisiais rodo, kad nemažai vaikų tampa pažeidėjais.

Mokslinės literatūros analizė parodė, kad kontakto užmezgimas su vaiku ne tik padeda iš vaiko gauti tikslesnius ir išsamesnius parodymus, bet ir specialistams, vykdančioms vaikų apklausas, suteikia daug vertingos informacijos apie vaiko išsivystymą (Eichberger, 2004; Čėsniėnė ir kt., 2006; Vrij, 2015). Todėl, planuojant tyrimą, buvo norima išsiaiškinti, kokiais būdais pareigūnai, vykdančios vaikų apklausas, nustato vaiko suvokimo, mąstymo ir kalbinius gebėjimus. Nustatyta, jog vaiko mąstymo gebėjimus padeda įvertinti vaiko pasakojimas apie jam svarbius dalykus, kartu ir jo minčių sekimas. Tai suteikia vaikui laisvę išsikalbėti, todėl jis gali jaustis saugiau, o specialistams įvertinti ar vaikas sugeba papasakoti tai, ko jo prašoma, kartu pastebėti ar vaikas sugebės išskirti svarbiausias detales apie įvykį.

Apibendrinus kelių autorių (Čėsniėnė, Grigutytė, 2006; Taylor ir kt., 2010, Talwar, 2015) nuomones, galima teigti, jog įvertinti vaiko suvokimą labiausiai padeda spalvoti pieštukai, norint sužinoti, kaip vaikas vadina tam tikras spalvas, jeigu kokio nors objekto spalva gali būti reikšminga vėlesnės apklausos metu. Tą patvirtino ir kelių specialistų atsakymai: vaiko suvokimą padeda nustatyti prašymas parodyti pasirinktos spalvos pieštuką. Nauja tai, kad, kai kurių specialistų nuomone, vaiko suvokimo procesai nustatomi naudojantis pagalbinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, pareigūnas nupiešia namuką ir paprašo parodyti, kur yra šio namuko viršus ar apačia, vidus ir pan. Pastebėta, jog šiuos metodus dažniausiai taiko pareigūnai, dirbantys Kriminalinės policijos skyriuje.

Gauti informantų atsakymai rodo tai, kad kalbinius gebėjimus padeda įvertinti vaikui užduodami klausimai, susiję su jiems svarbiais, rūpimais dalykais, pavyzdžiui, kaip vaikui sekasi mokykloje. Tačiau, kaip pažymėjo D. Whitcomb (2003), bendraujant su vyresniais vaikais, ypač paaugliais, klausimas *kaip tau sekasi mokykloje* nėra efektyvus, nes vaikui mokykla gali nekelti

didelio susidomėjimo, ypač tokiems, kurie dažnai joje nusižengia. Nepaisant to, kelių informantų atsakymai rodo priešingai.

Teigiama, jog trumpo pokalbio apie paprastus, vaikui reikšmingus dalykus metu reikia atkreipti dėmesį į tai, kaip vaikas kalba, kokius žodžius vartoja, kaip sudėtingai formuluoja sakinius (Kai liudija vaikai, 2007). Galima daryti prielaidą, jog, turint tokią informaciją, specialistas gali atitinkamai formuluoti savo klausimus tolimesnės apklausos metu.

Pastebėta, jog išsiskyrė kelių informantų atsakymai dėl skirtingų vaiko gebėjimų nustatymo. Į jaunesnių vaikų apklausą kartais kviečiamas ir Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovas, kuris padeda įvertinti vaiko gebėjimus žaidimo forma. Taip pat, nustatyta, jog vienas iš būdų patikrinti vaiko gebėjimus yra pasitelkti psichologės pagalbą. Tai patvirtina, jog kai kurie specialistai nėra abejingi vaikų apklausoms. Kitų specialistų pagalbą dažniau pasitelkia Kriminalinės policijos skyriuje dirbantys pareigūnai. Galima daryti prielaidą, jog taip yra dėl to, kad jie susiduria su sudėtingesniais nusikalstamų veikų tyrimo atvejais.

Apibendrinant, galima teigti, jog kontakto užmezgimas su vaiku pareigūnams, vykdančiams vaikų apklausas, apklausos proceso pradžioje duoda dvejopą naudą:

- 1) Pareigūnui suteikia informacijos apie vaiko išsivystymo ypatumus. Todėl kelių minučių pokalbis apklausos pradžioje apie vaikui aktualius dalykus gali padėti įvertinti skirtingus nepilnamečių gebėjimus.
- 2) Padeda nustatyti ryšio su vaiku užmezgimo būdus išskiriant vaikus pagal jų amžių. Su vienais vaikais lengviau bendrauti žodine forma, su kitais priešingai – užsiimti neverbaliniais užsiėmimais apklausos pradžioje.

Vadovaujantis surinkta informacija, pareigūnas gali efektyviau planuoti būsimą apklausą.

2.3. Vaiko apklausos proceso eiga

Vaiko apklausos procesas susideda iš kelių etapų. Vienas svarbiausių yra apklausos proceso eiga, kurioje išryškėja daug specialisto, vykdančio vaikų apklausas, ir vaiko sąveikos ypatybių: užduodami klausimai vaikams, naudojamos papildomos apklausos priemonės, taip pat, pareigūno gebėjimai atpažinti, kada vaikas jaučia stresą, nerimą, kodėl vaikas meluoja ir pan. Atsižvelgiant į tai, buvo norima ištirti, kas lemia sėkmingą vaikų apklausos proceso eigą (žr. 3 lentelė).

3 lentelė. Esminiai vaikų apklausos proceso eigos etapo dalykai

Kategorijos	Subkategorijos	Informantų teiginiai
Polinkio į delinkventiškumą požymiai	Verbalinės kūno kalbos ženklai	<...skiriasi bendravimo manieromis...> <...tokie vaikai būna jžūlesni...>
	Neverbalinės kūno kalbos ženklai	<...pastebiu iš vaiko kūno kalbos...labai akis mēto, sēdi įsitempęs...> <...elgiasi drāusiai, pvz., uzsikelia koją ant kojos, rankas susikiša į kišenes...>
Vaizduotės nustatymo būdai	Pakeista klausimo struktūra	<...ar pakeitus klausimo struktūrą...> <...pakeitus klausimo formą, žiūriu ar vaikas pasimes, ar ne...>
	Klausimai iš kitos pusės	<...bandau vaikus „prigauti“, todėl dažniausiai apie tą patį įvykį paklausiu iš kitos pusės...> <...pirmiausia leidžiu vaikui išsakyti savo versiją, o tada užduodu klausimą iš kitos pusės...>
Streso ir nerimo požymiai	Vaiko kūno judesiai	<...trina rankas, judina kojas...> <...vaikams dreba rankos, kojos...> <...kramto nagus, sēdi <i>va, taip va...</i> >
	<...pasikeitęs balsas...>	<... balsas pasidaro toks <i>verksmingas...</i> > <...atrodo, kad tuoj pravirks...>
Vaikų melo motyvai	Atsakomybės baimė	<...dėl to, kad bijo prisiimti atsakomybę...> <...o 90 proc. vaikų bijo atsakomybės...>
	<...jaučia gēdą...>	<...gēda prieš tėvus, bendraamžius mokykloje...> <...dažniausiai gēda dėl to, ką pasakys mokyklos draugai, jeigu nusižengia mokykloje...> <...kai kuriems vaikams gēda ir prieš mokytojus...> <...ypač seksualinio pobūdžio nusikaltimuose...gēda dėl to, kas įvyko...>

3 lent. tęsinys

Kategorijos	Subkategorijos	Informantų teiginiai
Informacijos apie praeities įvykius nustatymas	<...vaiko pasakojimai...>	<...paprašau, kad vaikas papasakotų apie jam reikšmingą įvykį, pvz., apie jo gimtadienį...> <...iš vaiko pasakojimo pastebiu ar prisimena, ar ne...>
	<...neseniai padaryta veika...>	<...mano tiriamus atvejus vadinu <i>karštais</i> , todėl vaikai viską prisimena...> <...kurių pažeidimus reikia labai greitai iširti, todėl neteko susidurti su atvejais, kad vaikas neprisimintų...>
Vaikams užduodami klausimai	<...atviri...>	<...paprastai atvirus: kur? kada? su kuo? kaip?...> <...kodėl? kaip? kada? ...atvirus> <...iš pradžių tik atviro pobūdžio: kodėl, kaip ir t.t...> <...užduodu atvirus klausimus...> <...atvirus, nes plačiau papasakoja apie įvykį...> <...atvirus, nes plačiau papasakoja apie įvykį...>
	<...uždari...>	<...dažnai tenka tikslinti įvykio detales <i>taip-ne</i> klausimais...> <...vėliau, jeigu reikia, užduodu pasitiklinimo klausimus...>
Vaikų reakcijos į tėvų dalyvavimą apklausoje	<...teigiama...>	<...vaikai, o ypač mergaitės, jaučiasi saugiau...> <...mama suteikia vaikui pasitikėjimą...> <...kartais lengviau atsiveria prie tėvų...> <...manyčiau, kad jaučiasi saugiau...> <...vaikai prie tėvų mažiau meluoja...>

	<...neigiama...>	<...bijo, ypač tėvo...> <...buvo gėda, todėl nieko nekalbėjo...> <...būna įsitempę, nepastebėjau, kad jaustųsi saugiai...>
Vaikų reakcijos į psichologų dalyvavimą apklausoje	<...teigiama...>	<...į psichologą vaikai žiūri palankiai...> <...vaikai nebijo psichologo...>
	<...neigiama...>	<...reakcija kaip į <i>tokį patį</i> pareigūną, dirbantį šioje institucijoje...> <...nepalankiai žiūri...>
Papildomos priemonės apklausų metu	<...piešiniai...>	<...aš paprašau, kad vaikas nupieštų, pvz., ką veikia jo tėtis, ką daro mama ir paprašau, kad pakomentuotų...> <...dažniausiai piešdami kitus vaikai atsiskleidžia, todėl paprašau vaiko, kad „perkeltų informaciją“ ant lapo, t.y. pieštų kitą vaiką...>
	<...įrodomosios...>	<...tenka parodyti vaizdo įrašus ar kameros užfiksuotą informaciją...> <...kiti žmonės būna, kad nufotografuoja...>

Analizuojant informantų gautus atsakymus, pastebėta, jog specialistai įvardijo požymius, pagal kuriuos nustato vaiko polinkį į delinkventiškumą. Kai kurie specialistai mano, jog vaiko polinkį į delinkventiškumą išduoda verbalinės kūno kalbos ženklai, pavyzdžiui, įžūlumas, taip pat, pastebėta, jog į delinkventiškumą linkę vaikai išsiskiria bendravimo manieromis. Priešingai, kai kurie – jog neverbalinės kūno kalbos ženklai, pavyzdžiui, vaikas sėdi įsitempęs arba atvirkščiai – elgiasi drąsiai. Toks specialistų vertinimas yra gana naujas tiriamuoju požiūriu, nes mokslinėje literatūroje pabrėžiama, jog tai, kad vaikas sėdi įsitempęs, gali rodyti, kad jis išgyvena stiprų nerimą ar stresą (Whitcomb, 2003). Vis dėlto, polinkį į delinkventiškumą turintys vaikai gali išsiskirti savo įžūlesniu elgesiu ir bendravimo manieromis. Pastebėta, jog su vaikais, linkusiais į delinkventiškumą, susiduria abiejų policijos komisariatų pareigūnai.

Mokslinės bei metodinės literatūros analizė parodė, jog stresas yra vienas iš vaiko liudijimui įtaką darančių psichologinių veiksnių, tačiau jo įtaka yra nevienoda: daliai vaikų jis gali sumažinti vaiko liudijimo tikslumą, kitiems – pagerinti vaiko atmintį (Mapes, 2003; Tedesco, 2005; Borstein,

2009 ir kt.), tačiau šiuo tyrimu nustatyta, jog specialistai išskiria vaiko stresą ar nerimą išduodančius požymius. Kai kurie specialistai pastebi, jog vaiko stresą išduoda pasikeitę kūno judesiai: dreba rankos, kojos, vaikas kramto nagus ir pan., tačiau kai kurie specialistai išskiria tik pasikeitusį vaiko balsą, kaip stresą ar nerimą išduodantį požymį: balsas pasidaro verksmingas. Minėti vaikų elgsenos pastebėjimai liudija tai, kad specialistai pastebi vaiko emocijas. Stresą ir nerimą išduodantys požymiai gali papildyti turimas teorines nuostatas apie streso ir nerimo įtaką vaiko liudijimui. Taip pat, stresą ir nerimą išduodančius požymius dažniau apibūdino tie pareigūnai, kurie dirba Kriminalinės policijos skyriuje. Galima teigti, jog dėl ilgiau trunkančios apklausos vaikams gali kilti daugiau neigiamų emocijų.

Manoma, jog vienas iš svarbiausių psichologinių veiksnių, turinčių įtakos vaiko liudijimui, yra vaiko vaizduotė (Čėsniėnė, 2003). Gauti informantų atsakymai rodo, kad tam tikri metodai gali padėti nustatyti ar vaikas fantazuoja, ar ne. Nustatyta, jog tai, ar vaikas meluoja, ar ne, yra nustatoma keliais būdais: uždavus tą patį klausimą, tik pakeitus jo struktūrą arba uždavus klausimą iš pašalies ir stebima ar vaikas pasimes, ar ne.

Išanalizavus mokslinę bei metodinę literatūrą paaiškėjo, jog motyvų, skatinančių vaikus meluoti yra gana daug: noras išvengti bausmės; siekimas gauti tai, ko kitu būdu negausi; savigarba arba savęs gynimas; tarpasmeninių santykių reguliavimas (pavyzdžiui, vaikas nenorėjo, jog jam artimas ar pažįstamas žmogus jaustųsi blogai, todėl neišsakė nusivylimo); noras užkariauti aplinkinių dėmesį; siekis pažeisti nusistovėjusias normas ir taisykles (ypač būdinga paaugliams); noras apsaugoti kitą asmenį, taip pat kartais vaikai meluoja ir dėl to, jog jaučia keršto baime, jeigu nusikalstamos veikos faktas bus atskleistas (ypač pastebima tais atvejais, kai vaikas patyrė seksualinę prievartą ir nori tai nuslėpti), be to, vyresni vaikai meluoja dėl to, jog nori parodyti draugams ar bendraamžiams, kokie jie yra „drąsūs“ ar kokie jų poelgiai yra „protingi“ (Costello, 2009; Golding, 2008 ir kt.), tačiau dažniausiai pasitaikančios vaikų melavimo formos yra šios: siekis išvengti bausmės ar noras apsaugoti kitą asmenį. Priešingai, daugelio informantų atsakymai rodo, kad vaikai meluoja dėl to, jog jaučia gėdą, pavyzdžiui, prieš tėvus ar prieš draugus ar mokytojus, jeigu nusižengia mokykloje. Gėda prieš mokyklos draugus gali būti paaiškinama tuo, kad vaikai daug laiko praleidžia mokykloje, todėl jiems svarbi jų bendraamžių nuomonė ir kritika.

Tyrimas nustatė, jog informacijos apie praeities įvykius nustatymo būdai priklauso nuo to, kokio pobūdžio nusikaltimai yra tiriami. Iš informantų pateiktų atsakymų matyti, jog tie specialistai, kurie susiduria su atvejais, kada nusikalstamas veikas reikia greitai iširti, nesusiduria su informacijos apie praeities įvykius nustatymo problemomis. Tai galima pagrįsti tuo požiūriu, jog nusikalstamos veikos padarymo iki apklausos praeina mažai laiko, todėl vaikų informatyvumas nesumažėja. Vis dėlto, kai kurie informantai taiko informacijos apie praeities įvykius nustatymo

metodą – prašo papasakoti vaikui reikšmingus, praeityje įvykusius įvykius. Toks metodas gali palengvinti vaiko apklausos procesą, nes pareigūnas, vykdantis vaikų apklausas, pastebės ar vaikas sugebės atkurti informaciją apie tiriamojo įvykio detales, ar ne, todėl tikslinga prieš tiriant nusikalstamos veikos aplinkybes, paklausti vaiko ar jis prisimena jam svarbaus įvykio detales, pavyzdžiui, gimtadienio.

Teigiama, jog neretai vaiko parodymams didelę įtaką daro papildomos priemonės, naudojamos apklausų metu, norint išsiaiškinti svarbias tiriamojo įvykio aplinkybes (Westcott, 2002; Bruck, Ceci, 2005 ir kt.). Mokslinės bei metodinės literatūros analizė parodė, kad papildomų priemonių, naudojamų apklausų metu, yra ganėtinai daug: anatominės lėlės, anatominiai žmogaus kūno kontūrų piešiniai, vaiko piešiniai, apklausų metu naudojamas vaiko žaislinis namas (Westcott, 2002; Whitcomb, 2003; Čėsniienė, 2003; Jones, 2006; Rotenberg, 2012 ir kt.). Tačiau, analizuojant informantų gautus duomenis, pastebėta, jog iš minėtų papildomų priemonių apklausos metu, yra naudojami tik vaiko piešiniai. Vaiko piešiniai gali padėti atskleisti daug naudingos ir reikšmingos informacijos apie tiriamąjį įvykį. Pastebima, jog minėtas papildomas apklausos priemonės, t.y. piešinius, dažniau naudoja specialistai, dirbantys Kriminalinės policijos skyriuje.

Nauja šiame tyrime tai, kad kai kurie specialistai papildomas apklausos priemones įvardijo kitų asmenų darytas nuotraukas, vaizdo įrašus ar kameros užfiksuotą medžiagą, t.y. pagalbines, įrodomąsias priemones. Šių priemonių naudojimas gali palengvinti greičiau iširti nusikalstamos veikos aplinkybes, tačiau jos neturi nieko bendra su vaiko liudijimu, t.y. vaikas savais žodžiais negali išsakyti to, ką jis matė ar girdėjo. Vis dėlto, įrodomųjų priemonių pasirinkimą lemia tai, kokia nusikalstama veika yra tirama. Jeigu vaikų apklausas vykdo specialistai, dirbantys Viešosios policijos skyriuje, kurie tiria lengvesnes nusikalstamas veikas, pavyzdžiui, smulkias vagystes, chuliganizmą mokykloje ar viešosios tvarkos pažeidimą, tokių priemonių pasirinkimas yra tikslingas.

Norint gauti kuo informatyvesnius atsakymus iš vaiko apie tiriamąjį įvykį, tikslinga užduoti tinkamo pobūdžio klausimus vaikams. Išanalizuota mokslinė literatūra leidžia teigti, jog dauguma autorių (Westcott, 2002; Čėsniienė, 2004; Gee ir kt., 2005 ir kt.), kurie tyrė klausimų formos įtaką vaiko parodymams, įrodė, jog, užduodant atvirus klausimus, vaikų pasakojimų tikslumas yra gana didelis. Tai patvirtino ir gauti informantų atsakymai į pateiktą klausimą, kokio pobūdžio klausimus specialistai dažniauja naudoja tada, kai nori išsiaiškinti svarbias tiriamojo įvykio aplinkybes. Daugelis specialistų nurodė, jog dažniausiai naudoja atvirojo tipo klausimus: *kas, kur, kaip, su kuo, kada*, nes minėti klausimai suteikia vaikams laisvę pasipasakoti, galimybę nevaržomai atskleisti daugiau detalių apie tiriamąjį įvykį. Taip pat, pastebėta, jog kai kada informantai vaikams užduoda klausimą *kodėl*, tačiau toks klausimas gali būti neefektyvus, nes vaikas gali jausti, kad jis yra

kaltinamas, o tai gali apsunkinti pareigūno, vykdančio vaikų apklausas, galimybes surinkti faktinę informaciją apie tiriamąjį įvykį. Keli informantai nurodė, jog tenka užduoti ir uždarus klausimus. Kaip parodė išanalizuota mokslinė literatūra, uždarojo pobūdžio klausimai gali būti vertingi tada, kai norima patikslinti svarbias su tiriamuoju įvykiu susijusias detales (Whitcomb, 2003; Čėsnienė, 2004).

Tiriant socialinės aplinkos poveikį vaiko liudijimui, pastebėtos skirtingos vaikų reakcijos į pašalinių asmenų dalyvavimą vaiko apklausoje. Visų pirma, buvo tiriama tėvų dalyvavimo įtaka vaiko apklausai. Siekiant labiau pabrėžti informantų atsakymus apie tėvų dalyvavimą vaiko apklausoje, išskirti teigiami ir neigiami tėvų dalyvavimo vaiko apklausoje vertinimai. Kai kurie specialistų atsakymai rodo, jog į tėvų dalyvavimą vaikai žiūri palankiai, t.y. vaikai, o ypač mergaitės, jaučiasi saugiau, tėvų, o ypač, mamos buvimas suteikia vaikui pasitikėjimą, pastebima, jog kartais vaikai lengviau atsiveria, netgi kai kurie vaikai prie tėvų mažiau meluoja. Tačiau, žvelgiant į kelių specialistų atsakymus, pastebima, jog tėvų dalyvavimas apklausoje vaikui kelia ir neigiamas emocijas: vaikai bijo, ypač tėvo, kartais vaikai jaučia gėdą šalia tėvų, todėl nieko nekalba, kartais būna įsitempę ir nesijaučia saugiai. Nemažai informantų atsakymų liudija tai, kad, nepaisant to, jog į tėvų dalyvavimą vaikai žiūri skirtingai, tačiau tėvai gana dažnai dalyvauja vaiko apklausoje. Tai rodo, jog tėvai nėra abejingi savo vaikams, nors vaikai į tėvus ne visada žiūri palankiai.

Nenuostabu, jog, dirbant su vaikais, dažnai kyla įvairių klausimų: ar vaikas gali prisiminti įvykius, ar suprato, ką padarė, ar linkęs fantazuoti ir t.t. Į tokio pobūdžio klausimus atsakyti gali padėti psichologas. Todėl neatsitiktinai, buvo norima iširti, kokias vaikų reakcijas specialistai pastebi tada, jeigu vaiko apklausoje dalyvauja psichologas. Analizuojant informantų atsakymus, pastebėti teigiami ir neigiami specialistų vertinimai dėl psichologo dalyvavimo vaiko apklausoje. Keli specialistai pastebėjo, jog kai kada į psichologą vaikai žiūri palankiai, nebijo psichologo, tačiau kartais psichologo dalyvavimas vertinamas neigiamai: vaikai į šiuos specialistus žiūri kaip į tokius pačius pareigūnus, turinčius pareigūno statusą ir dirbančius toje institucijoje, kurioje atliekamos vaikų apklausos. Todėl galima teigti, jog kartais pašalinių asmenų dalyvavimas apklausoje palengvina vaiko apklausos procesą, tačiau kartais priešingai – apsunkina jį, todėl vaikai mažiau atsiveria. Tikslinga atkreipti dėmesį į tai, kad vaikų reakcijos į pašalinių asmenų dalyvavimą yra skirtingos, tačiau turinčios reikšmę vaiko liudijimui. Dažniau į vaikų apklausas psichologą kviečia tie specialistai, kurie dirba Kriminalinės policijos skyriuje. Galima daryti prielaidą, jog taip yra dėl to, jog pareigūnai, dirbantys Kriminalinės policijos skyriuje, tiria sudėtingesnius nusikalstamų veikų atvejus, kur reikia kitų specialistų pagalbos.

Apibendrinant vaikų apklausos proceso eigos etapą, galima išskirti svarbiausias šio etapo prielaidas, turinčias įtakos vaiko liudijimui. Taigi sėkmingai vaiko apklausai tiesioginę įtaką daro

pareigūno užduodami klausimai vaikams, papildomos priemonės, naudojamos apklausų metu, siekiant ištirti svarbiausias nusikalstamos veikos aplinkybes, pareigūno gebėjimai įvertinti, kada vaikas fantazuoja, kada jaučia stresą ar nerimą. Tačiau melagingi vaikų parodymai tiesiogiai nelemia vaiko apklausos kokybės. Taip pat, vaiko polinkį į delinkventiškumą galima supainioti su požymiais, apibūdinančiais vaikus, kada jie jaučia stresą ar nerimą. Kitų asmenų dalyvavimas vaiko apklausoje priklauso nuo to, koks vaiko santykis su tuo asmeniu, pavyzdžiui, jeigu apklausoje dalyvauja vaiko tėvai, kartais vaikai jaučiasi saugiau, kartais atvirksčiai – bijo tėvų. Vadovaujantis informantų gautais atsakymais, pastebėta, jog psichologo dalyvavimas vaiko apklausoje gali pagerinti vaiko apklausos kokybę, todėl į tai tikslinga atsižvelgti organizuojant vaikų apklausą.

2.4. Vaiko apklausos proceso užbaigimas

Kaip ir buvo minėta, vaiko apklausos procesas susideda iš kelių etapų. Apklausos proceso užbaigimas yra ne mažiau svarbus vaiko apklausos proceso etapas nei apklausos pradžia ar proceso eiga. Atsižvelgiant į tai, kad apklausos užbaigimas yra labai svarbi apklausos dalis, turinti įtakos ir tolesniam kontaktui su vaiku, ir apklausos efektyvumui, buvo norima ištirti, kaip pareigūnai sprendžia, kad apklausą tikslinga užbaigti (žr. 4 lentelė).

4 lentelė. Apklausos užbaigimo etapas

Kategorijos	Subkategorijos	Informantų teiginiai
Aplinkybės, sąlygojančios apklausos pabaigą	Vaiko pojūčiai	<...sustoju, jeigu jaučia didelį nerimą...> <...matau, kada pavargsta, sustoju...>
	Gautų duomenų pakankamumas	<...kai surenku pakankamai duomenų apie įvykį...> <...kai viską išsiaiškinu, ko man reikia...> <...viską sužinau, ko man reikėjo...>

Antrinė viktimizacija	<...neužtikrinama...>	<...jeigu tyrimas ilgas, tenka apklausti kelis kartus...> <...vienos apklausos neužtenka, jeigu vaikas melavo...> <...jeigu išaiškėja daugiau svarbių aplinkybių...reikia apklausti...>
	<...iš dalies užtikrinama...>	<...stengiamies apklausti vaikus vieną kartą, ypač mažiukus...> <...netyriau labai rimtų atvejų, kad būtų reikėję apklausti papildomai...>

Analizuojant gautus informantų atsakymus, pastebėtos aplinkybės, sąlygojančios vaikų apklausos proceso pabaigą. Kada apklausą tikslinga užbaigti, nuspręsti turi pareigūnas, vykdamas vaikų apklausas. Daugumos specialistų nuomone, apklausą tikslinga užbaigti tada, kai yra surinkta visa reikalinga informacija. Tai rodo, kad specialistai yra orientuoti į galutinį vaiko apklausos tikslą, t.y. į tiriamajam įvykiui svarbių detalių išsiaiškinimą. Tačiau pastebėti keli specialistų atsakymai, kurie atkreipia dėmesį į vaiko fiziologines kūno reakcijas – vidinius pojūčius. Jeigu vaikas yra pavargęs ar išgyvena nerimą, tikslinga sustoti. Nors ir nedaugelio, tačiau kai kurių specialistų atsakymai rodo, jog pareigūnai, vykdamys vaikų apklausas, pastebi vaiko siunčiamus signalus. Teorinėje šio mokslinio darbo dalyje nekalbama apie aplinkybes, sąlygojančias vaiko apklausos proceso pabaigą, todėl jų išskyrimas yra naujas mokslinio tiriamojo darbo požiūriu.

Nutarus, kad apklausą tikslinga užbaigti, tikslinga įvertinti ar yra surinkta visa reikalinga informacija. Tai gali būti itin svarbu tuo atveju, kai reikia susitikti pakartotinei apklausai. Todėl neatsitiktinai, atliekant tyrimą, buvo nuspręsta ištirti, kaip pareigūnai užtikrina, jog vaikas nepatirtų antrinės viktimizacijos apklausos metu. Specialistų atsakymai buvo skirtingi. Pastebėta, jog informantų atsakymai priklausė nuo to, kokia yra tyrimo trukmė. Jeigu tyrimas ilgas, neretai vaikus tenka apklausti kelis kartus. Taip pat, jeigu tiriami itin sunkūs atvejai, pakartotinės apklausos yra neišvengiamos. Tačiau išsiskyrė kelių informantų atsakymai, kurie pažymėjo, jog nėra tyrė tokių atvejų, kad vaiką tektų apklausti kelis kartus, taip pat, pastebimos ir pareigūnų, vykdančių vaikų apklausas, pastangos užtikrinti, jog vaikas dar kartą nesusidurtų su apklausos procesu. Galima teigti, jog dauguma apklaustųjų atsižvelgia į tyrimo sudėtingumą ir trukmę, todėl atlieka kelias vaikų apklausas.

Pastebėta, jog tie specialistai, kurie dirba Kriminalinės policijos skyriuje, dažniau susiduria su pakartotinėmis vaikų apklausomis. Galima daryti prielaidą, jog tiriant sudėtingesnius atvejus, pakartotinės apklausos yra neišvengiamos.

Apibendrinant vaikų apklausos proceso užbaigimo etapą, galima teigti, jog pareigūnams yra svarbiausia surinkti informaciją apie tiriamąjį įvykį. Rečiau atsižvelgiama į vaiko pojūčius, tačiau jie gali būti svarbūs tais atvejais, jeigu su vaiku teks susidurti pakartotinėje apklausoje ir pirmosios apklausos metu pareigūnas pasirodys atidus vaiko atžvilgiu. Dėl sudėtingų nusikalstamų veikų tyrimo kai kada neįmanoma užtikrinti, jog vaikas nepatirtų antrinės viktimizacijos apklausos metu.

2.5. Vaikų apklausos proceso sąlygų tobulinimo galimybės

Rengiant mokslinio darbo rekomendacijas, visų pirma, svarbu įvertinti šiandieninį pareigūnų darbą vaikų apklausos srityje (žr. 5 lentelė). Atsižvelgiant į informantų atsakymus, tikslinga nustatyti, kaip būtų galima pagerinti vaikų apklausos proceso sąlygas, kad vaikas būtų labiau apsaugotas.

5 lentelė. Vaiko apklausos proceso sąlygų vertinimas ir gerinimas

Kategorijos	Subkategorijos	Informantų teiginiai
Šiandieninio pareigūnų darbo vertinimai vaikų apklausos srityje	<...teigiami...>	<...kabinete galime dirbti po vieną...> <...su vaikais dirba kvalifikuoti specialistai...> <...organizuojami įvairūs mokymai, pvz., kaip padėti aukoms ir pan...> <...komisariate dirba psichologė...>
	<...neigiami...>	<...nepalankiai žiūrima į pačius pareigūnus...> <...su vaikais dirbti yra sunkiau nei su suaugusiais...>

5 lent. tęsinys

Būdai, kaip pagerinti vaikų apklausos proceso sąlygas	Kitų specialistų dalyvavimas vaiko apklausoje	<...būtų labai gerai, jeigu dalyvautų psichologas ar Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovas...> <...kad apklausoje dalyvautų psichologai ir vaikų teisių skyrių atstovai, kurie padėtų pareigūnams apklausti vaikus...>
	Specialiai vaiko apklausai skirtos patalpos įrengimas	<...reikalingas vaikų apklausos kambarys...> <...trūksta vaikų apklausos kambario...> <...reiktų įrengti atskirą patalpą vaikų apklausai, kasdieniškesnės aplinkos...>

Analizuojant gautus informantų atsakymus, pastebėti tiek teigiami, tiek neigiami šiandieninio pareigūnų darbo vaikų apklausos srityje vertinimai. Nustatyta, jog informantų atsakymai skyrėsi priklausomai nuo to, kokiame policijos komisariate jie dirba. Taigi Druskininkų miesto policijos komisariate dirbantys pareigūnai kaip teigiamus dalykus išvelgė tai, kad kabinete gali dirbti po vieną ar organizuojamus įvairius mokymus pareigūnams, o Alytaus apskrities vyriausiąjame policijos komisariate dirbantys pareigūnai džiaugėsi tuo, jog komisariate dirba psichologė.

Vis dėlto, pastebėta ir neigiamų dalykų. Subjektyviai vertinamas pareigūnų, vykdančių vaikų apklausas, darbas vaikų apklausos srityje, t.y. su vaikais dirbti yra sunkiau nei apklausti suaugusiuosius. Taip pat, kai kada pastebimas nepalankus požiūris į policijos pareigūnų darbą. Taigi specialistai pastebi tiek teigiamų, tiek neigiamų dalykų vaikų apsaugos srityje institucijoje, kurioje dirba. Teigiamų dalykų gana daug, todėl tai džiugina, neigiamų – mažai. Labiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad pareigūnai pastebi, jog kartais į jų darbą žiūrima nepalankiai.

Analizuojant gautus informantų duomenis, nustatyti būdai, kaip būtų galima pagerinti vaikų apklausos proceso sąlygas, kad vaikas būtų kuo daugiau apsaugotas. Tyrimu nustatyta, jog kai kuriais atvejais reikalingas komandinis darbas, t.y. kitų specialistų dalyvavimas vaiko apklausoje, pavyzdžiui, psichologo ar Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovo. Daugelio specialistų nuomone, komisariatuose tikslinga įrengti vaikų apklausos kambarius.

Apibendrinant kokybinį tyrimą, galima teigti, kad Viešosios policijos ir Kriminalinės policijos skyriuose dirbančių specialistų nuomonės tam tikrais klausimais skiriasi, bet yra ir daug panašumų. Išryškinamos ir kelios problemos.

Panašumai. Visų pirma, abiejų policijos skyriuose dirbančių pareigūnų nuomone, labiausiai išsiskiria kontakto užmezgimo būdai su įtariamaisiais. Taip pat, kontakto užmezgimo būdai yra tokie patys ir išskiriant vaikus pagal jų amžius. Specialistai pastebi ir tuos pačius vaikų melagingų parodymų motyvus: baimę, gėdą. Pastebima, jog specialistai vienodai atpažįsta, kada vaikas jaučia nerimą ar stresą – tai rodo kūno kalbos ženklai. Taip pat, visi apklaustieji naudoja tokio pačio pobūdžio klausimus, norėdami gauti kuo informatyvesnius atsakymus iš vaiko apie tiriamąjį įvykį – atvirus. Abiejų institucijų darbuotojai naudoja tuos pačius būdus, norėdami nustatyti vaiko suvokimo, mąstymo, kalbinius gebėjimus. Taip pat, abiejų policijos komisariatų specialistai vienodai sprendžia, kada apklausą tikslinga užbaigti – surinkus reikalingus duomenis apie įvykį. Specialistai pastebi ir vienodą pareigūno, vykdančio vaikų apklausas, lyties įtaką vaiko apklausos efektyvumui išskiriant vaikus pagal lytį – vaikai gėdijasi priešingos lyties atstovo. Specialistai pastebi vienodas vaikų reakcijas, kai apklausoje dalyvauja tėvai ar psichologas.

Skirtumai. Visų pirma, pastebėta, jog skiriasi specialistų pasirengimas vaiko apklausai: vieni vaikų apklausai rengiasi iš anksto, t.y. renka informaciją apie vaiką, bendradarbiaudami su kitų institucijų atstovais: psichologu ar Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovu; kiti nenurodė, jog renka papildomą informaciją, tačiau apklausos pradžioje skiria laiko susipažinimui su vaiku bei vaiko supažindinimui su apklausos procesu. Antra, vieni specialistai mano, kad apklausos proceso pradžioje vaiko saugumą padeda užtikrinti laisvo vaiko pasakojimo metodo taikymas, tačiau kiti daugiau dėmesio skiria vaiko emocijoms. Tai rodo, kad specialistai taiko visiškai skirtingus apklausos metodus, norėdami, kad vaikas jaustųsi saugiai ir komfortiškai. Trečia, Viešosios policijos skyriuje dirbantys specialistai apklausos metu nenaudoja papildomų priemonių, tačiau naudoja pagalbines, su apklausa nesusijusias priemones, kurios padeda išsiaiškinti įvykio aplinkybes – vaizdo įrašus, nuotraukas. Priešingai, specialistai, dirbantys Kriminalinės policijos skyriuje, naudoja papildomas priemones apklausos metu – vaiko piešinius, kurie padeda išsiaiškinti svarbias tiriamojo įvykio detales. Taip pat, pažymima, jog specialistai, dirbantys Kriminalinės policijos skyriuje, neužtikrina, jog vaikas nepatirtų antrinės viktimizacijos apklausos metu, nes kai kuriais atvejais to padaryti neįmanoma dėl itin sunkių ir ilgų tyrimų.

Problemoms. Kai kuriais atvejais pastebimas pareigūnų šaltumas, griežtas ir dalykiškas bendravimas su vaikais. Taip pat, daugelyje policijos komisariatų vis dar neįrengti specialiai vaikų apklausai skirti kambariai, visuomenėje egzistuoja neigiamas požiūris į pareigūnų darbą, kai kur nėra galimybės dirbti po vieną.

IŠVADOS

1. Vaiko raida yra nuoseklus procesas, susidedantis iš skirtingų psichosocialinių vystymosi tarpsnių. Kiekvienam vaiko raidos laikotarpiui būdingi tam tikri požymiai, apibūdinantys vaiko suvokimo, mąstymo, kalbinius gebėjimus. Siekiant gauti kuo tikslesnius parodymus iš vaiko, tikslinga atsižvelgti į skirtingo amžiaus vaikų vystymosi ypatybes ir orientuotis į pokalbį su vaiku.
2. Išanalizuota mokslinė bei metodinė literatūra parodė, kad vaiko liudijimui įtaką daro psichologiniai veiksniai. Vaiko parodymams didžiausią įtaką daro atmintis, vaiko kalbiniai gebėjimai, vaizduotės ypatumai, išgyvenamas stresas, melagingų parodymų motyvai bei įtaigumas. Išvardinti veiksniai turi svarbią, tačiau nevienodą įtaką vaiko parodymams.
3. Daugelio autorių tyrimų rezultatai rodo tai, kad vaiko liudijimui įtaką daro ir socialinė aplinka. Galimą pareigūno įtaką vaiko apklausos rezultatams daro pareigūno užduodami atvirojo pobūdžio klausimai ir apklausų metu naudojamos papildomos priemonės. Vaiko liudijimui įtakos turi ir aplinkos, kurioje vyksta apklausa, tinkamų sąlygų užtikrinimas, kad vaikas jaustųsi saugiai. Kadangi kiekviena apklausa kelia nemažą psichologinę įtampą, svarbu atsižvelgti ir į pašalinių asmenų dalyvavimo apklausoje ribotumo galimybes.
4. Auklėjimo būdai šeimoje yra skirtingi, tačiau reikšmingi vaiko liudijimui. Autoritetinių tėvų bendravimas su vaikais padeda sumažinti jaučiamą stresą ar įtampą nusikalstamos veikos tyrimo metu, kai liudyti kviečiami jų vaikai; palaikymą jaučiantys vaikai jaučiasi drąsesni ir saugesni. Griežtas, autoritarinis vaikų auklėjimas paremtas taisyklių laikymusi, paklusnumu tėvams, todėl vaikai gali patirti daug neigiamų padarinių savo gyvenime, taip pat negatyvus ir priešiškas vaiko bei jo tėvų bendravimas gali trukdyti atskleisti nusikalstamos veikos faktus. Pernelyg nuolaidžiuojančių, arba viską leidžiančių, tėvų vaikai auga nežinodami jokių apribojimų ir draudimų, dažniausiai nevykdo tėvų reikalavimų, todėl toks auklėjimas skatina vaiko elgesio kontrolės nebuvimą; kartu ir prielaidas rizikingo elgesio atsiradimui. Visiškas tėvų abejingumas gali pakenkti arba iškreipti vaiko suvokimą apie žmonių tarpusavio santykius, sukelti didelį stresą, įtampą, baimę ar nepasitikėjimą jokiais asmenimis bei probleminį vaiko tolimesnį elgesį; vaikai patiria didesnę socialinę atsitraukimą kitų asmenų atžvilgiu.
5. Tyrimo rezultatai parodė, jog psichosocialinės prielaidos, turinčios įtakos vaiko liudijimui ir lemiančios sėkmingą vaiko apklausos procesą yra šios: vaiko supažindinimas su apklausos tikslu, vaiko procesine padėtimi nusikalstamos veikos tyrime; bendradarbiavimas su Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovu, psichologu ar socialiniu darbuotoju, siekiant gauti kuo

daugiau reikšmingos informacijos apie patį vaiką ir jo šeimą; vaiko mąstymo, suvokimo, kalbinių gebėjimų įvertinimas, atvirojo pobūdžio klausimų uždavimas apklausos metu; skirtingi ryšio užmezgimo būdai su vaikais atsižvelgiant į vaikų amžių: jaunesnio amžiaus vaikams suteikus galimybę užsiimti neverbaliniais užsiėmimais, pavyzdžiui, piešimu; vyresnio amžiaus vaikams – uždavus klausimus apie jiems svarbius dalykus, pavyzdžiui, draugus, mokyklą; vaiko piešinių, siekiant išsiaiškinti svarbias tiriamojo įvykio detales, naudojimas apklausos metu; vaiko atminties nustatymas užduodant klausimą apie praeityje įvykusį vaikui reikšmingą įvykį; vaiko melo atpažinimas uždavus kitokios formos klausimus.

REKOMENDACIJOS

Rekomendacija Druskininkų miesto policijos bei Alytaus miesto vyriausiajam policijos komisariatams:

1. Vengti vaikams užduoti klausimą *kodėl* tam, kad jie nesijaustų kaltinami.
2. Prieš vaiko apklausos procesą vengti sakyti vaikui, kokią priešingą teisei nusikalstamą veiką jis padarė.

LITERATŪRA

1. Bedard N. Vaikų piešiniai: kaip juos suprasti. Vilnius: Baltos lankos, 2009.
2. Beuscher E., Roebers C. M. Does a warning help children to more accurately remember an event, to resist misleading questions and to identify unanswerable questions? // *Experimental psychology*, 2005, 52(3), p. 232-241.
3. Bitinas, B. ir kt. Kokybinių tyrimų metodologija. Socialinių mokslų kolegija, 2008.
4. Bonvalet C. et. al. Caught between parents and children // *Renewing in a family*, 2015, Vol. 4, p. 171-197.
5. Bornstein B. H. Mental disorder and criminal law: responsibility punishment and competence. USA: New York, Springer science and business media, 2009.
6. Bruck M., Ceci S. J. Jeopardy in the courtroom: A scientific analysis of children's testimony. Washington, DC: American Psychological Association, 2005.
7. Bukšnytė-Marmienė L., Rusinaitė-Vaitkuvienė I. Tėvų reakcijų į neigiamas vaiko emocijas ypatumai skirtingose sociodemografinėse grupėse // *Psichologija sveikatai ir gerovei: Lietuvos psichologų kongreso pranešimų santraukų leidinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 54-55.
8. Butvilas T., Prakapas R. Mokslinio tiriamojo darbo logografika studijoms: mokomasis leidinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
9. Ceci S. J., Klemfuss J. Z. Legal and psychological perspectives on children's competence to testify in court // *Developmental Review*. 2012, 32, p. 268-286.
10. Čėsnienė I. Klausimų formos įtaka vaikų pasakojimų tikslumui // *Psichologija*, 2004, Nr. 29, p. 47-57.
11. Čėsnienė I. Vaiko parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai // *Jurisprudencija*, 2003, t. 41(33), p. 106-117.
12. Čėsnienė, I. ir kt. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius, 2006.
13. Children's testimony: a handbook of psychological research and forensic practice / edited by Helen L. Westcott, Graham M. Daves, Ray H. C. Bull. England, 2002.
14. Costello S. J. 18 reasons why mothers hate their babies: a philosophy of childhood. New York, 2009.
15. Eichberger H. Vernehmung von kindl./jugendl. Zeugen bei sexualdelikten. Wien, 2004.

16. Gee S. et. al. "What color is your pet dinosaur?" The impact of pre-interview training and question type on children's answers // *Legal & criminological psychology*, 2005, Vol. 4, p. 111-128.
17. Golding K. S. *Nurturing attachments: supporting children who are fostered or adopted*. UK: London, 2008.
18. Golding M. J. et. al. Big girls don't cry: the effect of child witness demeanor on juror decisions in a child sexual abuse trial // *Child abuse & Neglect*, 2003, 27, p. 1311-1312.
19. Greig A., Taylor J. *Doing Research with Children*. SAGE Publications: London, Thousand Oaks, New Delhi, 2005.
20. Grigutytė N., Valiukevičiūtė J. Seksualinę prievartą patyrusių vaikų psichologinio saugumo užtikrinimas baudžiamojo proceso metu // *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 2(80), p. 24-33.
21. Jakučiūnienė D. Ikimokyklinis ir mokyklinis amžius // Gudžinskienė, V. ir kt. *Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas*. Vilnius, 2007, p. 121-122.
22. Jarašiūnaitė G., Raižienė S. Ikimokyklinio amžiaus vaikų realybės ir fantazijos supratimo sąsajos su šeimos aplinka // *Socialinis darbas*, 2008, Nr. 7(2), p. 83-90.
23. Jensen J. et. al. What characterizes a good family? Giving voice to adolescents // *International Journal of adolescence and youth*, 2015, p. 15.
24. Jones D. P. *Communicating with vulnerable children*. UK: London, Department of health, 2003.
25. Jones W. G. *Working with the courts in child protection*. U.S. Department of Health and Human Services, 2006.
26. Jonynienė J., Kern R. M. Vaiko auklėjimo stiliaus ryšys su jo elgesiu: Lietuvos tėvų požiūris // *Mokslas praktikai – praktika mokslui: recenzuotas Lietuvos psichologų kongreso pranešimų santraukų leidinys*, 2012, p. 53-55.
27. Juodaitytė A. Vaikai kaip tyrimo dalyviai: pasitikėjimo ribos ir tyrėjo etika // *Socialinis darbas*. 2011, 10(2), p. 205-216.
28. Jurgaitienė D., Stankuvienė A. Tėvų ir šeimos įtaka paaugliams vartoti narkotikus // *Socialinis darbas*, 2007, Nr. 6(2), p. 29-36.
29. Kai vaikas liudija teisme: informacija ir patarimai tėvams, globėjams ir visiems, kam tenka lydėti vaikus liudyti teisme. Paramos vaikams centras, 2007.

30. Karalienė V., Lesinskienė S. Emocinės raidos įtaka tolimesniam vaiko asmenybės vystymuisi: metodinės rekomendacijos pedagoginių, psichologinių tarnybų specialistams, ikimokyklinio ugdymo pedagogams, tėvams. Vilnius, 2008.
31. Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Technologija, 1997.
32. Kuprytė E., Bukšnytė-Marmienė L. Paauglių socialinių kompetencijų sąsajos su jų suvokimu apie tėvų konfliktus // *Psichologija sveikatai ir gerovei: Lietuvos psichologų kongreso pranešimų santraukų leidinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 34-35.
33. Lekarevičiūtė A. Bendravimo su vaikais ir paaugliais ypatumai // *Nepilnamečių kriminalinė justicija: paskaitų medžiaga*. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2001, p. 53-66.
34. Mabbe E. et. al. Do personality traits moderate relations between psychologically controlling parenting and problem behavior in adolescents? // *Journal of personality*, 2015, Vol. 10, p. 6-15.
35. Mapes B. E. *Child eyewitness testimony in sexual abuse investigations*. New Jersey, 2003.
36. Maranville C. The concept of parenting according to proverbs 22:6 and it's implication to the Nigerian Christian // *Barsey Andah Journal*, 2015, Vol. 4, p. 152-184.
37. McCauley M. R., Parker J. F. When will a child be believed? The impact of the victim's age and juror's gender on children's credibility and verdict in a sexual-abuse case // *Child abuse & neglect*, 2001, Vol. 25, p. 523-539.
38. Nasvytienė D. *Vaiko elgesio ir emocinės problemos: kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005.
39. Peters D. P. The influence of stress and arousal on the child witness // J. Doris (Ed.). *The suggestibility of children's recollections*. Washington, DC: American Psychological Association, 1991.
40. Peterson C., Reilly J. O. Maltreatment and advanced theory of mind development in school – aged children // *Journal of family violence*, 2015, Vol. 30, p. 93-102.
41. Pipe M. E. et. al. Recent research on children's testimony about experienced and witnessed events // *Developmental Review*, 24, 2004, p. 440-468.
42. Pivorienė R. V., Šabliauskienė J. *Mano vaikas – mokinyš*. Vilnius, 2011.

43. Powell M. B. et. al. Contrasting the perceptions of child testimony experts, prosecutors and police officers regarding individual child abuse interviews // *Psychiatry, psychology & law*, 2011, Vol. 18, p. 33-43.
44. Rotenberg K. J. *Children's interpersonal trust: sensitivity to lying, deception and promise violations*. New York, 2012.
45. Schindler H. S., Black C. F. 27 early prevention of criminal and antisocial behavior: a review of interventions in infancy and childhood // *The development of criminal behavior*, 2015, p. 433-446.
46. Talwar V. et. al. The effects of punishment and appeals for honesty on children's truth-telling behaviour // *Journal of experimental child psychology*, 2015, Vol. 130, p. 209-217.
47. Taylor M. et. al. Longitudinal outcomes of young highrisk adolescents with imaginary companions // *Developmental psychology*. 2010, 46, p. 1628-1634.
48. Tedesco J. F. et. al. Children's reactions to sex abuse investigation and litigation // *Child abuse & Neglect*. 2005, Vol. 11, p. 267-272.
49. Tutkuvienė J. *Mergaitei ir jos mamai: kodėl, kada ir kaip bręstama*. Vilnius: Meralas, 2000.
50. Ustilaitė S. Vaiko ir paauglio psichosocialiniai vystymosi tarpiniai ir juos atitinkantys baziniai poreikiai // Gudžinskienė V. ir kt. *Vaikų ir jaunimo rengimo šeimai programų rengimas*. Vilnius, 2007, p. 43-45.
51. Vaitekoniene V. *Vaikų agresyvaus ir delinkventinio elgesio psichologinės priežastys. Ryšys tarp delinkventinio elgesio ir šeimos įtakos. Delinkventinio elgesio prevencijos principai*. // *Nepilnamečių kriminalinė justicija: kvalifikacijos kėlimų kursų paskaitų medžiaga*. Vilnius, 2001, p. 24-38.
52. Vaitekoniene V. *Žmogaus raida. Svarbiausieji vaiko ir paauglio psichosocialinės raidos aspektai. Šeimos įtaka*. // *Nepilnamečių kriminalinė justicija: kvalifikacijos kėlimų kursų paskaitų medžiaga*. Vilnius, 2001, p. 10-23.
53. Valeckienė Dž. *Šeimos įtaka vaiko mokykliniam brandumui*. Klaipėda, 2006.
54. Varžinskienė L. *Vaikų alkoholizmas: priežastys, pasekmės ir prevencijos gairės* // *Socialinis darbas*, 2010, 5(1), p. 31-41.
55. Viduolienė E., Perminas A. *Motinstės streso, stresogeninių įvykių šeimos gyvenime ir vaiko agresyvaus elgesio sąsajos* // *Psichologija sveikatai ir gerovei: Lietuvos psichologų kongreso pranešimų santraukų leidinys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 90-91.

56. Vrij A. Verbal lie and detection tools: statement validity analysis, reality monitoring and scientific content. Oxford: Blackwell, 2015.
57. Wooley J. D. et. al. A visit from Candy Witch: factors influencing young children's belief in a novel fantastical being // *Developmental Science*, 2004, Vol. 7. No. 4, p. 456-468.
58. Wooley J. D. The Fantasy/Reality Distinction Revisited: The case of imaginary companions // *Social Development*, 2003, Vol. 12. No. 4, p. 622-625.
59. Žukauskienė R. Raidos psichologija: integruotas požiūris. Vilnius: Margi raštai, 2012.

Nacionaliniai teisės aktai:

60. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
< http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=494011 >
[žiūrėta 2015-03-25]
61. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 17 d. nutarimas Nr. 1983 „Dėl bendrųjų vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo
< http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=360146&p_tr2=2 >
[žiūrėta 2015-03-25]
62. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
< http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=493999 >
[žiūrėta 2015-04-02]
63. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
< http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=494077 >
[žiūrėta 2015-04-01]
64. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.
< http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279424 >
[žiūrėta 2015-04-02]

65. Lietuvos Respublikos 1995 m. liepos 3 d. įstatymas Nr. I-983 „Dėl Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos ratifikavimo“. Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.

< http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19848&p_query=&p_tr2=

[žiūrėta 2015-03-16]

Kita literatūra

66. Nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų skaičius. Oficialiosios statistikos portalas.

< <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1733&status=A>>

[žiūrėta 2015-03-16]

67. Nepilnamečių, nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų, skaičius.

< <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1733&status=A> >

[žiūrėta 2015-03-16]

Stanišauskaitė I. Vaiko liudijimo psichosocialinės prielaidos / Vaiko teisių apsaugos specialybės magistro darbas. Vadovė doc. dr. B. Kairienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinių technologijų fakultetas, 2015. – 67 p.

SANTRAUKA

Vaiko liudijimas tapo tiek praktine, tiek teorine problema. Vaiko apklausos metu, siekiant gauti kuo tikslesnius parodymus, būtina atsižvelgti į skirtingo amžiaus vaikų vystymosi ypatumus, taip pat, į psichologinius veiksnius, darančius įtaką vaiko parodymams bei socialinės aplinkos poveikį vaiko liudijimui. Vaikui liudijant ne mažiau svarbus ir tėvų palaikymas, nes vaikai jaučiasi drąsesni, saugesni už tuos, kuriems dėl tėvų abejingumo sunku užmegzti kontaktą su kitais žmonėmis. Magistro darbo tikslas yra teoriškai ir empiriškai ištirti vaiko liudijimo psichosocialines prielaidas. Siekiant įgyvendinti magistro darbo tikslą bei uždavinius, buvo apklausti specialistai, vykdančys vaikų apklausas. Darbe remtasi šiais metodais: mokslinės, metodinės literatūros bei teisės aktų analize, interviu metodu.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad pareigūnai, vykdančys vaikų apklausas, priklausomai nuo tyrimo sudėtingumo ir trukmės taiko skirtingą darbo su vaikais metodiką. Kai kuriais atvejais pastebimas pareigūnų šaltumas, griežtas ir dalykiškas bendravimas su vaikais. Analizuojant specialistų nuomonę dėl vaiko apklausos proceso sąlygų gerinimo, galima daryti išvadą, kad Lietuvoje trūksta kvalifikuotų specialistų, vykdančių tik vaikų apklausas.

Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, teorinė dalis (4 skyriai, suskirstyti į poskyrius), metodologinė dalis, praktinė (analitinė) dalis, išvados, rekomendacijos, naudota literatūra ir priedai.

Raktiniai žodžiai: vaiko apklausa, liudijimas, psichosocialiniai.

Staniškauskaitė I. Testimony of the child psychosocial assumptions / Protection of the child's rights speciality master's work. Supervisor doc. dr. B. Kairienė. – Vilnius: Mykolas Romeris university, Faculty of Social Technologies, 2015. – 67 p.

SUMMARY

The child's testimony became practical and theoretical problem. In order to get the most accurate readings, it is necessary to take into account the different age child development patterns, as well as the psychological factors that influence the testimony of the child and the social environment on the child witness. During of child testimony, not less important and parental support, because children feel more daring, safer for those who are on parental indifference is difficult to get in contact with other people. The aim of master's work is theoretically and empirically investigate the child's testimony psychosocial assumptions. In order to achieve the objective of the thesis and the tasks were interviewed professionals who are conducting interviews with the child. The work was based on the following methods: theoretical, methodological literature and legislative analysis, interview method.

The investigation revealed that officers who are conducting interviews with the child have different methods of working with children depending on the complexity and duration of the study. In some cases, there is coldness officials, rigorous and constructive communication with children. Analyzing the opinions of the child interview process refinement, it can be concluded that in Lithuania lack of qualified professionals, performing interviews with the child only.

Master's thesis consists of an introduction, theoretical part (4 sections, divided into sections), methodological part, practical (analytical), conclusions, recommendations, references and appendices.

Keywords: child interview, testimony, psychosocial.

PRIEDAI

Interviu klausimynas

- 1) Kaip Jūs supažindinate vaiką su apklausos procesu?
- 2) Kaip pareigūno, vykdančio apklausą, lytis daro įtaką vaiko apklausos efektyvumui išskiriant vaikus pagal lytį?
- 3) Kokius apklausos metodus taikote, kad vaikas jaustųsi saugiai ir komfortiškai?
- 4) Kokie ryšio su vaiku užmezgimo būdai Jums yra efektyviausi išskiriant vaikus pagal jų amžių? vaiko procesinį statusą: jeigu jis nukentėjęs/įtariamasis/liudytojas?
- 5) Kokiais būdais nustatote vaiko suvokimo, mąstymo, kalbinius gebėjimus?
- 6) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti vaiko polinkį į delinkventinį elgesį?
- 7) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti, ar vaikas fantazuoja?
- 8) Kokią vaikų elgseną pastebite tada, kai vaikas jaučia stresą, nerimą?
- 9) Kokius Jūs pastebite vaikų melagingų parodymų motyvus?
- 10) Kokie apklausos metodai Jums yra efektyviausi norint nustatyti, ar vaikas geba atkurti informaciją apie praeities įvykius?
- 11) Kokio pobūdžio klausimus Jūs naudojate norėdami gauti kuo informatyvesnius atsakymus iš vaiko apie tiriamąjį įvykį? Prašau pateikti pavyzdžių.
- 12) Kokias papildomas apklausos priemones naudojate norėdami išsiaiškinti svarbias tiriamojo įvykio detales? Kokiais atvejais? Argumentuokite savo pasirinkimą.
- 13) Kokias vaikų reakcijas pastebite, jeigu apklausoje dalyvauja pašaliniai asmenys? Pavyzdžiui, tėvai/psichologas/institucijos, kurioje dirbate, darbuotojas?
- 14) Iš ko Jūs sprendžiate, kad apklausą tikslinga užbaigti?
- 15) Kaip Jūs užtikrinate, jog vaikas nepatirtų antrinės viktimizacijos apklausos metu?
- 16) Kokius teigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?
- 17) Kokius neigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?
- 18) Kokių pasiūlymų turėtumėte, kaip būtų galima pagerinti apklausos proceso sąlygas, kad vaikas būtų daugiau apsaugotas?

Specialisto Nr. 1 interviu

- 1) Kaip Jūs supažindinate vaiką su apklausos procesu?
„Visų pirma, surenku papildomą informaciją apie tiriamą nusikaltimą, apie patį vaiką ir jo šeimą, todėl bendradarbiauju su kitais specialistais, pvz., psichologu ar mokyklos socialiniu pedagogu, jeigu būna sunkūs nusižengimai mokykloje. Vaikau pasakau, kas jis toks: nukentėjusysis, įtariamasis ar liudytojas ir pradedu klausinėti apie įvykį.“
- 2) Kaip pareigūno, vykdančio apklausą, lytis daro įtaką vaiko apklausos efektyvumui išskiriant vaikus pagal lytį?
„Pastebiu, kad su įtariamaisiais bendrauti yra sunkiau, ypač jeigu bendrauju su berniukais, todėl stengiamies, kad vaiką apklaustų tos pačios lyties pareigūnas.“
- 3) Kokius apklausos metodus taikote, kad vaikas jaustųsi saugiai ir komfortiškai?
„Jeigu matau, kad vaikas nerimauja, visada stengiuosi jį nuraminti. Tačiau kai kurie vaikai nerodo jokios baimės ir stengiasi patys kuo greičiau užbaigti apklausą: greitai atsako į klausimus ir nori išėiti. Sunku pasakyti, kaip jausis vaikas, nes tai priklauso nuo vaiko individualių savybių, tačiau visada stengiuosi nuraminti.“
- 4) Kokie ryšio su vaiku užmezgimo būdai Jums yra efektyviausi išskiriant vaikus pagal jų amžių? vaiko procesinį statusą: jeigu jis nukentėjusysis/įtariamasis/liudytojas?
„Visada klašiu apie tai, kuo domisi vaikai, kokie jų pomėgiai. Ypač vyresni paaugliai daugiau linkę atvirauti. Mažesnių vaikų neklausinėju ilgiau nei 10-15 min., nes jie greičiau pavargsta. Nukentėjusiuosius visada nuraminu, kad jie nepergyventų. Su įtariamaisiais dirbti sunkiau, bet tie, kurie ne kartą prasižengė, mažai kalba apie save, todėl vengiu asmeniškumo.“
- 5) Kokiais būdais nustatote vaiko suvokimo, mąstymo, kalbinius gebėjimus?
„Iš anksto įvertinu vaiko gebėjimus. Pvz., kai pradedi klausinėti apie vaiko pomėgius, galiu nuspėti, kokie vaiko gebėjimų ypatumai.“
- 6) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti vaiko polinkį į delinkventinį elgesį?
„Dažniausiai tokie vaikai dažniau daro nusikaltimus, tokiems vaikams nesvetimas visuomenėje nusistovėjusių normų laužymas.“
- 7) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti, ar vaikas fantazuoja?

„Pirmiausiai leidžiu vaikui išsakyti savo versiją, o tada užduodu patikslinimo klausimus ir matau ar vaikas pasimeta, ar ne.“

- 8) Kokią vaikų elgseną pastebite tada, kai vaikas jaučia stresą, nerimą?

„Labai nesunku pamatyti. Vaikų akys laksto, rankos pradeda drebėti, taip pat balsas dreba, atrodo, kad tuoj pravirks.“

- 9) Kokius Jūs pastebite vaikų melagingų parodymų motyvus?

„Vienareikšmiškai galiu teigti, kad vaikai meluoja dėl to, kad bijo atsakomybės. Ypač tie, kurie prasižengia pirmą kartą. Kartais jaučia baimę ir dėl to, ką pagalbos mokyklos draugai.“

- 10) Kokie apklausos metodai Jums yra efektyviausi norint nustatyti, ar vaikas geba atkurti informaciją apie praeities įvykius?

„Sunku pasakyti, kokie tie metodai. Kiekvienas atvejis skirtingas. Manau, kad, jeigu vaikas pasakoja apie įvykį, vadinasi jis prisimena.“

- 11) Kokio pobūdžio klausimus Jūs naudojate norėdami gauti kuo informatyvesnius atsakymus iš vaiko apie tiriamąjį įvykį? Prašau pateikti pavyzdžių.

„Atvirus. Vėliau, jeigu reikia, užduodu patikslinimo klausimus.“

- 12) Kokias papildomas apklausos priemones naudojate norėdami išsiaiškinti svarbias tiriamojo įvykio detales? Kokiais atvejais? Argumentuokite savo pasirinkimą.

„Aš visada prašau, kad vaikas nupieštų, pvz., ką veikia jo tėtis, ką daro mama ir prašau, kad pakomentuotų piešinį. Žaislų dabar nerekomenduojama naudoti, nes jos sulaukia prieštaringo vertinimo.“

- 13) Kokias vaikų reakcijas pastebite, jeigu apklausoje dalyvauja pašaliniai asmenys? Pavyzdžiui, tėvai/psichologas/institucijos, kurioje dirbate, darbuotojas?

„Pastebiu, kad prie tėvų vaikai, ypač mergaitės, jaučiasi saugiau, o berniukai mažiau meluoja, ypač prie tėvo. Gal dėl to, kad jo namie nenubaustų. Šalia mamos vaikas labiau pasitiki kitais.“

- 14) Iš ko Jūs sprendžiate, kad apklausą tikslinga užbaigti?

„Užbaigiu tada, kai surenku visus reikalingus duomenis apie įvykį.“

- 15) Kaip Jūs užtikrinate, jog vaikas nepatirtų antrinės viktimizacijos apklausos metu?

„Paprastai vaikas turi būti apklausiamas tik kartą, tačiau tai ne visada pavyksta, nes yra itin sunkūs atvejai, kurie tiriami ilgai ir vaikus būtina apklausti dar kartą.“

- 16) Kokius teigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?

„Sudarytos tokios sąlygos, kad galime kabinete dirbti po vieną, be pašalinių asmenų. Organizuojami įvairūs mokymai, pvz., kaip padėti aukoms, kaip dirbti su vaikais ir pan.

17) Kokius neigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?

„Manau, kad apklausoje trūksta kitų specialistų, pvz., psichologo ar Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovo.“

18) Kokių pasiūlymų turėtumėte, kaip būtų galima pagerinti apklausos proceso sąlygas, kad vaikas būtų daugiau apsaugotas?

„Siūlyčiau komisariatuose įrengti vaikų apklausos kambarius, nes ne visur jie yra. Taip pat, būtų labai gerai, jeigu apklausoje dalyvautų ne vienas pareigūnas su vaiku, o visa komanda: vaiko tėvai (atstovai), kiti specialistai. Manau, kad Lietuvoje trūksta specialistų, atliekančių tik vaikų apklausas.“

Specialisto Nr. 2 interviu

- 1) Kaip Jūs supažindinate vaiką su apklausos procesu?
„Prieš apklausą vyksta toks procesas: pasakau, kas aš, kodėl dalyvauji apklausoje ir kas vyks. Vaikai nuo 16 metų atsako už melagingus parodymus, todėl susitari su jais taisyklę – nemeluoti.“
- 2) Kaip pareigūno, vykdančio apklausą, lytis daro įtaką vaiko apklausos efektyvumui išskiriant vaikus pagal lytį?
„Lyties klausimas svarbus seksualinio pobūdžio nusikaltimuose, nes mergaitės, kurios patyrė prievartą, bijo pareigūnų vyrų, jos susitapatina su jais. Berniukai ir mergaitės gėdijasi kalbėti apie priešingos lyties kūno organus.“
- 3) Kokius apklausos metodus taikote, kad vaikas jaustųsi saugiai ir komfortiškai?
„Laisvą pasakojimą. Leidžiu vaikui išsipasakoti, papasakoti viską, ką jis žino. Negalima vaikų pertraukti, nes jie pasimeta. Ikimokyklinio amžiaus vaikams duodu piešti, tačiau jeigu matau, kad piešimas nukreipia dėmesį, prašau vaiko, kad vaikas nustotų piešti ir tęstų pasakojimą..“
- 4) Kokie ryšio su vaiku užmezgimo būdai Jums yra efektyviausi išskiriant vaikus pagal jų amžių? vaiko procesinį statusą: jeigu jis nukentėjęs/įtariamasis/liudytojas?
„Su mažesniais vaikais pakalbu apie mokyklą, kokius eilėraščius moka. Su vyresniais, paaugliais, reikia mažiau kalbėti apie bendrus dalykus, nes jie dažniausiai žino, ko atėjo, todėl nori greičiau išeiti. Su įtariamaisiais neteko bendrauti. Nukentėjusiesiems taikau tokius pat kontakto užmezgimo būdus.“
- 5) Kokiais būdais nustatote vaiko suvokimo, mąstymo, kalbinius gebėjimus?
„Kalbinius gebėjimus nustatyti padeda klausimai, kas vaikui geriausiai sekasi mokykloje. Visada turiu pieštukų, kurie padeda išsiaiškinti, ar vaikas skiria spalvas. Tenka nupiešti namuką ir paklausti, kur yra apačia, kur yra viršus, vidus ir pan. Mąstymo gebėjimus nustatau, kai vaiko paprašau papasakoti apie jam svarbius dalykus ir seku jo minčių eigą.“
- 6) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti vaiko polinkį į delinkventinį elgesį?
„Aš negaliu pakomentuoti, nes su įtariamaisiais nedirbu. Jie, kaip suprantu, yra delinkventai.“
- 7) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti, ar vaikas fantazuoja?

„Bandau vaikus prigauti. Dažniausiai apie tą patį įvykį paklausiu iš kitos pusės ar pakeičiu klausimo struktūrą. Vaikai, kurie fantazuoja, labai painiojasi, pasakojimas tampa nenuoseklus, pvz., kalba apie vieną, vėliau pasakojimą papildo naujomis detalėmis.“

8) Kokią vaikų elgseną pastebite tada, kai vaikas jaučia stresą, nerimą?

„Nenori, bijo atsiskirti nuo mamos, ypač mažesni. Vyresni vaikai, paaugliai, tyliai kalba, rankos dreba, verksmingas balsas.“

9) Kokius Jūs pastebite vaikų melagingų parodymų motyvus?

„Jeigu vaikas yra nukentėjęs nuo smurto artimojoje aplinkoje, dažnai bijo, kad kažkas atsitiks smurtautojui: aš nenoriu pasakyti, kad tėtis mane mušė, nes tėtis turės išvykti iš namų. Baimė dėl to asmens, kuris padarė nusikaltimą. Seksualinio pobūdžio nusikaltimuose vaikai jaučia gėdą dėl to, kas įvyko, todėl dažnai tyli ir bijo pasakoti.“

10) Kokie apklausos metodai Jums yra efektyviausi norint nustatyti, ar vaikas geba atkurti informaciją apie praeities įvykius?

„Paprašau papasakoti apie vaikui reikšmingą įvykį, pvz., gimtadienį.“

11) Kokio pobūdžio klausimus Jūs naudojate norėdami gauti kuo informatyvesnius atsakymus iš vaiko apie tiriamąjį įvykį? Prašau pateikti pavyzdžių.

„Atvirus. Pvz., kur? kada? su kuo? kaip?“

12) Kokias papildomas apklausos priemones naudojate norėdami išsiaiškinti svarbias tiriamojo įvykio detales? Kokiais atvejais? Argumentuokite savo pasirinkimą.

„Jeigu vaikas nekalba, prašau jo piešti. Dažniausiai piešdami vaikai atsiskleidžia. Paprašau vaiko, kad jis perkeltų informaciją ant lapo ir pieštų kitą vaiką, nes pasakoti apie kitą asmenį yra lengviau. Mes žaislų neturim, bet jie ir nerekomenduojami.“

13) Kokias vaikų reakcijas pastebite, jeigu apklausoje dalyvauja pašaliniai asmenys? Pavyzdžiui, tėvai/psichologas/institucijos, kurioje dirbate, darbuotojas?

„Kuo daugiau žmonių, tuo blogiau. Jeigu tėvai, kai kurie vaikai jaučiasi saugūs, o kai kurie prašo, kad tėvai nedalyvautų. Į psichologą reaguoja neigiamai, nes jam atrodo, kad jis toks pats pareigūnas, kaip ir bet kuris kitas šios institucijos darbuotojas su statusu.“

14) Iš ko Jūs sprendžiate, kad apklausą tikslinga užbaigti?

„Jeigu viską sužinau, ką reikia. Sustoju, jeigu pastebiu, kad vaikas jaučia nerimą ar pavargę. Tokiu atveju geriau pratęsti kitą kartą.“

15) Kaip Jūs užtikrinatė, jog vaikas nepatirtų antrinės viktimizacijos apklausos metu?

„Man neteko apklausti antrą kartą. Su vaikais sunkiau nei su suaugusiais.“

16) Kokius teigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?

„Psichologė yra, kuri gali padėti nuraminti vaiką. Dirba kvalifikuoti specialistai su vaikais.“

17) Kokius neigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?

„Pastebiu šaltumą. Tačiau suprantama, nes pareigūnui kartais sunku persiorientuoti nuo suaugusiojo prie vaiko.“

18) Kokių pasiūlymų turėtumėte, kaip būtų galima pagerinti apklausos proceso sąlygas, kad vaikas būtų daugiau apsaugotas?

„Reikalinga atskira patalpa, kasdieniškesnės aplinkos, pvz., su minkštais baldais, kad vaikui būtų patogiau.“

Specialisto Nr. 3 interviu

- 1) Kaip Jūs supažindinate vaiką su apklausos procesu?
„Pasakau vaikui ar jis nukentėjęs, ar įtariamasis. Pasakau pagrindinius aspektus: dėl ko jis turi būti apklaustas, koks tyrimas bus vykdomas toliau. Jeigu vaikui 5-8 m., pasikviečiu VTAT atstovą.“
- 2) Kaip pareigūno, vykdančio apklausą, lytis daro įtaką vaiko apklausos efektyvumui išskiriant vaikus pagal lytį?
„Daugiau nusikalte vaikai į pareigūną žiūri kaip į griežtesnį. Pas mus tokia praktika, kad mergaites apklausia pareigūnės moterys, kurios turi tokią patirtį.“
- 3) Kokius apklausos metodus taikote, kad vaikas jaustųsi saugiai ir komfortiškai?
„Vadovėlines versijas praktikoje pritaikyti sunku, galima vadovautis pagrindais, kad vaiką reikia nuraminti ir pan., bet kiekviena situacija skirtinga.“
- 4) Kokie ryšio su vaiku užmezgimo būdai Jums yra efektyviausi išskiriant vaikus pagal jų amžių? vaiko procesinį statusą: jeigu jis nukentėjęs/įtariamasis/liudytojas?
„Bandau paaiškinti, kad aš esu draugas, o ne piktas dėdė. Įtariamieji yra kelių rūšių: tie, kurie nuolat papuola ir tie, kurie kažką padaro pirmą kartą, netyčia ir dėl to labai gailisi. Su tais, kurie ne kartą jau padarė nusikaltimą, bendravimas yra griežtesnis ir dalykiškesnis.“
- 5) Kokiais būdais nustatote vaiko suvokimo, mąstymo, kalbinius gebėjimus?
„Man asmeniškai nėra tekę susidurti su tokiais atvejais, kai vaikas visai nesupranta, kas vyksta aplinkoje ir su tokiais vaikais, kurie būtų „ant ribos“.“
- 6) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti vaiko polinkį į delinkventinį elgesį?
„Iš bendravimo manieros, povyzos. Jeigu ateina vaikas elgiasi drąsiai, pvz., sėdi koja ant kojos, rankas susikiša į kišenes, pastebiu, kad jis labiau problemiškas.“
- 7) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti, ar vaikas fantazuoja?
„Turėjau tokių atvejų. Dažniausiai iš pašalies nekalti klausimai išduoda melagystę. Pastebiu, kad vaikai susikuria tiesą be galimų klausimų, pvz., sako: prie manęs priėjo, pagrasino, atėmė ir t.t. Paklausiu klausimo, kad pasitikslinčiau ar taip iš tiesų buvo, arba apie tą patį dalyką iš skirtingų pusių ir matau ar vaikas pasimes, ar ne.“
- 8) Kokią vaikų elgseną pastebite tada, kai vaikas jaučia stresą, nerimą?
„Iš emocijų, povyzos. Jeigu akys laksto, jeigu vaikas mikčioja, tai išduoda nerimą.“

- 9) Kokius Jūs pastebite vaikų melagingų parodymų motyvus?
„Bijo atsakomybės (90 proc.) arba nori padėti draugams (10 proc.)“
- 10) Kokie apklausos metodai Jums yra efektyviausi norint nustatyti, ar vaikas geba atkurti informaciją apie praeities įvykius?
„Aš nenaudoju vadovėlinių metodų. Elgiuosi pagal situaciją, tačiau negaliu sukongretinti.“
- 11) Kokio pobūdžio klausimus Jūs naudojate norėdami gauti kuo informatyvesnius atsakymus iš vaiko apie tiriamąjį įvykį? Prašau pateikti pavyzdžių.
„Kodėl? Ypač pažeidėjams. Pastebiu, kai užduodu klausimą kodėl?, vaikai dažniausiai atsiveria. Pastebiu, kad tada vaikai nemeluoja.“
- 12) Kokias papildomas apklausos priemones naudojate norėdami išsiaiškinti svarbias tiriamojo įvykio detales? Kokiais atvejais? Argumentuokite savo pasirinkimą.
„Neteko naudoti jokių priemonių.“
- 13) Kokias vaikų reakcijas pastebite, jeigu apklausoje dalyvauja pašaliniai asmenys? Pavyzdžiui, tėvai/psichologas/institucijos, kurioje dirbate, darbuotojas?
„Pastebiu, jeigu apklausoje dalyvauja tėvas, vaikai meluoja mažiau. Jeigu mama, jie kartais bando „išsisukti“. Man nėra tekę apklausti kartu su psichologu. Neteko apklausti su kitu pareigūnu, nes dirbame po vieną.“
- 14) Iš ko Jūs sprendžiate, kad apklausą tikslinga užbaigti?
„Kai surenku pakankamai duomenų ir matau, kad iš apklausos daugiau naudos nebus. Jeigu pradeda gaudintis, nuraminu, bet apklausos neužbaigiu. Sakau, kad visko pasitaiko, visi klysta.“
- 15) Kaip Jūs užtikrinate, jog vaikas nepatirtų antrinės viktimizacijos apklausos metu?
„Priklauso nuo atvejų. Jeigu tyrimas ilgas, tenka apklausti ir kelis kartus.“
- 16) Kokius teigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?
„Dirbame po vieną kabinete, geros sąlygos, be pašalinių asmenų.“
- 17) Kokius neigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?
„Nepastebėjau šioje institucijoje. Kartais pasitaiko atvejų, kai tėvai mano, kad pareigūnai „neturi ką veikti“, todėl „prikibo“ prie mano vaiko. Dėl to, pastebiu neigiamą požiūrį į mus.“
- 18) Kokių pasiūlymų turėtumėte, kaip būtų galima pagerinti apklausos proceso sąlygas, kad vaikas būtų daugiau apsaugotas?

„Pastebiu didelį tėvų abejingumą. Dažnai vaikų auklėjimą tėvai perkelia mokykloms, darželiams ar policijos įstaigoms. Jeigu tėvai abejingi, vaikai dažniau meluoja. Ne tik mokyklose ar darželiuose reikia diegti moralines vertybes.“

Specialisto Nr. 4 interviu

- 1) Kaip Jūs supažindinate vaiką su apklausos procesu?
„Mažesniems vaikams pasakau, kas yra žinoma. Vyresniems vaikams, paaugliams, paaiškinu teisiškai, nes jie geriau supranta, todėl paaiškinu, kokios aplinkybės jau žinomos ir ką tikiuosi išgirsti iš vaiko. Iš teisinės pusės pasakau, kad Baudžiamajame kodekse numatyta tokia tvarka, kad tu turi duoti parodymus, pasakyti, kas tau žinoma.“
- 2) Kaip pareigūno, vykdančio apklausą, lytis daro įtaką vaiko apklausos efektyvumui išskiriant vaikus pagal lytį?
„Nepastebėjau jokio skirtumo, nes aš apklausiu tik liudytojus ir nukentėjusiuosius. Manau, kad su įtariamaisiais yra sunkiau, nes jie sunkiau atsiveria.“
- 3) Kokius apklausos metodus taikote, kad vaikas jaustųsi saugiai ir komfortiškai?
„Duodu saldainiuką, atšvaitėlį į rankas, kad vaikas jaustųsi kaip namie. Stengiuosi elgtis su vaiku draugiškai. Žaislų neduodu.“
- 4) Kokie ryšio su vaiku užmezgimo būdai Jums yra efektyviausi išskiriant vaikus pagal jų amžių? vaiko procesinį statusą: jeigu jis nukentėjęs/įtariamasis/liudytojas?
„Mažesniems vaikams dažniausiai duodu atšvaitą arba saldainį. Vyresnių vaikų, paauglių, dažniausiai klausiu apie pomėgius. Kadangi įtariamųjų neapklausiu, todėl negaliu atsakyti, kaip efektyviausiai reikia bendrauti su jais.“
- 5) Kokiais būdais nustatote vaiko suvokimo, mąstymo, kalbinius gebėjimus?
„Iš karto užduodu klausimus apie įvykį. Pvz., jeigu vaikas kažką pavogė, apklausos metu paklausiu, iš kur gavo, pvz., telefoną, kokia jo spalva ir t.t. Nesusidūriau su tokiais atvejais, kad vaikas nesuprastų, ko jo klausiu.“
- 6) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti vaiko polinkį į delinkventinį elgesį?
„Pastebiu iš vaiko kūno kalbos. Jeigu vaikas labai akis mēto, sēdi įsitempęs – tokie vaikai atrodo problemiški.“
- 7) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti, ar vaikas fantazuoja?
„Sudėtingus klausimus užduodate. Dažniausiai apklausoje dalyvauja tėvai, todėl jie gali pasakyti ar vaikas meluoja, ar ne. „
- 8) Kokią vaikų elgseną pastebite tada, kai vaikas jaučia stresą, nerimą?

„Vaikams dreba rankos, kojos, trypčioja vienoje vietoje.“

9) Kokius Jūs pastebite vaikų melagingų parodymų motyvus?

„Atsakomybę bijo prisiimti.“

10) Kokie apklausos metodai Jums yra efektyviausi norint nustatyti, ar vaikas geba atkurti informaciją apie praeitę įvykius?

„Kodėl? Kaip? su kuo? atvirus dažniausiai.“

11) Kokio pobūdžio klausimus Jūs naudojate norėdami gauti kuo informatyvesnius atsakymus iš vaiko apie tiriamąjį įvykį? Prašau pateikti pavyzdžių.

„O kokie metodai gali būti? Matau iš vaiko atsakymų ar jis prisimena, ar ne. Jeigu vaikas neprisimena nieko apie įvykį, turbūt jokios priemonės nepadės.“

12) Kokias papildomas apklausos priemones naudojate norėdami išsiaiškinti svarbias tiriamojo įvykio detales? Kokiais atvejais? Argumentuokite savo pasirinkimą.

„Naudojuosi tik ta informacija, kurią užsirašau per apklausą. Ne, dabar negalima naudoti lėlių, tiksliau jos nerekomenduojamos dėl prieštaringo jų vertinimo.“

13) Kokias vaikų reakcijas pastebite, jeigu apklausoje dalyvauja pašaliniai asmenys? Pavyzdžiui, tėvai/psichologas/institucijos, kurioje dirbate, darbuotojas?

„Vaikai prie tėvų būna įsitemę, nepastebėjau, kad jaustųsi atsipalaidavę. Nėra tekę apklausti kartu su psichologu.“

14) Iš ko Jūs sprendžiate, kad apklausą tikslinga užbaigti?

„Apklausą nutraukiu tada, kai viską išsiaiškinu.“

15) Kaip Jūs užtikrinate, jog vaikas nepatirtų antrinės viktimizacijos apklausos metu?

„Neužtikrinu. Jeigu išaiškėja daugiau svarbių aplinkybių, manau, kad reikalinga ir kita apklausa.“

16) Kokius teigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?

„Kompetentingi darbuotojai, organizuojami įvairūs mokymai, pvz., kaip padėti aukoms.“

17) Kokius neigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?

„Nepastebėjau šioje institucijoje. Manau, kad prokurorai galėtų pasakyti, kurie kuruoja pareigūnų darbą.“

18) Kokių pasiūlymų turėtumėte, kaip būtų galima pagerinti apklausos proceso sąlygas, kad vaikas būtų daugiau apsaugotas?

„Siūlyčiau visais atvejais dalyvauti tėvams (atstovams), psichologui, kurie padėtų tyrėjui.“

Specialisto Nr. 5 interviu

- 1) Kaip Jūs supažindinate vaiką su apklausos procesu?
„Jeigu vaikui yra 16 m., tada galima skambinti pačiam ir pasakyti, kad jis turi atvykti ir kodėl. Galima siųsti šaukimą.“
- 2) Kaip pareigūno, vykdančio apklausą, lytis daro įtaką vaiko apklausos efektyvumui išskiriant vaikus pagal lytį?
„Nepastebėjau skirtumo. Pastebiu, kai jaunesnio amžiaus vaikai, kurie neatsako į pažeidimus, žino, kad jiems „negali nieko padaryti“, todėl žiūri be baimės.“
- 3) Kokius apklausos metodus taikote, kad vaikas jaustųsi saugiai ir komfortiškai?
„Mažesniems vaikams dažnai duodu atšvaitą ar spalvinimo knygutę, kad nusiramintų. Vyresni vaikai, paaugliai, retai nerimauja ir jaučiasi nesaugiai, nes dažniausiai tenka apklausti tokius vaikus, kurie jau ne kartą prasižengė.“
- 4) Kokie ryšio su vaiku užmezgimo būdai Jums yra efektyviausi išskiriant vaikus pagal jų amžių? vaiko procesinį statusą: jeigu jis nukentėjęs/įtariamasis/liudytojas?
„Aš visada klausiu apie bendrus dalykus: draugus, pomėgius, mokyklą. Nukentėjusiuosius nuraminu, o įtariamieji dažniausiai žino, ką padarė, todėl patys pasisako ir nori kuo greičiau apklausą užbaigti.“
- 5) Kokiais būdais nustatote vaiko suvokimo, mąstymo, kalbinius gebėjimus?
„Dažniausiai pamatau iš vaiko atsakymų apie bendrus dalykus.“
- 6) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti vaiko polinkį į delinkventinį elgesį?
„Jeigu vaikas sistemingai daro pažeidimus, tokius vaikus delinkventais.“
- 7) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti, ar vaikas fantazuoja?
„Pastebiu, kad dažniausiai fantazuoja vaikai iš globos namų. Įsivaizduoja, kad turi tėvus ir kad jie yra atsakingi už tai, ką jie padaro. Man nesunku nustatyti, kuris vaikas iš globos namų, kuris auga tvarkingoje šeimoje.“
- 8) Kokią vaikų elgseną pastebite tada, kai vaikas jaučia stresą, nerimą?
„Dažniausiai pradinukai jaučia stresą, o jį išduoda kūno kalbos ženklai: kramto nagus, sėdi „va, taip va“, balsas dreba.“
- 9) Kokius Jūs pastebite vaikų melagingų parodymų motyvus?

„Dažniausiai bijo, ką pasakys mokyklos draugai, ypač tie, kurie prasižengė netyčia, pirmą kartą. Jiems būna gėda dėl to, ką apie juos pamanyt.“

- 10) Kokie apklausos metodai Jums yra efektyviausi norint nustatyti, ar vaikas geba atkurti informaciją apie praeities įvykius?

„Aš bendrauju su tokiais vaikais, kurių pažeidimus reikia labai greitai iširti, todėl neteko susidurti su tokiais atvejais, kad vaikai neprisimintų. Jeigu atvejai nesudėtingi, tokių vaikų neapklausinėju.“

- 11) Kokio pobūdžio klausimus Jūs naudojate norėdami gauti kuo informatyvesnius atsakymus iš vaiko apie tiriamąjį įvykį? Prašau pateikti pavyzdžių.

„Užduodu atvirus klausimus: kur? kada? su kuo? kaip? Bet dažnai tenka tikslinti įvykio detales uždarais klausimais.“

- 12) Kokias papildomas apklausos priemones naudojate norėdami išsiaiškinti svarbias tiriamojo įvykio detales? Kokiais atvejais? Argumentuokite savo pasirinkimą.

„Papildomas priemones naudoju tik tais atvejais, jeigu vykstu į mokyklą, pvz., skaidres, kai vaikams vedu pamoką. Tačiau jos su apklausa nesusijusios. Daugiau nieko nenaudoju.“

- 13) Kokias vaikų reakcijas pastebite, jeigu apklausoje dalyvauja pašaliniai asmenys? Pavyzdžiui, tėvai/psichologas/institucijos, kurioje dirbate, darbuotojas?

„Priklauso nuo situacijos: jeigu tėvai palaiko vaiką, jis lengviau atsiveria, bet kartais vaikai bijo tėvų. Dažniausiai tėčio, todėl į apklausą ateina su mama. Pastebėjau, kad vaikai nebijo psichologo.“

- 14) Iš ko Jūs sprendžiate, kad apklausą tikslinga užbaigti?

„Kai surenkame visą informaciją. Buvo atvejis, kai žinojau, kad vaikas meluoja ir bandė išsisukinėti nuo klausimų, tada apklausą užbaigiau ir pasakiau, kad ateitų kitą kartą, pamąstyti, prisiminti...“

- 15) Kaip Jūs užtikrinate, jog vaikas nepatirtų antrinės viktimizacijos apklausos metu?

„Aš apklausą užbaigiu tais atvejais, kaip ir minėjau, jeigu vaikas akivaizdžiai meluoja, tada pasakau, kad ateitų kitą kartą. Vienos apklausos neužtenka, jeigu vaikai meluoja.“

- 16) Kokius teigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?

„Labai padėdai tai, kad dirbo psichologė. Ji labai padeda.“

- 17) Kokius neigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?

„Manau, kad visoje Lietuvoje bendrų trūkumų yra. Nors ir nerekomenduojama, tačiau pasitaiko atvejų, kai vienos apklausos tikrai neužtenka. Buvo atvejis, kai viena mergaitė taip

sugebėjo įtikinti, kad mama ją sumušė ir įtikino kitą šios institucijos darbuotoją, nors galiausiai išaiškėjo, kad ji melavo ir baudžiamoji byla buvo nutraukta.“

18) Kokių pasiūlymų turėtumėte, kaip būtų galima pagerinti apklausos proceso sąlygas, kad vaikas būtų daugiau apsaugotas?

„Trūksta vaikų apklausos kambario. Ypač reikalingas apklausiant mažus vaikus. Kartais pareigūnams sunku priimti procesinį sprendimą, neapklausus vaiko keletą kartų, todėl reikėtų išskirti atvejus, kada geriau viena apklausa, kada ne, pvz., žiūrint pagal vaiko amžių, įvykio sunkumą.“

Specialisto Nr. 6 interviu

- 1) Kaip Jūs supažindinate vaiką su apklausos procesu?
„Iš pradžių skambinu tėvams ir pasakau, kad atvyktų su tėvais. Kai jie atvyksta, prisistatau ir pasakau, kad reikia vaiką apklausti ir ištirti įvykio aplinkybes. Dažniausiai vaikai žino, kodėl atėjo, todėl iškart prašau, kad vaikas pateiktų savo versiją.“
- 2) Kaip pareigūno, vykdančio apklausą, lytis daro įtaką vaiko apklausos efektyvumui išskiriant vaikus pagal lytį?
„Labiau pastebiu skirtumą, kai vaikai būna skirtingo amžiaus. Ypač, jeigu vyresni vaikai, atėję į apklausą, pamatę pareigūnę moterį, elgiasi netvarkingai, užsikelia koją ant kojos, vaidina.“
- 3) Kokius apklausos metodus taikote, kad vaikas jaustųsi saugiai ir komfortiškai?
„Pakalbinu vaiką, duodu papiešti, jeigu matau, kad nerimauja. Nukentėjusiajam visada sakau, kad niekas nesužinos, kodėl tu atėjai. Neturėjau tokių atvejų, kad vaikai labai stipriai pergyventų.“
- 4) Kokie ryšio su vaiku užmezgimo būdai Jums yra efektyviausi išskiriant vaikus pagal jų amžių? vaiko procesinį statusą: jeigu jis nukentėjęs/įtariamasis/liudytojas?
„Mažesniems vaikams duodu piešti arba atšvaitą. Vyresnių vaikų paklausu apie pomėgius, kokie žymūs žmonės patinka, kuo domisi. Įtariamieji dažniausiai būna drąsesni, juos prakalbinti lengviau, todėl iš karto klausu apie įvykį.“
- 5) Kokiais būdais nustatote vaiko suvokimo, mąstymo, kalbinius gebėjimus?
„Dažniausiai pamatau iš vaiko atsakymų. Dažnai bendrauju su kitomis institucijomis, pvz., Vaiko teisių apsaugos skyriaus atstovu, kuriai šeima būna žinoma, todėl gaunu daug informacijos apie vaiką.“
- 6) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti vaiko polinkį į delinkventinį elgesį?
„Iš nusikaltimų dažnumo. Tie vaikai, kurie dažnai padaro nusižengimus iš chuliganiškų paskatų, pastebiu, kad linkę į delinkventiškumą. Aš vadinu tai jų „gyvenimo būdu“. Žinau atvejį, kai vaikas jau nuo 12 metų lankėsi ne viename socializacijos centre, bet tai jam nepadarė jokio teigiamo poveikio.“
- 7) Kokius apklausos metodus taikote norėdami nustatyti, ar vaikas fantazuoja?

„Pradeda mėtytis, painioja žodžius. Susiduriu su atvejais, kad vaikai, kurie padaro nusižengimus mokykloje, dažnai meluoja, kad ne jie nusižengė, nors auklėtojos pasako tiesą. Aš taip nustatau – pagal kitų suteiktą informaciją ar jie iš tiesų nusižengė, ar ne.

8) Kokią vaikų elgseną pastebite tada, kai vaikas jaučia stresą, nerimą?

„Trina rankas, judina kojas. Labai akivaizdu, kai vaikai jaudinasi ir kuriam apklausa nerūpi, ypač tiems, kurie dažnai prasižengė.“

9) Kokius Jūs pastebite vaikų melagingų parodymų motyvus?

„Gėda prie tėvus, bendraamžius mokykloje.“

10) Kokie apklausos metodai Jums yra efektyviausi norint nustatyti, ar vaikas geba atkurti informaciją apie praeities įvykius?

„Geras klausimas. Mano tiriami atvejai, kaip aš vadinu „karšti“, todėl vaikai viską prisimena, nes atvejui ištirti yra mažai laiko.

11) Kokio pobūdžio klausimus Jūs naudojate norėdami gauti kuo informatyvesnius atsakymus iš vaiko apie tiriamąjį įvykį? Prašau pateikti pavyzdžių.

„Atvirus klausimus, kad plačiau papasakotų apie įvykį, kad išvengčiau tokių atsakymų kaip „taip, buvau...“. Klausimas kodėl? padeda išvengti melagingų atsakymų, nes vaikai labiau atsiveria.

12) Kokias papildomas apklausos priemones naudojate norėdami išsiaiškinti svarbias tiriamojo įvykio detales? Kokiais atvejais? Argumentuokite savo pasirinkimą.

„Jeigu vaikas nesutinka su tuo, dėl ko prasižengė, aš dažnai parodau kitą įrodomąją priemonę, pvz., vaizdo kameros užfiksavo, kaip vaikas pažeidė viešąją tvarką arba parduotuvėje užfiksotą įrašą, kad jis kažką pavogė. Pasitaiko, kad kiti žmonės nufotografuoja, jeigu pamato kažką svarbaus. Aš netiriu tokių atvejų, kad reikėtų naudoti žaislus.“

13) Kokias vaikų reakcijas pastebite, jeigu apklausoje dalyvauja pašaliniai asmenys?

Pavyzdžiui, tėvai/psichologas/institucijos, kurioje dirbate, darbuotojas?

„Dažniausiai gėdijasi prie tėvų arba bijo. Vaikams neturi įtakos, kad šalia dirba ir kitas tyrėjas, nes darbuotojai netrukdo vieni kitiems.“

14) Iš ko Jūs sprendžiate, kad apklausą tikslinga užbaigti?

„Jeigu informacijos man pakanka, apklausą užbaigiu.“

15) Kaip Jūs užtikriniate, jog vaikas nepatirtų antrinės viktimizacijos apklausos metu?

„Neteko tirti tokių rimtų atvejų, kad vaikas būtų apklaustas keletą kartų ir praėjus daug laiko po pirmosios apklausos.“

16) Kokius teigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?

„Psichologė yra. Manau, kad viskas tiriama pakankamai sklandžiai.“

17) Kokius neigiamus dalykus Jūs pastebite šiandieniniame pareigūnų darbe vaikų apklausos srityje institucijoje, kurioje dirbate?

„Mūsų institucijoje nepastebėjau neigiamų dalykų.“

18) Kokių pasiūlymų turėtumėte, kaip būtų galima pagerinti apklausos proceso sąlygas, kad vaikas būtų daugiau apsaugotas?

„Trūksta vaikų apklausos kambario. Kol kas jis yra tik teisme. Kadangi aš apklausiu tik šioje institucijoje, todėl manau, kad jis reikalingas.“